

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**İBNÜ'L-KATTÂ' es-SIKILLÎ'NİN HAYATI VE ed-DÜRRETÜ'L-
HAÏRE ADLI ESERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Münevver ATLAMAZ

Çorum - 2025

**İBNÜ'L-KATTÂ' es-SIKILLÎ'NİN HAYATI VE ed-DÜRRETÜ'L-HAÏRE
ADLI ESERİ**

Münevver ATLAMAZ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi İclal ARSLAN

Çorum 2025

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Münevver Atlamaz
Numarası : 190140024
Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Programı : Temel İslam Bilimleri Tezli Yüksek Lisans
Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi İclal ARSLAN
Tez Savunma Tarihi : 25/04/2024 Saati: 12.00
Tez Başlığı : İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkî'nin Hayatı ve ed-Dürretü'l-Ḥaṭîre Adlı Eseri

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Öğretim Yönetmeliği'nin 9. maddesi uyarınca, yapılmış olan tez savunma sınavı sonunda adayın tezinin **KABULÜNE OY BİRLİĞİ** ile karar verilmiştir.

TEZ SAVUNMA SINAV JÜRİSİ		KARAR	
Ünvanı Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret
Doç. Dr. Hiclal DEMİR	Jüri Başkanı	☒	☐
Dr. Öğr. Üyesi İclal ARSLAN	Tez Danışmanı	☒	☐
Dr. Öğr. Üyesi Ayhan CAN	Üye	☒	☐

Prof. Dr. Osman ÇUBUK
Enstitü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Münevver ATLAMAZ

İBNÜ'L-KATTÂ' es-SIKILLÎ'NİN HAYATI ve ed-DÜRRETÜ'L-ĤAĤİRE ADLI ESERİ

Münevver ATLAMAZ

ORCID: 0009-0007-5398-3665

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi

Aralık 2025

ÖZET

Adı Arapçada "Sıkilliyye" (صقلىية) olarak telaffuz edilen Sicilya Adası, Arap şiiri açısından üzerinde durulmayı hak eden bir yerdir. Kelbîler idaresi döneminde Sicilya Adası'nda, gelişmeye başlayan Arap şiirinin kökleri, uzun bir geçmişe dayanmakta ve geleneksel Arap kasidesinin izlerini taşımaktadır. Arap edebiyatı tarihinde önemli bir yere sahip olan Sicilya şiirinin önemli bir bölümü, 11. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olan Sicilyalı ünlü dilbilimci, şair ve filolog İbnü'l-Kattâ'ın *ed-Dürretü'l-ĤaĤîre fî şu'arâ'i'l-cezîre* adlı antolojik eseri aracılığıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Bu bağlamda İbnü'l-Kattâ'ın hayatı, ilmî ve edebî yönden ele alınmış ve eserin, Sicilya'nın edebî-kültürel tarihindeki yeri, önemi ve özellikleri çalışılmıştır. Yoğun bir fikrî ve ilmî entelektüel hareketin cereyan ettiği bu coğrafyada varlığını gösteren Sicilya şiirinin gelecek nesillere taşınmasını sağlayan bu güzîde eser, maalesef bütün olarak günümüze kadar ulaşmamıştır. Bu eser, Beşir el-Bekkûş tarafından tahkik edilerek, 1995 yılında Beyrut'ta neşredilmiştir. Eserin hem Arap-Müslüman Sicilya şiirini temsil etmesi, hem de Arap edebiyatı alanında değerli bir konuma sahip olması nedeniyle araştırıldığı ve önemle takip edildiği görülmektedir. Bu çalışma, İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî'nin *ed-Dürretü'l-ĤaĤîre* adlı eserinin ülkemizde ve uluslararası edebiyat alanında bütün yönleriyle tanıtılmasına katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, şairin yaşadığı ve eserin yazıldığı dönemde Sicilya'nın coğrafi, siyasi, sosyal ve kültürel ortamı değerlendirilmiştir. Sicilya Arap şiirinin, bu alanlarda nasıl yer aldığı ve bu alanlarda oynadığı rolün ne olduğuna genel olarak işaret edilmiştir. Ayrıca müellifin vatanı olan Sicilya'da gelişen medeniyetin, dünya medeniyetleri arasındaki önemine ve diğer medeniyetlere olan etkisine değinilmiştir. Ülkemizde yüksek lisans tezi olarak böyle bir çalışmanın yapılmasıyla, günümüze kadar ulaşamayan *ed-Dürretü'l-ĤaĤîre* adlı antolojik edebî mirasın tanıtılması amaçlanmıştır. Bu çalışmanın, konuyla ilgili diğer araştırmalara ışık tutabilmesi ümit edilmektedir.

Anahtar Kavramlar: Arap Edebiyatı, Şiir, Sicilya Arap Şiiri, İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkî, *ed-Dürretü'l-ħaħre*

Bilim Kodu: 60401

THE LIFE OF IBNUL-QATTA AL-SIQLLĪ AND HIS WORK NAMED AL-DURRAH AL-KHATĪRAH

Münevver ATLAMAZ

ORCID:0009-0007-5398-3665

HITIT UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL

Master of Science Thesis

December 2025

ABSTRACT

The island of Sicily, whose name is pronounced as “Sıkilliyye” (صِقْلِيَّة) in Arabic, is a place that deserves attention in terms of Arabic poetry. The roots of Arabic poetry, which began to develop on the island of Sicily during the Kelbi rule, date back to a long history and bear the traces of the traditional Arabic qasida. A significant part of Sicilian poetry, which has an important place in the history of Arabic literature, has survived to the present day through the anthological work of the famous Sicilian linguist, poet and philologist Ibn al-Qatta', who lived in the first half of the 11th century, entitled *al-Durrah al-khatīrah fī shu'arai'l-cezīre*. In this context, the life of Ibn al-Qatta' is examined from a scientific and literary perspective, and the place, importance and characteristics of the work in the literary-cultural history of Sicily are studied. This distinguished work, which enabled Sicilian poetry, which showed its existence in this geography where an intense intellectual and intellectual movement took place, to be carried to future generations, unfortunately did not survive to the present day in its entirety. This work was edited by Bashir al-Bekkush and published in Beirut in 1995. It is seen that the work is researched and followed with importance because it represents both Arab-Muslim Sicilian poetry and has a valuable position in the field of Arabic literature. This study aims to contribute to the introduction of Ibn al-Qatta' al-Siqillī's work called *al-Durrah al-khatīrah* in our country and in the international literary field in all its aspects. In the study, the geographical, political, social and cultural environment of Sicily in the period when the poet lived and the work was written is evaluated. It is generally indicated how Sicilian Arabic poetry took place in these fields and what role it played in these fields. In addition, the

importance of the civilization that developed in Sicily, the author's homeland, among world civilizations and its influence on other civilizations were mentioned. By conducting such a study as a master's thesis in our country, it was aimed to introduce the anthological literary heritage called *al-Durrah al-khatīrah*, which has not survived to the present day. It is hoped that this study will shed light on other research on the subject.

Key Terms: Arabic Literature, Poetry, Sicilian Arabic Poetry, Ibn al-Qatta' al-Siqillī, *al-Durrah al-khatīrah*

Science Code: 60401

TEŞEKKÜR

Bu tezi hazırlamam esnasındaki çalıőmalarımda bana rehberlik eden değerli danışman hocam, Dr. Öğr. Üyesi İclal ARSLAN'a, Arapça öğrenimimiz sürecinde yanımda olan ve her türlü desteği veren diğer tüm hocalarıma, birlikte yaőadığım, eğitim hayatım boyunca arkamda duran ve beni destekleyen, ilerleyen yaőına rağmen her türlü fedakârlığı gösteren seksen sekiz yaőındaki canım ve kıymetli babama teőekkürlerimi sunarım.

Münevver ATLAMAZ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xi
TRANSKRİPSİYON	xii
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

İBNÜ'L-KATTÂ' es-SIKILLÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Yaşadığı Coğrafya	4
1.2. Siyâsî Durum	8
1.3. Sosyal Durum	19
1.4. İlmî ve Kültürel Durum	20
1.5. İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî'nin Hayatı	23
1.5.1. Adı ve Nesebi.....	23
1.5.2. Lakâbı.....	24
1.5.3. Doğum Yeri ve Tarihi.....	24
1.5.4. Endülüs'e Gitmesi	24
1.5.5. Mısır'a Gitmesi.....	26
1.5.6. Vefatı	27
1.5.7. İlmî Kişiliği.....	27
1.5.8. Edebî Kişiliği.....	30
1.5.9. İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî'nin Eserleri	32

2. BÖLÜM

İBNÜ'L-KATTÂ' es-SIKILLÎ'NİN *ed-DÜRRETÜ'L-ĦAĦİRE* ADLI ESERİ

2.1. <i>ed-Dürretü'l-ĦaĦîre</i> 'nin Tanıtımı.....	36
2.2. <i>ed-Dürretü'l-ĦaĦîre</i> 'nin Edebî ve Kültürel Hareketteki Yeri.....	36
2.3. <i>ed-Dürretü'l-ĦaĦîre</i> 'nin Muhtasarları.....	38

2.3.1. Ebû İshâk b. Ağleb'in seçkisi.....	40
2.3.2. İbnü's-Şayrafi'nin Seçkisi.....	41
2.4. Biyografi Kaynaklarında <i>ed-Dürre</i> Metinleri.....	43
2.5. <i>ed-Dürretü'l-ḥaṭîre</i> 'nin Muhtevası.....	48
2.5.1. Arap Edebiyatında Şiirin Oluşum Aşamaları.....	48
2.5.2. Sıkıllıye Şiirinin Karakteristik ve Genel Özellikleri.....	51
2.5.3. <i>Dürre</i> 'nin Muhteva Özellikleri.....	56
2.6. <i>Dürre</i> 'nin Yöntemi.....	62
2.7. <i>Dürre</i> 'de Yer Alan Şairler.....	71
SONUÇ	76
KAYNAKÇA	77

SİMGELER VE KISALTMALAR

thk .	Tahkik eden
Ter.	Tercüme eden
Çev.	Çeviren
H.	Hicrî
M.	Miladi
Ed.	Editör
Yay.	Yayınları, Yayıncılık. Yayınevi
Der.	Derleyen
S.	Sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
İSAM	İslâmî Araştırmalar Merkezi
C.	Cilt
Nşr.	Neşreden
t.y.	Tarihsiz
D.	Doğum
Ö.	Ölüm
vb.	ve benzerleri

TRANSKRİPSİYON

Bu çalışmadaki eser isimlerinin yazımında, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı İslam Ansiklopedisi'nde kullanılan transkripsiyon harfleri uygulanmıştır.

ض د	غ غ	ح ح	خ خ	ق ق	ك ك	ث ث	ص ص
ط ط	ذ ذ	ض ض	ظ ظ	ع ع	ء ء	^ İnceltme uzatma işareti	- Kalın seslerde uzatma işareti

Transkripsiyon yapılırken aşağıdaki hususlara da dikkat edilmiştir:

1. ال takısı ile başlayan kelime, kamerî ve şemsî harflerin okunuşuyla yazılmıştır: es-Sıkkâlî gibi.
2. ال takısı ile başlayan kelime, cümle başlarında küçük harfle yazılmıştır. el-Ekhal gibi.
3. Arapçada isim tamlaması şeklinde gelen özel isimler bitişik yazılmıştır. Abdülcebbâr gibi.
4. Vasil halinde kelimenin sonundaki i'rab yazılmıştır. Lisânu'l-'Arab gibi.
5. Kelime sonundaki kapalı te (ة), vakıf halinde a veya e, vasil halinde ise açık olarak gösterilmiştir. ed-Dürretü'l-Ḥaḫîre gibi.
6. Eser isimlerinde kelimenin ilk harfi, özel isimler hariç küçük harfle yazılmıştır.

GİRİŞ

Yüksek lisans tezi başlığı altındaki bu çalışmanın konusu; Sicilyalı (Sıkilliyeli) şair, İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî'nin hayatı ve "ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi'l-muḥtâr min şu'arâ'i'l-cezîre" (el-Cevheretü'l-ḥaṭîre) adlı antolojik eseridir. Eser, geleneksel Arap kasidesinin özelliklerine sahip olan Sicilya şiirini ihtiva etmekle beraber, Sicilya şiirinin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Bu bağlamda büyük bir önem ve değer taşımaktadır. "ed-Dürretü'l-ḥaṭîre", Ortaçağ Sicilya'sının kültürel atmosferinde ortaya çıkan, 170 şair ve bu şairlere ait 20.000 beyiti kapsamaktadır. Ne yazık ki bu güzîde eserin günümüze kadar ulaşmamış olması nedeniyle 1995 yılında Beşîr el-Bekkûş tarafından tahkik edilmiş ve Beyrut'ta yayımlanmış eser üzerinde çalışılmıştır. Çalışmanın başlangıcında, İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî'nin doğduğu, yetiştiği ve uzunca bir süre yaşadığı yer olan Sicilya Adası'nın coğrafi, tarihî sosyal, kültürel ve edebî özelliklerine ait genel bir çerçeve ortaya konmuştur. Daha sonra eserin antolojik bir eser olması ve çok sayıda Sicilyalı şair ve bu şairlere ait şiir fragmanlarını ihtiva etmesi sebebiyle Arap şiirinin oluşum evrelerinden başlayarak, Sicilya şiirinin karakteristik ve genel özelliklerine yer verilmiştir. Ortaçağ İslam medeniyeti dönemine ait günümüze kadar ulaşmamış "ed-Dürretü'l-ḥaṭîre" adlı bu antolojik eserin, muhteva ve yöntemine değinilmiştir. Bu çalışmanın önemi, Sicilyalı Arap şairlerin eserlerinden yalnızca kısmî alıntılarının günümüze ulaşmış olması ve bunlar arasında en seçkin olan İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî'ye âit "ed-Dürretü'l-ḥaṭîre" isimli eserin ve müellifinin çalışmanın konusunu oluşturmasından ileri gelmektedir. Eserin, Sicilya şiirine emsal olması ve günümüze kadar taşınmasını sağlaması bakımından önem arz etmesi ve İbnü'l-Kattâ'ın sarf, nahiv ve lügat gibi birçok alanda önemli eserler ortaya koyan önemli bir âlim olması, bu çalışmayı önemli kılmaktadır. Gerek uluslararası alanda, gerekse ülkemizde *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre* ve ihtiva ettiği Sicilya şiirine yönelik metodolojik ve kapsamlı çalışmaların yetersizliği, bu çalışmayı önemli hâle getiren diğer bir nedendir.

Adanın Müslüman Araplar tarafından ele geçirilişi, Ağlebî Emiri Ziyâdetullah tarafından gerçekleştirilmiştir. Esed b. el-Furât komutasında, Sûse şehrinden bir deniz filosunun yola çıkarılması ile gerçek bir fetih hareketi başlamış, Palermo şehri meydanında savaş devam etmiş ve kazanan taraf Araplar olmuştur. Böylece İslâm'ın fethinden sonra Sicilya adlı bir dönem başlamıştır. Ortaçağ İslam Medeniyeti'nin, en önemli merkezlerinden biri olan Sicilya'da, İslam kültür ve medeniyeti önemli gelişmeler kaydetmiş ve Ortaçağ Avrupa'sını doğrudan etkilemiştir. İslâmî etki, her alanda kendisini göstermiştir. Mîmarîde, bilimde, sanatta, edebiyatta, hatta idareyi elinde tutan kralların tutumunda bu etki fazlasıyla görülmüştür. Birçok dil bilen, ilme ve ilim adamlarına yakınlığı ile tanınan II. Friedrich döneminde, pek çok Arapça eser Latinceye çevrilmiştir. İslâm-Norman sanat ve kültürü alanında pek çok ünlü isim yetişmiş ve zengin bir fikrî patlama cereyan etmiştir. Müslümanların, Sicilya medeniyetinin üzerindeki etkileri her alanda görülmüştür. Arapça, hemen hemen her alanda hâkim olmuştur. İslâm medeniyetinin Batıya tesiri ve intikali,

Sicilya ve İspanya medeniyeti aracılığı ile gerçekleşmiştir. İslâmî disiplinler içerisinde yer alan Arap dili ve edebiyatı alanında dil bilimci, gramerci, şair ve filolog İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî, Sicilya'da özellikle nahiv ve lügat alanında, dönemin ileri gelen âlimi olarak öne çıkmıştır. Aynı zamanda, Sicilya şiirine ait "değerli inci" anlamına gelen kıymetli eser, "ed-Dürretü'l-ħatîre"nin müellifidir.

ed-Dürretü'l-ħatîre, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *Ĥarîdetü'l- ħaşr ve cerîdetü'l-'aşr* adlı eserinin asıl ve baş kaynağı olmuştur. Eser içinde yer alan değişik ünvanlardaki şair biyografileri ve şiirlerinin çeşitliliği ile Arap edebiyatında sahip olduğu değer, bu çalışmanın yapılmasında etkin rol oynayan bir sebeptir. Diğer bir sebep ise şiirlerin günümüze ulaşanlarından yola çıkarak, Sicilya şiirinin türlerinin çeşitliliği ve kalitesi bakımından Arap edebiyatı tarihinde edindiği önemli konum ve zenginliktir.

Belirli kurallar dâhilinde ve estetik duygularla yazılan, pek çok türü bulunan çok eski çağlardan beri var olan ve dönemlere ayrılan, şairin yaşadığı ortamı, siyasi durumu veya idealize ettiği konuları anlatmada kullandığı tür olan şiir, edebiyatın en zengin dallarından biridir. *ed-Dürretü'l-ħatîre*, edebiyatın bu zengin dalı şiir alanında ortaya konmuş mühim bir eserdir. Bu çalışmanın hedefi; Arap dil bilimcisi, gramerci, şair ve filolog Sicilya'da özellikle nahiv ve lügat alanında öne çıkmış İbnü'l-Kattâ'ın hayatını ele almaktır. İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî, "ed-Dürretü'l-ħatîre" adlı eserinde Sicilyalı şairlere yer vermiştir. Eser, bu yönüyle benzerlerinden farklıdır. Eserin Sicilya şiirinin gelecek nesillere aktarılmasını sağlaması nedeniyle, bütün yönleri ile tanınmasını ve anlaşılmasını sağlamak çalışmanın baş gayesidir. Bu alanda yüksek lisans çalışması olarak göze çarpan boşluğu doldurmak ve daha sonraki çalışmalara ışık tutmak, çalışmamızın hedefleri arasındadır.

Çalışma planı, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, eserin müellifi İbnü'l-Kattâ'ın yaşadığı yurt olan Sicilya'nın coğrafi, sosyal, siyâsî ve ilmî ve kültürel konumu ve vasıflarına, hayatına, doğumu, vefatı, nesebi, ilmi ve edebî kişiliği, hocaları, talebeleri, ve eserlerine değinilmiştir. Eserin müellifi'nin, Endülüs' ve Mısır'a gitmesi ele alınmıştır. İkinci bölümde, "ed-Dürretü'l-ħatîre'nin, tanıtımı yapılarak özellikleri ele alınmıştır. Sicilya'daki edebî ve entelektüel hareketin tarihindeki önemine değinilmiştir. Eserin muhtasarlarına yer verilmiş, diğer kaynaklarla olan bağlantıları ele alınmıştır. Şiirin edebiyattaki yerine işaret edilerek, Arap edebiyatı tarihinde Arap şiirinin başlangıç döneminden itibaren oluşum ve gelişim evrelerine yer verilmiştir. Arap-Müslüman Sicilya'yı, MS. 7. ve 11. yüzyıllar arasında bütün yönleriyle analiz ettikten sonra, bu çalışmaya konu olan eser "ed-Dürretü'l-ħatîre"adlı eserin muhtevasını teşkil etmesi sebebiyle Sicilya şiirinin genel ve karakteristik özelliklerine değinilmiştir. Eserin muhtevası ve yöntemi ele alınmıştır. Eserde yer alan şairlerin isimlerine yer verilmiştir.

Gerekli araştırmalar yapılırken eserin günümüze kadar ulaşamaması ve eserde adı geçen şairlere ait biyografik bilgilerin kaynaklarda var olup olmadığının bilinmemesi gözönünde bulundurularak, biyografik kaynaklardaki "ed-Dürretü'l-ħatîre"den alıntılanan bölümlere

başvurulmuş, târîh ve coğrafya kaynakları, yerli ve yabancı makale ve tezler, internet kaynakları araştırılmış ve incelenmiştir. Tez çalışmamızın konusu olan Beşîr el-Bekkûş'un, tahkîkini yaptığı "ed-Dürretü'l-hatîre fî Şuarai'il-Cezîre" adlı eser bütün yönleriyle araştırılmıştır. Muhakkikin, mukaddimesinde yer verdiği bilgiler ve tesbitler sunulmuştur. İbnü'l-Kiftî'nin "İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât", İbn Hallikân'ın, "Vefeyâtü'l-a'yân" adlı büyük antoloji eserleri başta olmak üzere çeşitli antoloji kaynaklarından, pek çok alanda yazılmış diğer klasik Arapça kaynaklardan, yerli ve yabancı birçok kaynaktan yararlanılmıştır.

1. BÖLÜM

İBNÜ'L-KATTA' es-SIKILLÎ'NİN HAYATI ve ESERLERİ

Sicilya'da yetişmiş şair ve âlim İbnü'l-Kattâ'nın hayatı ile ilgili bilgilere yer vermeden önce, yapılacak değerlendirmelere esas oluşturması bakımından, yaşadığı coğrafya ve yaşadığı dönemin incelenmesi önemli görülmektedir. Bu nedenle, İbnü'l-Katta'nın içinde bulunduğu sosyal, siyasî, ilmî ve kültürel yapıya değinilecek, yaşadığı dönemin siyasî, sosyal, ilmî ve kültürel ortamına dair genel bir çerçeve ortaya koyulacaktır. Öncelikle, şairin yaşadığı coğrafyanın özellikleri ele alınacaktır.

1.1. Yaşadığı Coğrafya

Sicilya Adası, Akdeniz'in en büyük ve kalabalık nüfuslu bir adası olarak Güney İtalya'da bulunur. Tunus'un kuzeydoğusunda, Tunus'a yaklaşık, 160 kilometre uzaklıktadır.¹ Yüzölçümü 25.708 kilometrekaredir. Sicilya; Grekçe'de Sikelia, Latince'de Sicilia ve Arapça'da Sıkkilliyye/Sıkkilliye(صقلية) şeklinde telaffuz edilir. Ticaret yollarının merkezinde bulunması, tarıma yatkın topraklarının varlığı ve nüfusunun kalabalık oluşu nedeniyle önemli bir adadır.² Başkenti Palermo'dur.³

Prof. Nallino, el yazması eserlerde Arapça gramerinde nekrâ olarak, yani "sıkkillî" ve tesniye (ikil) olarak "sıkkillîyâni" biçiminde yazılmış Sicilyalılar'ın yaşadığı bir köy ismine rastladığını belirtmektedir. Başka bir görüşe göre ise, "sıkkillîyâni" kelimesindeki 'elif' ve 'nun' harfleri, İtalyancada nisbet alametidir. İtalyanca "Siciliano" denildiğinde anlamı, "Sicilyalı" anlamına gelmektedir.⁴

İslâm hâkimiyetinde iken, mamur ve bayındır bir hâle gelen Sicilya, ikizkenar üçgen şeklinde ve adanın batısından dar açılı bir üçgendir. Sicilya, Endülüs'ün doğusunda ve denizin ortasındadır. Fas ülkeleri, Afrika ülkeleri, Bacce ve Tabarka ve Haraz limanına kadar bulunan yerler Sicilya'nın hizasında yer alır. Adanın güneyinde ise, Kusra adası vardır. Denizin sahili üzerinde ve doğusunda büyük bir çöl bulunmaktadır. Bu çölde, Konstantiniyye, Riy'u ve Kaluriye bölgeleri yer almaktadır. Genellikle dağlar, kaleler ve surlar vardır. Sicilya toprağı, ekili bir yerleşim yeridir.⁵

¹ Britannica.com "Sicily" (Erişim 21 Nisan 2024).

² Mahmut H. Şakiroğlu, "Sicilya", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İsam Yayınları, 2009), 37/138.

³ Ebü'l-Kâsım Havkal, *Sûretü'l-arz*, (Beyrut: Dârü'l- Mektebetü'l-Hayât, 1992), 113.

⁴ Martino Mario Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", çev. Abdülhalik Bakır - Aydın Çelik V/1 (2007), 171.

⁵ Havkal, *Sûretü'l-arz*, 113.

Sicilya'dan bahseden tarîhî kaynaklara bakıldığında, Sicilya'nın okunuşu ile ilgili bazı bilgilere rastlanılmaktadır. Sıkılliyye, üç kesre ile ve "ل" (lâm) ile "ي" (yâ) harflerinin şeddeli haliyle okunur. Bazıları, Sıkılliyye'yi "س" ile de okur. Sıkılliye halkının çoğu "ص" ve "ل" harfini, fetha ile okurlar.⁶ Nitekim ünlü coğrafyacı İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*'te Sıkılliyye'yi "س" harfi ile "سقلية" şeklinde zikretmektedir.⁷ Sıkılliye Mukaddesî'nin Aḥsenü't-teḳâsîm fî ma'rifeti'l-eḳâlîm adlı eserinde "اصقلية" olarak yer almaktadır.⁸ Arap dili gramer âlimi, Ebû Bekr Muhammed b. Ali b. el-Hasan b. el-Birr et-Temîmî, Sıkılliyye kelimesini, Araplar, fethalı "ص" ve "ق" harfleriyle Araplaştırmıştır, demektedir. Roma dilinde kesralı "س" fethalı "ك" ve sükunlu "ه" ile "سیكه (سيكة) ve kesralı "ك" ve "ل", şeddeli "ي" ve sükunlu "ه" ile "کیلیه" (کیلیه) olarak geçer. Anlamı ise, "incir ve zeytindir". Usta edip ve şair Ebû Alî Hasen b. Reşîk, Sicilya'yı övdüğü şiirinde bu manaya işaret etmiştir. İncir yenilir, zeytin sıkılır denilmektedir. Ebû Alî Hasen b. Reşîk, Sicilya'yı övdüğü bu şiirinde, Sicilya'nın, başka hiçbir şehirde bulunmayan bir adının olduğunu ve Allah'ın, onun lafzının manasını yücelttiğini söylemektedir.⁹ Yunancada incir, ΣύΚΟ; zeytin ise, ελιά olarak yazılmaktadır.

أَحْتُ الْمَدِينَةَ فِي إِسْمٍ لَا يُشَارِكُهَا ... فِيهِ سِوَاهَا مِنَ الْبُلْدَانِ فَالْتَمَسِ

وَعَظَّمَ اللَّهُ مَعْنَى لَفْظِهَا فَسَمَاءً ... قَلْدٌ إِذَا شِئْتِ أَهْلَ الْعِلْمِ أَوْ فَحِيسِ

Palermo'nun kardeşi; başka hiç bir şehrin paylaşmadığı bir adı var,

Ve Allah onun lafzının manasını yüceltmıştır

İster ilim ehlini taklit et yahut ara¹⁰

Arap-Müslüman Sicilya'ya ait malumât içeren çeşitli kaynaklara bakıldığında, bunlar arasında İslâm coğrafyacılığının başyapıtları sayılabilecek coğrafi kaynaklardaki bilgileri zikretmenin gerekliliği ortaya çıkar. Zîra eserlerin müellifleri Sicilya Adası'nı her açıdan en mâmûr olduğu bir zamanda dolaşmışlar ve müşahede etmişlerdir. Bu kaynakların bazılarında yer alan Sicilya ile ilgili bilgilerden bir kısmı şöyledir: Bahru'r-Rum'da yüz yetmiş iki ada vardır. Bunların

⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrut: Darü's-Sâdir, 1990), 3/473.

⁷ Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Abdillâh İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l- Mesâlik- ve'l-Memâlik* (Leiden, 1889), 91.

⁸ Ebî Bekr el-Bennâ el-Makdisî, *Aḥsenü't-teḳâsîm fî ma'rifeti'l-eḳâlîm* (Beyrut: Dar'ü-Sâdir, 1991), 238.

⁹ İbn Dihye el-Kelbî, *el-Muḫrib fî eş'âri ehli'l-Mağrib*, thk.. İbrahim Ebyârî (Beyrut: Dârü'l ilim, 1955), 53.

¹⁰ el-Kelbî, *el-Muḫrib fî eş'âri ehli'l-Mağrib*, 53.

hepsinde iskân vardır. Fakat Müslümanlar, bunların çoğunu akınlarda yok etmişlerdir. Bunlardan beşi büyüktür. Kıbrıs Adası, Girit Adası, Sicilya Adası, Sardunya Adası ve Endülüs'ün önündeki Yâbis Adası¹¹ Diğer bir coğrafi kaynakta ise Sicilya, İfrîkiyye'nin hizasında büyük bir ada ve geniş bir ülkedir, denilmektedir.¹² Rum adalarının meşhurları olan Kıbrıs'ın seyri, on iki gündür; Girit Adası on beş gündür. Altın adası, Gümüş Adası ve Sicilya Adası on beş gündür.¹³ İbn Rüste ise içlerinden yalnızca beş büyük adanın iskâna uygun olduğunu ve Akdeniz'deki adaların toplam sayısını 162 olarak ifade etmektedir. Bunlardan çevresi 200 mil olan Kûrns (Korsika) adası, çevresel uzunluğuna nisbeten bu adaların en küçüğü olma özelliğine sahiptir. Çevresi 300 mil olan Sardunya Adası, çevresi 300 mil olan İkrîtiye (Girit) Adası ve çevresi 300 mil olan Kıbrıs Adası, bu dört adadan herbiridir. Bu adaların beşincisi ise; çevre uzunluğu diğer dört adaya göre en fazla olan Sıkılliye (Sicilya) Adasıdır ve çevresi 500 mil uzunluktadır.¹⁴ İnsanların yaşadığı yerlerin en büyüğü; Sicilya, Girit, Kıbrıs ve Cebel Kalal'dır. Sicilya, Frenklere yakındır ki, oradan Frenklerin memleketi görünür ve tarlaları verimlidir. Yedi derece uzunluğunda bir adadır ve bereketli ve geniş tarlaları vardır. Hayvancılık ve kölelik yaygındır. Sicilya, denize kıyısı olan diğer İslam memleketlerine tercih edilir. Girit, bayındırlıkta ve alan olarak Sicilya'dan daha aşağıdadır. Sicilya ahalisinin tamamı Müslümandır, fetih ehlidir ve Müslüman ülkelerde olduğu gibi Hristiyanlarla aralarında ayrımcılık vardır.¹⁵

Sicilya, nüfusu yoğun, geniş bir adadır. Müslümanlara ait şehirler içinde, kalabalık olma ve bayındır olma yönünden Sicilya'dan başka bir yer yoktur. Nitekim el-Makdisî'nin (el-Mukaddesî) verdiği bu bilgiden yola çıkarak onun, adayı müreffeh ve mâmûr olduğu bir zamanda ziyaret ettiği düşünülmektedir.¹⁶

Fağih Ebû Alî el-Hasen b. Yahya, *Târîhu Sıkılliyye'de* el-Kadı Ebû el-Fadl'a dayanarak Sicilya'da, biri Palermo olmak üzere on sekiz şehir olduğunu anlatmaktadır.¹⁷ Eski ve modern şehirlerinden başlıcaları; Palermo, Messina, Cefali, Termina, Mâzara, Marsala, Galatünnisa, Tabermin, Katanya, Sirakûza, Tûsa,¹⁸ Serasente, Hâlise, Burka, Kaluriyye ve Sûse şehirleridir.¹⁹

¹¹ İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*, 231.

¹² İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*, 109.

¹³ İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*, 112.

¹⁴ Ebû Alî Ahmed b. Ömer İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise* (Leiden, 1892), 75.

¹⁵ Muhammed el-İstahrî, *Kitâbü'l-mesâlik ve'l-memâlik*, thk. Muhammed Şefik Garbal - Muhammed Câbir Abdül'âl (Kahire, 1961), 70.

¹⁶ Muhammed b. Ahmed Mukaddesî, *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-takâsîm & Mukaddesî)*, çev. Ahsen Batur (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 232.

¹⁷ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/417.

¹⁸ Ahmed Tevfik el-Medenî, *el-Müslimûn fî cezîreti Sıkılliye ve cenûbi İtalya* (Cezayir: eş-Şeriketü'l-Vataniyye, 1968), 46.

¹⁹ Muhammed b. Ahmed el-Makdisî, *Ahsenü't-teğâsîm fî ma'rifeti'l-eğâlîm* (Leiden: Matbaatu Brill, 1906), 221.

Sicilya'nın, Palermo olarak bilinen kentinden başka meşhur ve bilinen bir kenti yoktur.²⁰ Klasik Arapça metinleri çoğunlukla başkent Palermo için "Medîne" adını kullanmaktadır.²¹ Arapça'da "Belermu" olarak geçen Sicilya'nın başkenti olan Palermo, Fufat şehrine nazaran daha büyüktür. Aynı zamanda bir liman şehri olma özelliğine sahiptir. Beyaz ve kırmızı bir renge sahip olan evleri harç ve taşlardan müteşekkildir. Kentin etrafı, fıskiye ve yosunlarla çevrilidir. Şehir, Vadi Abbas adlı nehirle sulanır ve merkezinde değirmenler yer alır. Zirâî mahsüller ve üzüm bolca yetişir. Şehri kuşatan surlar, dalgalarla buluşur.²² Sicilya'nın Palermo kenti, denize bakar. Yanyana beş mahallesi vardır. Sınırları belli ve açık olsa da bu mahalleler çok farklı mesafelerde değildir. Sicilya'nın büyük şehirlerinden ve Palermo olarak adlandırılan kentin üzerinde, büyük taşlardan yapılmış, sağlam, zaptedilmez büyük surlar vardır. Palermo'da, tüccarlar oturur. Şehirde, el-Câmiü'l-ekber mescidi bulunur. Bu mescid, Sicilya'nın fethinden önce Rumlara satılmıştır. Yine Palermo'da büyük bir heykel bulunmaktadır. Bazıları, bu heykelin Yunan hükümdarı Aristoteles'in heykeli olduğunu söylemektedir. Bu heykelde, Aristoteles, bir tahtanın üzerinde asılmış vaziyettedir. Hristiyanlar, Aristoteles'in mezarını yüceltmektedir. Yunanlılar, heykelin büyüklüğünü ve yüceliğini gördüklerinde, ondan şifa beklerlerdi. Onun, gökle yer arasında asılı olmasının sebebini, şöyle açıklamaktadırlar: İnsanlar yağmur yağmasını isterken, şifa dilerken, yok olmaktan şiddetle korktuklarında, Allah'a yakınlaşmayı ve korkmayı gerektiren önemli işlerde, Aristoteles'in heykelinin huzuruna gelmektedirler.²³

İbn Havkal'ın zikrettiğine göre, Sicilya'nın karşısında, surları taştan yapılmış Hâlise olarak bilinen bir şehir bulunmaktadır. Sultanın ve ona tabi olanların oturduğu Palermo surları gibi değildir. Halise'de iki hamam bulunur fakat çarşı ve han bulunmaz.. Orta ölçekli küçük bir cami ve mescid vardır.²⁴ Bu mescid, Cuma mescididir.²⁵ Bununla birlikte sultanın bir ordusu, gemi yapım evi ve divan bulunur. Mescidin, dört kapısı vardır. Kuzey, güney, doğu ve batısında deniz vardır ve kapısı olmayan surlara sahiptir. Halise'de, Sakâlibe mahallesi olarak bilinen bir mahalle bulunur ve bu mahalle, zikredilen iki şehirden daha büyük ve daha gelişmiştir. Mahallede deniz limanı ve Hâlise ile Sicilya arasında akan, Sicilya ile Hâlise'nin sınırı olarak bilinen akarsular vardır. Sakâlîb'de, bir mescit mahallesi olarak da bilinen bir mahalle, İbn Sıklâb olarak da bilinir ve çok büyüktür. Bu mahallede akarsular olmadığından halk, kuyulardan su içer. Bu mahallenin sınırında Abbas vadisi olarak bilinen bir vadi bulunur. Bu vadi büyük bir vadedir mahalle halkının buğday değirmenleri, çiftlikleri ve bahçeleri vadiden faydalanamazlar. Yeni mahalle ve Mescit mahallesi arasında bir fark ve sınır bulunmamakla beraber çarşıların çoğu, yeni mahalle ile İbn Sıklâb mescidi arasında

²⁰ Havkal, *Sûretü'l-arz*, 113.

²¹ Burak Arslan, "el-İdrîsî'nin Kitâbü Nüzheti'l-müştâk fi ihtirâk'l-âfâk'ında Sicilya Coğrafyası" XXXII/3 (2021), 845.

²² el-Mukaddesî, *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-takâsîm)*, 231.

²³ Havkal, *Sûretü'l-arz*, 113.

²⁴ Havkal, *Sûretü'l-arz*, 113.

²⁵ el-Mukaddesî, *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-takâsîm)*, 231.

bulunur. Yağcılar, ahşapçılar, borsacılar, kaynakçılar, Sicilyalılar ve avcılarının, buğday süslemecilerinin, balıkçıların ve tohumcuların çarşısı gibi çarşılar vardır. Kasaplardan, bakla satıcılarından, sebze sahiplerinden, attarlardan, fırıncılardan ve örgü örenlerden bir topluluk bulunur. Şehir dışında aktarlardan, kasaplardan, deri tabakacılarından, marangozlardan, ahşapçılardan, ayakkabıcılardan, güveç yapanlardan oluşan bir topluluk bulunur.

Palermo 'da, kasaplardan ayakkabı tamircilerinden bir topluluk, kasaplara ait, 200 adet et satan dükkan vardır. Bazıları Sımât'ın başında kentte bulunurlar ve onların yanında pamukçular, pamuğun çekirdeğini alanlar (hallaç) ve ayakkabı yapanlar bulunur. Kentte, Salih çarşısından başka çarşı da bulunur. Onların değerlerinin ve sayılarının göstergesi Polermo camiinin ve camiilerinin özelliğidir. Kent halkının toplamı tahminen, 7000 erkeğe ve daha fazlasına ulaşır. Çünkü, namaz için, 36 saftan daha fazla saf²⁶ yoktur. Caminin her bir safı, 200 erkekten fazlasını almaz.²⁷

Messina Şehri, Sicilya'nın önemli diğer bir şehridir. Sahili muhteşem toprakları iyi mahsule sahip, meyveleri ve nehirleri bol olup, mimârisi gelişmiştir. Her ülkede konuşulan demirleme ve iskele yerleri vardır. Roma ve ve İslâm topraklarından gelen büyük gemiler, seyyahlar ve tüccarlar Messina'da toplanmaktadır.²⁸

Sicilya her yanından suların sızdığı, pınarların aktığı, meyveleri bol, binaları tarif edilemeyecek ve tanıyanların akıllarını karıştıracak kadar güzel bir memlekettir. Genel olarak, görenleri cezbeden bir güzelliğe sahiptir.²⁹

Sicilya'da, sürekli yanan bir yanardağ vardır. Yanan ateşe hiç kimse yaklaşamaz. Birisi ateşten herhangi bir şey alsa, ateşin konumundan uzaklaştığında elinde söner. Atlar, katırlar, eşekler, inekler, koyunlar ve vahşî hayvanlar gibi hayvanların çok olduğu yerdir. Yırtıcı hayvanlar, akrep, yılan gibi hayvanlar yoktur. Altın gümüş, bakır, kurşun, civa gibi madenler ve çeşitli meyveler yaz kış bulunur. Günümüzde, Etna yanardağı adıyla bilinen bu dağın çevresindeki toprakta safran yetişir. İslâm'dan önce, binaların az olduğu bir yerdir.³⁰

1.2. Siyâsî Durum

Tarihi kaynaklara bakıldığında, Sicilya'nın oluşumunun iki aşamada gerçekleştiği görülmektedir. Bu oluşumun asırlar aldığından, bölgenin Doğu ve Batı arasında bir kaos bölgesi olduğundan, kültür mücadelelerine sahne olması sonucunda, yeni bir medeniyetin ortaya çıktığından söz etmek mümkündür. Sicilya tarihinin açıklamasını, İtalyan müsteşrikler

²⁶ Salim Ögüt, "Saf", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2008), 435-436.

²⁷ Havkal, *Sûretü'l-arz*, 114.

²⁸ eş-Şerîf el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müşâtâk fî ihtirâkı'l-âfâk* (Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 1409), 2/595.

²⁹ el-İdrîsî, *Nüzhetü'l-müşâtâk fî ihtirâkı'l-âfâk*, 2/591.

³⁰ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/473.

Tarihu'l-Müslimîn fi Sıkiyye'nin yazarı Michele Amari ve onun eserini tamamlayan ve düzenleyen Nallino Carlo Alfonso'ya nisbet etmek yerinde olacaktır.³¹

Yunanlı Grek ve Fenikeliler sömürgecilerin ele geçirmeyi hedefledikleri Sicilya'da, Fenikeliler batı sahillerine, Yunanlılar ise adanın doğu kıyılarına yerleşmiş, Yunan ve Fenike medeniyetleri birbirlerinden etkilenerek bu medeniyetler birkaç asır kendilerini hissettirmişlerdir. Özellikle Yunan Medeniyetinin bazı öğeleri, Kartacalılar'ın Fenike kökenini belirten "pön" tabakası arasında yayılarak Yunan sanatının Fenike sanatına karşı etkisini ortaya koymuştur.

Sicilya'nın, Roma topraklarına katılmasıyla dil ve kültür Latinleşmiştir. Doğu Roma İmparatoru Justinian'ın, Vandal ve Berberîleri adadan uzaklaştırmasıyla Sicilya, Bizans İmparatorluğu'nun eyaletlerinden biri olmuştur. Adada, bilhassa üst katmanlar; Yunan kültürünün kapsamına girmiştir. Sicilya, Bizans egemenliğinde iken refah içinde olmayıp, halkı; vergilerin ağırlığı ve hür iken köle muamelesi görmeleri nedeniyle mutlu ve rahat olamamıştır.³²

Sicilya, Müslüman saldırılarına ise, Lübnan ve İfrîkiye üzerinden 650 yılı dolaylarında maruz kalmıştır. Adaya yapılan ilk Müslüman seferlerinden biri, Hz.Osman'ın hilafeti döneminde Şam valisi olan Muâviye komutanlığında olup, Lübnan dolaylarından gemilerin sahillere hücumuyla gerçekleşmiştir. İfrîkiyye'den ise, adaya düzenlenen seferin komutanı, Muâviye b. Hudeyc'in komutanlarından biri olan Abdullah b. Kays b. Muhalled el-Fezar'dır. Her iki komutanın adaya sefer düzenlemekteki gayesi, talan ve ganimet ele geçirmektir. Kaynaklarda bahsedildiğine göre bu seferde, Sicilyalı bazı esirler Dımaşk'a gönderilmiş ve orada oturanlar tarafından esirler beğenilmiştir.³³

Müslümanların Sicilya'yı fethi, takribî üç çeyrek yüzyıl sürmüştür.³⁴ Sicilya'yı, Müslümanlar 212/827 senesinde fıkıhçı ve asker Esed b. el-Fırat komutasında fethetmişlerdir. Müslümanlar, 484/1090 senesinde vukû bulan Normendie Muharebesi'ne kadar Sicilya'da kalmaya devam etmişlerdir.³⁵

Sicilya'daki tarihî dönemlerin, Müslümanların adayı ele geçirmesinden itibaren ele alınması adada Arap-Müslüman hâkimiyetinin her yönden nasıl tesir ettiğini ve yönetimdeki idarecilerin bu oluşumda nasıl ve ne derece önemli bir tutum sergilediklerinin anlaşılması açısından yararlı olacaktır. Adanın Müslümanlarca fethinden sonra, adada hüküm süren hâkimiyetler tarihî sıralamaya göre; Ağlebiler Dönemi, (H. 212-297) Fâtımîler Dönemi, (H.

³¹ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 168.

³² Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 169-170.

³³ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 170.

³⁴ Aziz Ahmad, *A History of Islamic Sicily* (Edinburgh: Edinburgh Üniversitesi, 1975), 17.

³⁵ Şâvkî Ebu Halîl, "İslâm ve Dünya Medeniyetleri Tarihi" Çev.Atik Aydın, Abdülhadi Timurtaş (İstanbul: Bilge Adam Yayınları, 2005), S, 464.

297-336) Kelbîler Dönemi, (H. 435-444) Tavâifü'l-mülûk Dönemi (H. 444-435) ve Normanlar Dönemidir (H. 647-591).³⁶

Adanın Ağlebîlerce istilâsı, Ağlebî emiri Ziyâdetullah tarafından gerçekleştirilmiştir. 9. asırda, Ağlebî Devleti'nin kurulması ile birlikte üçüncü Ağlebî hükümdarı Ziyadetullah'ın emri ile, Esed b. el-Furât komutasında bir deniz filosu yola çıkarılarak gerçek bir fetih hareketi başlatılmıştır. Bu deniz filosu, ilk olarak adanın Mazara(Mâzer); Arapça'da adı Mâzar³⁷ olarak geçen bölgesine, oradan da, Siraküza (Sarakûza) bölgesine yürümüştür.³⁸ Sicilya'da 826 yılında; Sicilyalı komutan Euphemios, Sicilyalıların Bizans'a karşı yaptıkları ilk ayaklanma niteliğinde olmasa da orduya başkaldırmıştır. Yenilgiye uğrayan Euphemios, Kayrevan'a kaçmış ve kendisine destek olması için, Ağlebî emîri Ziyâdetullah'a teslim olmuştur. Kayrevan, bilhassa Ziyâdetullah zamanında ilim ve kültür alanında öne çıkmıştır. Endülüs ve Sicilya'dan ilim tahsili için öğrencilerin geldiği pek çok âlim, edip ve şairin, hekim ve filozofun yetiştiği Ağlebîler Hanedanlığı'nın önemli bir kültür merkezi konumundadır. Doğu Roma komutanı Euphemios, Ziyadetullah'a birçok konuda destek sözü vermiştir. Sicilya'yı, bütün yönleriyle tanınması ve Müslümanların Sicilya'nın fethinde başarılı olabileceğine olan inancı, Ziyadetullah'ı fethi razı etmede etkili olmuştur. Ziyâdetullah ve ordusunun denize açılışı, Sûse şehrinden hareketle olmuştur. Ziyadetullah'ın ordusu, Mazara şehrine yaklaştığında Hristiyan güçleri paniğe kapılmış, harp Palermo şehri ve Palermo adını taşıyan meydana gerçekleşmiştir. Sicilyalılar, üstünlüklerine, gerek asker sayılarının ve gerekse teçhizatlarının fazlalığına rağmen savaşta başarılı olamamışlardır. Kazanan taraf, Araplar olmuştur. Böylelikle, "İslamın fethinden sonra Sicilya" adlı bir dönem başlamıştır.³⁹ Ünlü coğrafya yazarı Ebü'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân* adlı eserinde Müslümanların Sicilya'yı fethi, İfrîkiye'de deniz kıyısında üçüncü iklimde yer alan ve Tunus'un güneydoğusunda deniz sahilinde bir şehir olan Sûse şehri üzerinden olmuştur, demektedir.⁴⁰

Araplar, Palermo (Balerm)'yu 831 yılında ele geçirdikten sonra, burayı Sicilya'da kurulan emirliğin başkenti ilan etmişler ve ilk icraat olarak İtalya Yarımadası'na yönelmişlerdir. Mazara'ya yerleşmelerinin ardından ilk fethettikleri şehir, sahip olduğu boğaz nedeniyle önem arzeden Messina olmuştur. Müslümanlar, Sicilya'da en çok İbrahim b. Ahmed Ağlebî döneminde güçlü olabilmişlerdir. Küçük yaşta idareyi eline alan, İbrahim b.Ahmed Ağlebî'ye, halkına zulmetmesi nedeniyle, "el-fâsık" lakabı verilmiştir.⁴¹ Fethedilmesi bir hayli zor görünen Siraküza'nın ele geçirilmesi de, bu idareci zamanında gerçekleşmiştir. Zaragoza kentinin hemen ardından Tormina şehri ele geçirilmiştir. Aynı yılda, Kuzey Afrika'nın köklü

³⁶ Üsâme İhtiyar, *Şîrû'l-Arabî fî Cezîreti-Sıkkıliye* (Suriye: Menşûrâtü Vizâretü es-Sekâfe, 2008), 7-11-14-16.

³⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdü's-Selam Tedmirî (Beyrut: Dârü'l- Kitâbü'l-Arabiyye, 1997), 5/490.

³⁸ Philip Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 3/958

³⁹ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 172-173.

⁴⁰ Ebü'l-Fidâ el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b.Alî b.Mahmud el-Eyyûbî, *Takvîmü'l-Büldân* (Beyrut: Dârü's-Sâdir, 1840), 145.

⁴¹ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 175.

Berberî topluluklarından olan " Berberî Kutâme kabilesi ayaklanması" adıyla bir ayaklanma patlak vermiştir. Bu ayaklanma, Ağlebîler Devleti'nin yıkılışına zemin oluşturması açısından aynı zamanda Ağlebîlerin, Sicilya'dan uzaklaşmalarına neden olması bakımından önemli bir ayaklanmadır. Bu tarihe kadar Sicilya, pek çok kanlı savaşa sahne olmuş ve yine Taormina'nın fethi yılına, "senetü's-şühub" denmiştir. İbrahim Ahmed b. Ağlebî'nin ölümü ise Taormina'nın fethi yılında, İtalya adasında Cosenza şehrinin kuşatması sırasında olmuştur.⁴²

Sicilya'nın fethi, Ağlebî hükümdarı II. İbrahim zamanında tamamlanmış ve Taormina'nın fethiyle, Bizanslıların adadan tamamen atılması gerçekleşmiştir. Ağlebîler, bir asırdan daha fazla bir süre, (800-910) İfrikıyye ve Sicilya'nın emirliğini yapmışlardır.⁴³ Bu yıldan itibaren Sicilya'nın, özerk bir yapıya doğru yol aldığı görülmektedir. Şöyle ki; üç asra yakın bir zaman iç kargaşa hâlinde olmasına rağmen, dönemsel olarak tamamen ya da kısmî bir şekilde, Müslüman idareciler tarafından yönetilen bir Müslüman eyaleti olarak varlığını sürdürmüştür.⁴⁴

Fâtımîler'in ilk dönemlerinde, adanın demografik yapısında değişiklikler yaşanmıştır. Müslüman nüfusun yoğunluğu Mazara şehrindeydi. Sicilyalı Müslümanlar Fâtımî yönetiminde yüksek mevkîlere gelmişlerdir. Bunlar arasında Trablus Şam elçisi Ebu'l-Feth ve Fâtımî ordusunun liderlerinden Sicilyalı Buşra bulunmaktadır.⁴⁵

Kelbîler Dönemine gelindiğinde, adada zulmü ve kötülüğü ile meşhur olan isim Ziyâdetullah'ın altı yıl süreyle tahtta kalmasının hemen ardından İbn Karheb idareyi ele almıştır. İbn Karheb'in ölümünden sonra ise adada, Kelbîler hâkimiyeti başlamış ve bu hâkimiyet yüz yıl sürmüştür. Hasen b. Ali el-Kelbî, Fâtımî Halifesi Mansûr-Billâh'ın, kendisine idarî yetkiyi vermesi ve Sicilya'ya göndermesi üzerine Sicilya, Kelbîler idaresinde iken mâmur hale gelmiştir. İbn Havkal (943-978) , malumatlarında, Palermo'da, yüz elliden fazla kasap dükkânı ve üç yüz caminin bulunduğu ve Sicilya'nın, refah açısından Endülüs ile eşdeğer olduğundan bahsetmektedir.⁴⁶ Yine, İbn Havkal'ın söylemine göre, "Palermo'da üç yüz muallim görev yapmıştır.⁴⁷ Yâkut el-Hamevî *Mu'cemü'l-büldân*'da şöyle söylemektedir: Palermo'da, 300 muallim vardı. Bu muallimlerin sayısının çokluğunun nedenini sordum ve dediler ki; muallim düşman saldırısında cihâda çıkmakla mükellef değildir." Şehirdeki muallimlerin çokluğunun nedeninin bu olduğu düşünülmektedir. İbn Havkal şöyle der: "H.362 senesinde oradaydım. Onların yaradılışlarından bir şeyi niteledi ve sonra dedi ki; Bu insanların tanımını, hikâyelerini ve Sicilya insanların bu tür erdemlerle ilgili açıklamalarını, *Sicilya halkının Erdemleri* adını verdiğim bir kitapta tamamladım. Sonra, abdest almadıkları,

⁴² Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 177.

⁴³ Umberto Rizzitano, *Storia E Cultura Nella Sicilia* (Palermo, 1975), 169.

⁴⁴ Philip Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980), 3/960.

⁴⁵ Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, 29.

⁴⁶ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/964-965.

⁴⁷ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/964-965.

namaz kılmadıkları, hac yapmadıkları, zekât vermedikleri hâlde, belki de Ramazan orucunu tuttular. Sicilyada'ki halk, pis kokulu yemekler ve yiyecekler, yerler ve kötü ahlak sahibidirler.”⁴⁸ İbn Havkal müşahedesinin ardından zikrettiklerine bakılarak aslında Sicilya halkından bahsettiği zümrenin avâm olduğu, ilim erbabının ve idari alanda yer alanların şeriata uygun uygulamalarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Sözüünü ettiği şehirde, bulunan 300 kadar muallim bulunması ve muallimlerin gazvelere katılma mükellifiyetinin bulunmaması uygulaması, aslında o dönem Sicilya Müslümanlarının fetih ve cihad anlayışlarında Kur’ânî bir emre muvafık davrandıklarının bir tezahürüdür. Zîra Sicilya’ya yönelik ilk Müslüman saldırılarından Muâviye komutasında gerçekleşen Sicilya Gazvesi’nde, gazve henüz başlamadan evvel Müslüman elçi ile Roma meliki arasında geçen diyaloglarda, fethin ve cihadın Müslümanlar nezdindeki önemi Roma melikine arz edilmiştir. Müslüman elçi, Resulullah’ın vefatından önce Allah’ın kendilerine fetih bağışlayacağını ve bütün dinlere karşı galip geleceklerini kendilerine bildirdiğini,⁴⁹ öldürülmeyi kara bir leke olarak görmediklerini, aksine ölümü bir ar olarak gördüklerini, öldürülmenin kendilerine onların katındaki içkiden daha sevimli geldiğini söylemiştir.⁵⁰ Elçi, “Bilesiniz ki, bizimle sizin aranızda yalnız bir kılıç vardır. Şayet biz öldürülürsek cennette olacağız, siz ise cehennemde. Eğer size karşı galip gelirsek, bu bize Resûlullah’ın vaadettiği fetihtir.” demiştir.⁵¹

Nitekim Tebuk Seferi’ne katılmaktan kaçan münafıklar ve bazı sahabeler ile ilgili nazil olan âyetlerde bu zâtların durumları şiddetle kınanmıştır. Âyette, “*Ey iman edenler! Size ne oldu ki, Allah yolunda seferber olun” denilince yerinize çakılıp kaldınız; yoksa âhiretten vazgeçip de dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz? Hâlbuki dünya hayatının sağladığı fayda âhiretinkine göre pek azdır.*”⁵² buyurulmuştur.

Bu kınama âyetinin nüzulünün hemen ardından, Müslümanlar büyük bir itina ile topyekün seferlere iştirak etmeye başlamışlardır. Fakat bu durumda Rasûlullah’ın, Medine’de yalnız kalmaya başlamasının ardından yeni bir âyet nâzil olmuştur: “*Bununla beraber müminlerin hepsinin toptan savaşa çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde yeterli bilgi sahibi olmaya çalışmak ve seferden dönen topluluklarını uyarmak üzere geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.*”⁵³

Bu ayette, ilmin önemine vurgu yapılmaktadır. Savaş, uzun sürebilir. İlmî sınıf, bilgi ve teknik bakımdan savaşan zümreyi desteklemelidir. Bir milletin ayakta duruşu, askerî üstünlükten ziyade ilim ve teknikteki tekaddümü sayesinde. Savaşlarda toplumun bir kısmı, bir kısmı da ilmî çalışmaları devam ettirmelidir. Toplumun, topyekün harbe iltihâkı doğru

⁴⁸ el-Hamevî, *Mu’cemü’l-büldân*, 3/419.

⁴⁹ İbn A’sem el-Küfî el-Ahbârî, *Kitâbü’l-Fütûh*, thk. Ali Sirî (Beyrut: Dârü’l-Edvâ, 1990), 2/363.s

⁵⁰ el-Küfî el-Ahbârî, *Kitâbü’l-Fütûh*, 2/365.

⁵¹ el-Küfî el-Ahbârî, *Kitâbü’l-Fütûh*, 2/364.

⁵² Kur’an Yolu (Erişim 1 Mayıs 2024) et-Tevbe 9/38.

⁵³ Kur’an Yolu (Erişim 1 Mayıs 2024) et-Tevbe 9/122.

bulunmamaktadır.⁵⁴ İbn Havkal'ın, Sicilyalılar'a vafettiği erdemlerden biri bu olabilir. Ancak, yerdığı ve ahmak olarak vasıflandırdığı muallimler, eğitimin arkasına sığınarak cihaddan kaçan muallimlerdir.

İbn İzârî; *Beyânu'l-Muğrib fi Ahbâril-Mağrib* adlı eserinde; adaletin, Sicilya'da başka memleketlerde olmadığı kadar iyi tesis edildiğinden bahsetmektedir. Bu saâdet dolu dönem, zalim ve gaddar emîr el-Ekhal'in tahta geçmesiyle son bulmuştur. Birçok zorba yaptırımlar, ağır vergiler sonucunda ada halkı ayaklanmıştır. Hemen ardından, Zîrîlerin adaya gelişiyile Kelbîler Devleti varlığı son bulmuştur.⁵⁵

Kelbî soyunun son emîri II. Hasan'ın, 433/1044 yılında, Palermo'dan uzaklaştırılmasına kadar süren Kelbî yönetiminden sonra, Sicilya'da, Endülüs'te olduğu gibi merkezî idareden yoksun olan Tavâifü'l-Mülûk dönemi başlamıştır.⁵⁶

Normanlar Dönemi hakimiyeti, adanın XI. yüzyılda Normanlarca işgali ile başlamıştır. Müslümanlar, İspanya'da sîyasî bir parçalanma dönemine girince birtakım mahallî emirler ve etnik bazı gruplar ortaya çıkmıştır. İslâm tarihinde, Mülûkü't-tavâif de denilen, Tavâif-i Mülûk'e benzer fazla uzun sürmeyecek bir yapı, bu sefer de Sicilya'da ortaya çıkmıştır. Kelbî hâkimiyetinin, Sicilya adasında sona ermesinden sonra yönetimi ele alan Müslüman kumandan İbnü's-Sümne, karşı karşıya geldiği ve yenilgiye uğradığı kayınbiraderi İbnü'l-Havvâs ile adanın hâkimiyeti konusunda anlaşamayınca, ona karşı gayr-ı müslümler ile işbirliği içine girerek onu alt etmeye kalkışmıştır. Adanın güneyindeki Normanlar'a kendisine yardım etmeleri koşuluyla, Sicilyalı Müslüman müverrihlere göre adanın tamamını, batılı kaynaklara göre ise bir kısmını vereceğini vaad etmiştir. Normanların, bir süre sonra adayı kendisine geri vereceğini sanmıştır. Ancak bu böyle olmamış ve Normanlar, bu teklifi bir fırsat görüp adayı ve şehirlerin çoğunu işgal etmişlerdir. Bu istilâ neticesinde, bir çok Müslüman yaşamını yitirirken birçoğu esir alınmıştır. Böylelikle ada, içerisindeki Hristiyan halkla birlikte Norman egemenliği altına girmiştir.⁵⁷

"Normanlılar" kelimesi, "Kuzeyliler" demektir. Avrupa'nın kuzeyinden gelerek, Fransa'nın tamamını işgal etmiş korsanlardır.⁵⁸ "Korsan" kelimesinin aslı, Latince'den gelen, İtalyanca "corsaro" olup, aynı zamanda diğer batı dillerine geçmiştir. (Fr. corsaire, İng. corsair vb.) Arapçaya İtalyanca "corsale" den girdiği de söylenir. Nitekim, Arapçada kursân (çoğulu karasine/karâsin/karâsîn) kelimesinden, "korsanlık yapmak" anlamında "karsane" şeklinde fiil türetildiği gibi, fazla yaygınlık kazanmasa da İtalyanca ikinci şekle daha yakın olarak "kursâl" çoğulu "karâsil" biçiminde kullanımı da vardır. Kelimenin, Türkçe'ye, Arapça yoluyla geçtiği anlaşılmaktadır. Arapça'da "denizcilikte mâhir kimse" anlamına gelen "bâric" kelimesi

⁵⁴ Hayrettin Karaman - Ali Özek, *Kuran'ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meali* (Kral Fehd Mushaf-ı Şerîf, 1991), 205.

⁵⁵ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 181.

⁵⁶ Arslan, "el-İdrîsî'nin Kitâbü Nüzheti'l-müştâk fi ihtirâk'l-âfâk'ında Sicilya Coğrafyası", 837.

⁵⁷ Eymen Fuâd Seyyid Seyyid, "İbnü's-Sümne" (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2000), 212.

⁵⁸ Moreno, "Sicilya'da Müslümanlar", 183.

de korsan karşılığında kullanılmaktadır. Aslında, denizlere hâkim olma, sahilleri ve deniz ticaretini koruma veya denizden gelmesi muhtemel tehlikeyi önceden bertaraf etme gibi amaçlarla yapılan korsanlık, batı dünyasında meşrû kabul edildiği gibi, İslâm dünyasında da cihad ve gazânın bir parçası olarak görülmüştür. Nitekim IX. yüzyılın başlarında Müslüman korsanlar, Malta, Sicilya ve Kasvara'da (Pantelleria) daha sonra Balear adalarının, Endülüs Emevîleri'nin eline geçmesinde, önemli görevler ifa etmişlerdir. İtalya sahillerinde ticaretle ünlü bazı şehirler, IX-X. yüzyıllarda papalığın tehditlerine rağmen Saracen (Müslüman-Arap) korsanlarla işbirliği yapmışlardır.⁵⁹

Normanların adayı fethetmesiyle, Müslümanların, adadaki hakimiyeti sona erse de, her alanda bıraktıkları izler etkisini sürdürmüştür. Müslümanlar, adadaki nüfuzlarını en fazla, yöneticiler tarafından kendilerine karşı hoşgörülü bir siyaset izlenilmesiyle göstermişlerdir. Adada, Müslüman hâkimiyeti Normanların adayı ele geçirmesiyle birlikte sonlanınca bu hoşgörü siyasetinin yönetimde olan kralların tutumuna göre değiştiği görülmektedir.⁶⁰ Bu sebeple, bu çalışmada Normanlar Dönemi'nde idarede bulunan kralların herbirinin Müslümanlara karşı izlediği siyaseti değerlendirmenin gerekliliğine dayanılarak, kralların dönemleri tek tek ele alınmıştır. Bu krallar I. Roger, II. Roger, II. William ve II. Frederich'tir. İlk olarak I. Roger Dönemi'nden bahsedilecektir.

Sicilya'da İslâm Medeniyeti' nin sona ermesinden sonra, I. Roger ve yönetime geçen diğer Norman yöneticilerin izlediği dinî siyaset, adada yaşayan Müslümanlar için son derece önem arz etmekteydi. Nitekim Normanlı Kral Roger'in, izlediği hoşgörülü siyaset neticesinde Müslümanlar, adada kendi dinlerini kaybetmeden bir hayat sürdürdüler. Norman istilasının ardından, İspanya'da el-Mu'temid'in sarayına yerleşen şair Abdülcebâr İbn Hamdîs ise bu hoşgörülü siyasete rağmen bir istisna olarak vatanını terketmiştir.⁶¹ Roger'in bu siyasetinin altındaki neden ise Normanlar'dan, kendisine karşı çıkmaya yeltenecek güç sahiplerine karşı sempatilerini kazandığı Müslümanları yandaşı olarak tutabilmektir. Pek çok yetenekli Müslüman, Norman saraylarında yöneticilere yakın yer almış, bilim alanında Sicilya ve İtalya'ya büyük katkılar sağlamışlardır. Norman saraylarında yer alan bu aydınların etkisi o kadar büyük olmuştur ki bu güçlü kültürel etki, mâbetlerin yapısında da görülmüştür. Arapça, diğer dillerle önemli bir etkileşime geçerek iki yüz kadar Arapça kelime, İtalyan şivelerine girmiştir.⁶²

Kral I. Roger'dan sonra tahta çıkan II. Roger ve II. Frederik döneminde de, Müslümanlara karşı hoşgörü siyaseti devam etmiştir. Zîrâ bu müsamhada Müslümanlara duyulan sempatinin ve hayranlığın rolü büyük olmuştur. Hatta II. Roger, yarı dinsiz kral olarak nitelendirilmiştir. Giydiği kıyafetler üzerinde İslâmî figürlerin yer alması, bu kıyafetler ile

⁵⁹ Nebî Bozkurt, "Korsan", *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İsam Yayınları, 2002), 26/210-212.

⁶⁰ Yıldız, Yusuf. "15. Yüzyıla kadar İtalya'da Müslümanlar", *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 40 (2017), 73-74.

⁶¹ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/966.

⁶² Yıldız, "15. Yüzyıla Kadar İtalya'da Müslümanlar", 37.

dolaşması ise bu vasıflandırmanın nedenleri arasında yer almaktadır.⁶³ II. Roger'in giydiği pelerinin üzerine, Müslüman tezhip sanatçısı Abdullah tarafından kraliyetin sembolü işlenmiştir. Bu işlemede, deve ve aslanın olması ve yine Arap harflerinin yer alması, dikkat çekicidir. Hicrî tarih esas alınan Sicilya parasındaki gibi II. Roger'in pelerindeki tarih de Arap harfleri ile oluşturulmuştur.

Arapça, Normanlar Dönemi'nde beldelerin resmî dili olarak görüldüğü gibi çoğu zaman Norman dilinden önce Arap melikinin nişanı olarak kullanılmıştır. Arap dili, sarayın konuşma dili hâline gelmiştir. Norman parası, Arapça kalıpla basılmıştır. İlim, parlayarak ve Arapça öğretimi aydınlanarak devam etmiştir. İslâmî Norman Dönemi'nden günümüze kadar kaybolmadan gelen büyük mezar taşları, buna işaret eden bir göstergedir. Palermo şehrinde bir mezar taşının üzerine Arapça olarak "Allah büyük ve bakîdir, yarattığı ise fanîdir." ve "Resûlullah, sizin için güzel bir örnektir." ifadeleri işlenmiştir. Bu mezar, İbnü's-Sûsî olarak bilinen Hasân b. Ali el-Hezelî'nin kızı Meymûne'nin mezarıdır. H. 569 (1174) senesinde, Şâban ayının on altısında Perşembe günü vefat etmiştir. Sayılmaları neredeyse imkânsız olan bu örnekler, Normanlar Dönemi'nde çokça görülmektedir.⁶⁴ Bu örneklerden bir tanesi ise aşağıdaki gibidir:

أَنْظُرُ بِعَيْنِكَ هَلْ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَاقِي أَوْ دَافِعُ الْمَوْتِ أَوْ لِلْمَوْتِ مَنْ رَاقٍ
الْمَوْتُ أَحْرَجَنِي قَصْرًا فَبَا أَسْفَى لَمْ يُنَجِّنِي مِنْهُ أَبَوَايَ وَ إِغْلَاقِي
وَصَرْتُ رَهْنًا بِمَا قَدَمْتُ مِنْ عَمَلٍ مَحْصِي عَلَيَّ وَمَا خَلَفْتُهُ بَاقِي
يَا مَنْ رَأَى الْقَبْرَانِي قَدْ بَلِيثُ بِهِ وَ التُّرَابِ غَيْرِ أَحْفَانِي وَ أَمَاقِي
فِي مَضْجَعِي وَ مَقَامِي فِي الْبِلَا عَبْرٌ وَ فِي نُشُورِي إِذَا مَا جِئْتَ خَلَاقِي⁶⁵

Gözlerinle bir bak! Yeryüzünde kalan, ya da ölümü yok sayan veya ölümü hoş sayan var mı?

Ölüm, kapılarımın ve kapanışlarımın ne yazık ki beni kurtaramadığı bir saraydan çıkardı."

Ve yaptığım hayır ve şer işe ve geride bıraktıklarına bağımlı hâle geldim.

⁶³ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/969.

⁶⁴ el-Medenî, *el-Müslimûn fî Cezîreti Şıkkılliyye ve Cenûbi İtâliyâ*, 220.

⁶⁵ el-Medenî, *el-Müslimûn fî Cezîreti Şıkkılliyye ve Cenûbi İtâliyâ*, 220

Ey kabrimi gören, yaptıklarımın belasına uğradım, toprak göz kapaklarımı ve göz pınarlarımı değiştirdi.

Yattığım yerde payıma düşene gelince, ibret almadığım ve dirilişimdir.

II.Roger döneminde emîru'l-rahl, Hristiyan denizciliğinin ilk amirali, Müslüman Abdurrahman en-Nasrânî ve Katolik Hristodulos'tur. Amiral olmaktan öteye geçmiştir ve II. Roger, kendisini baş noter ve hâkimi olarak tayin etmiştir. İslâm tarihçisi İbnü'l-Esîr, II.Roger'in, Müslümanlara olan toleransını şöyle dile getirir: "O Müslümanları gözetiyor, onlara itibar ve itimad gösteriyor, Frenklere karşı onları koruyordu. Müslümanlar da bunun için, kralı seviyorlardı."⁶⁶ Kral II. Roger, Avrupa'nın en zengin hükümdarı vasfına sahiptir. Sicilya topraklarına kattığı Kuzey Afrika kıyılarındaki taşınmaz malların gelirlerinin tasarrufunda büyük bir tolerans sergilemiştir ve adada yaşayan Müslümanlar tarafından "Sicilya, Afrika ve İtalya kralı" ilan edilmiştir.

Bitrucî ve İbn Rüşd ile aynı asırda yaşayan el-İdrisî, (1100-1166) Kurtubâ'da eğitim almıştır.⁶⁷ Entelektüel bir şahsiyet olan kral II. Roger'ın, coğrafyaya ilgisi vardır. Bu ilgisi vesilesiyle Faslı, Ebû Abdullah Muhammed eş-Şerîf İdrisî'yi bir harita çizmesi konusunda vazifelendirmiştir. Bir dünya haritası niteliğinde olan, M. 1154'te tamamlanan ve M. 1981 yılında Miller tarafından yayınlanan bu büyük harita, yetmiş dikdörtgen yapraktan oluşmaktadır.⁶⁸ İdrisî'nin, Ortaçağa ait en teferruatlı haritasında, Asya'nın büyük bir kısmı, Kuzey Afrika ve Avrupa ülkeleriyle, insanlarına ait izahî metinler dâhil edilerek haritalanmıştır. İki metre eninde, iki beşer miskalinde⁶⁹ bir gümüş levha üzerine çizildiği bilgisi mevcut olan harita, o dönem batı medeniyetinin en büyük haritası olma özelliğine sahiptir.⁷⁰

---

⁶⁶ Sigrud Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, çev. Servet Sezgin (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1972), 300-308.

⁶⁷ Peter Whitfield, *Batı Biliminin Dönüm Noktaları*, çev. Serdar Uslu (İstanbul: Küre Yayınları&The British Library, 2008), 70.

⁶⁸ Rüşdi Raşid, *İslam Bilim Tarihi*, çev. Habib Türker - Cemile İpar (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2006).

⁶⁹ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, 310.

⁷⁰ Whitfield, *Batı Bilimine Dönüm Noktaları*, 70.

İdrîsî'nin dünya haritası⁷¹

Kitâbu'r-Rucâr (Roger) ve *el-Kitâbü'r-Rucârî* ismiyle de tanınan *Nüzhetü'l-müştaşk fi'htirâkı'l-âfâk* adlı coğrafya kitabının müellifi el-İdrîsî ile aynı çağda yaşayan İbn Bîşrûn, İdrîsî'nin *Nüzhetü'l-müştaşk*'tan sonra I. Guillaume'ye *Ravzü'l-üns* ve *Nüzhetü'n-nefs* adıyla başka bir coğrafya kitabı yazdığını söyler. Bu eserin şimdiye kadar herhangi bir yazması saptanamamıştır. Ebü'l-Fidâ'nın *Takvîmü'l-büldân*'da, İdrîsî'den alıntılacağı bazı parçaların bu kitaba ait olması ihtimali vardır. Zîrâ bu parçalarla *Nüzhetü'l-müştaşk*'ın aynı konulara ait metinleri birbirinden değişiktir.⁷² Şu mutlaklıdır ki İslâm coğrafyacılığı, Yunan coğrafyacılığına göre daha ilerdedir. İslâm coğrafyacılığında coğrafyacılar, gezip gördükleri İslâm yurtlarındaki fiziksel koşulların yanısıra, umumun yaşantısına, fennine, hadarî tekâmülüne dair malumât verir.⁷³ Pek çok coğrafi tarama yapan ve şehir topografileri hâsıl eden Müslüman coğrafyacılar⁷⁴ bilim tarihinde Aristo'nun ardından en çok adı geçen, İslâm gök bilimine önemli ölçüde katkı sağlayan Batlamyus'un⁷⁵ kitabı ile tanışmadan evvel coğrafya

⁷¹ bilimenc.tubitak.gov.tr

⁷² Ramazan Şeşen, "İdrîsî", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İsam Yayınları, 2000), 21/493-495.

⁷³ Wilhelm Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi*, çev. M.Fuad Köprülü (Ankara: Akçağ Yayınları, 2004), 164.

⁷⁴ R.Stephen Humphreys, *İslâm Tarih Metodolojisi*, çev. Murtaza Bedir - Fuat Aydın (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004), 287.

⁷⁵ Cengiz Aydın - Gülseren Aydın, "Batlamyus", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İsam Yayınları, 1992), 5/196-199.

ilminin temelini atmışlardır. Hatta, Batlamyus'un yaptığı çok sayıda hatayı tespit ve tashih etmişlerdir. Coğrafyanın Araplar arasında bir bilim dalı hâline gelmesinin ve bu dala ilgi göstermelerinin üç temel nedeni vardır. İlk olarak, hac ibadetini yerine getirmenin gerekliliği nedeniyle, yeryüzünün neresinde bulunurlarsa bulunsunlar Mekke'ye gitmek durumunda kalan Müslümanların, Mekke'ye sıhhatli bir şekilde ulaşabilmek için gidiş yollarını ve eğlenecek ve dinlenecek yerleri bilmeleri gerekmektedir. İkinci neden, ilim öğrenmenin İslâm dinince büyük ehemmiyet taşımasıdır. Bu nedenle Arap dilinin yapısına tam anlamıyla vâkıf olabilmek, İslam Devleti'nin çeşitli yerlerine dağılmış sahabelerden, Resulullah'ın sünnetlerini hadislerini öğrenebilmek için uzun ve meşakkatli rihleler gerçekleştirmişlerdir. Üçüncü neden, fethedilen yeni yerlerle beraber İslâm ülkelerinin sınırlarının genişlemesidir. Haraç, cizye, fey, iktaa gibi İslâmî vecîzelerin yeni ülkelerin her birinin durumuna göre ayrı ayrı uygulanması için, tarih ve coğrafyanın bilinmesi gerekmektedir. Müslümanlar, bu nedenle coğrafya alanında pek çok güzide eser ortaya koymuşlardır.⁷⁶

II. William zamanında da yine, bazı eserlerin Arapçadan çevirileri ve Yunanca asıllarından çevirileri yapılmıştır. II. William tabib, yıldız bilimci ve alanında mütehassıs pek çok Müslüman kişiyi, kendine yakın tutmuş, ordusunun hassa bölümünü, Müslüman askerlerden oluşturmuştur. Söylemlerinde, Allah'ın büyüklüğüne işaret eden kelimeler kullanmış ve sarayda bulunan mimârî ve bazı sanatsal öğelere, Arapça isimler telakki etmiştir. Aşağıdaki ifadeler, buna işaret etmektedir:

“Bağışlayıcı ve esirgeyici Allah adına!

Sessizce dur ve bak! bir muhteşem eser göreceksin!

O, dünya krallarının en mükemmeli II. William'a aittir.”⁷⁷

II. Roger'in torunu, II. Frederich'tir. 1215-1250 yılları arasında yaşamıştır. Brienne İsabella ile evliliğinden dolayı, “Kudüs Kralı” ünvanını almıştır. Haçlı seferinde üstlendiği kumandanlık ona; İslâm dünyasının fikrî kapılarını aralamıştır. Bilhassa, Eyyûbi sultanı ile kurduğu ticârî ilişkiler sayesinde, bu kapı daha da açılmıştır. Eyyûbî sultanlarının bazıları, kendisine o dönem Avrupası'nda eşine rastlanmamış bir hayvan olan zürafa göndermiş, buna mukabil o da Dımaşklılar'a beyaz ayı, cennet kuşu gibi bazı hayvanlar hediye etmiştir. Suriye'den getirttiği doğancılar ise, avcı kuşların mürebbîsi olarak çalışmalar yapmışlardır. II. Frederich, 1194-1250 seneleri arasında hem Alman hem de Sicilya İmparatoru idi. Hükümranlığının devam ettiği saray, Müslüman sarayının özelliklerini taşımaktadır. 621-1224 yılında Napoli Üniversite'sini kuran Frederich, bu üniversiteye birçok Arapça yazma eser getirtmiştir. En ünlü Müslüman bilginleriyle irtibat halinde olan II. Frederich, Müslüman şairleri koruması

⁷⁶ Corcî Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, çev. Nejdet Gök (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 1/720-722.

⁷⁷ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, 300-306.

altında tutuyor, onlara Hristiyan şairlere karşı gösterdiği ehemmiyeti gösteriyordu. Müslüman şairlere ait şiir örneklerini alan Palermo'lu şairler, İtalyan şiirinin yapıtaşını oluşturan Sicilya şiirini hâsıl etmişlerdir.⁷⁸ İslâm Medeniyeti'ne olan hayranlığı ile bilinen II. Frederich, evrenin sonsuzluğu, ruhun özü, ilim ile imanın ilişkisi gibi felsefî mevzûlarla ilgili soruları İslâm âlimlerine yöneltiyordu.⁷⁹ İtalyan şiiri, Müslüman çevrelerinden ve Fransa egemenliğindeki Provans şehrinde cereyan eden yeni kültür hareketlerinden etkilenecek oluşumuna başlamıştır.⁸⁰

1.3. Sosyal Durum

Müslüman Arapların egemenliği altına girmesinden sonra Sicilya Adası'nın demografik yapısını Araplar, Berberiler, Acemler ve Sicilya Müslüman halkı oluşturmuştur. Türkler de adada Müslüman nüfusun içinde yer almış olmalıdır. Böylece etnik olarak Sicilya'da çok uluslu bir yapı meydana gelmiştir. Sicilya'da yapılan sosyal sınıfta, zaman zaman İslamiyet, zaman zaman ise Hristiyanlığa dinine geçişler yaşanmıştır ve bundan dolayı nüfus dengesinde değişiklikler meydana gelmiştir.⁸¹

Sosyal ve kültürel anlamda oldukça zengin bir geçmişe sahip Sicilya'da, Moreno'ya göre birbiriyle kaynaşmış olan çok uluslu bir yapı vardır. Bu durum, karmaşık soy kütüğüne ait olmayı beraberinde getirmiştir. Normanların Sicilya'daki hâkimiyetinden sonra feodalite, Normanlar ile birlikte varlığını devam ettirmiştir. Mazara ile Palermo arasındaki Müslüman nüfusu, başka inanç ehline göre daha fazladır. Norman sarayına göre çok daha mütevazı olan Sicilya halkının bir bölümünü oluşturan taşra üzerinde, feodalite kendini hissettirmektedir. Şehir merkezlerinde ise özellikle büyük kentlerde, toplumların daha müreffeh bir yaşam sürdüğü anlaşılmaktadır. Feodalizmin etkili olduğu bu yerlerde, toprağa bağlı bir ekonomi söz konusudur. Giyim kuşamda, halk arasında bir etkileşim kendini göstermektedir. İbn-i Cübeyr'in ifadesine göre, Palermo'daki Hristiyan kadınların giydiği kıyafetler Müslüman kadınlarınkı gibidir.⁸² İslâmî etki her alanda kendini göstermektedir.

Müslüman coğrafya âlimi el-Mukaddesî (el-Makdisî), eserinde yer verdiği "Sicilya'daki Müslüman nüfus, Hanefî mezhebindedir"⁸³ ifadesinde yalnızdır.⁸⁴ Malîkî mezhebinin takip edildiği konusunda, genel olarak aynı düşüncede olan anlatılar vardır. Sicilya'da, sünî birçok eser yazılmıştır. Fâtîmîler'in bazı hükümdarlarına sadık kalan Kelbî yöneticilerin, dış görünüş

⁷⁸ Ahmet Gürkan, *İslâm Kültürü'nün Garbı Medenîleşirmesi* (İstanbul: Cihan Yayınları, 2015), 282.

⁷⁹ Gürkan, *İslâm Kültürü'nün Garbı Medenîleşirmesi*, 234.

⁸⁰ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/972.

⁸¹ Seyhun Şahin, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Doktora, 2012), 181.

⁸² Şahin, *Normanlar Döneminde Sicilya Adası*, 184-198.

⁸³ el-Makdisî, *Ahşenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-eğâlîm*, 238.

⁸⁴ Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, 37.

olarak İsmâîlî gibi göründükleri ancak İsmâîlîlik'in geniş halk kitlelerinin içine sızmadığı görülür. Yani Kelbî Sicilya'nın, İslâmî mezhepler söz konusu olduğunda kayda değer bir dînî hoşgörüyü sahip olduğu görülmektedir. Adanın İslâm nüfusu içinde çeşitli bölücü faktörler vardır. Ancak mezhepçilik bunlardan biri değildir.⁸⁵ İtalyan oryantalist Michele Amari de, Mukaddesî'nin ifadesine dayanarak, Sicilya'nın çoğunluğunun Hanefî mezhebinden olduğunu belirtir.⁸⁶ İlim çevrelerinin, edebiyatçıların ve şairlerin koruyucusu âlim ve İfrîkiye hükümdarı el-Muiz, ülkesinin halkını, İfrîkiye'de yaygınlaşmış olan Hanefî mezhebenden, ihtilafların çözümü için Mâlikî mezhebini takip etmeye yönlendirmiştir.⁸⁷ Fâtımî mezhepleri kendi aralarında üç meselenin anlaşılmasında ayrı düşerler. İlki, sabah namazındaki kunut, besmelenin yüksek sesle okunması, vitr namazının bir rekât olarak eda edilmesi gibi meselelerdir. İkinci olarak Emevilerce teke indirilerek yapılan kâmetin Selefiye göre iki defa okunması, Abbas oğullarının aksine siyah yerine beyaz elbise giyilmesidir. Belki de çok kişinin bilmediği üçüncü konu ise ezandaki "hay'alâ" kelimesinin, Fâtımîler döneminde "hayye alâ hayrî'l amel" olarak söylenmesi, hilalin görülmesiyle beraber ayın başlangının gerçekleşmesi, her bir rekatta iki secde ile küsuf namazını beş rekât olarak eda etmektir. Yani, Fâtımîler'in belirtilen bu konularda İsmâîlîlik'in öğretilerini benimsedikleri görülür.⁸⁸

1.4. İlmî ve Kültürel Durum

Tarihe bakıldığında Müslümanlar, Roma ve Grekler'in idaresindeki Suriye ve Mısır'daki önemli kültür üslerini ele geçirecek Yunan bilimlerinin kapılarını aralamışlardır. Sahip olunan gemiler, Müslümanların Rodos'u ve Kıbrıs'ı ele geçirmesini hızlandırmış, Sicilya sahillerine kadar ilerlemelerini sağlamıştır.⁸⁹ Sicilya adasının fethi, Müslüman fetihlerinin Kuzey Afrika ve İspanya üzerindeki son fethini teşkil etmektedir.⁹⁰ Araplar, 827-1424 yılında fethe yeltenmişler ve Sicilya adasının tamamını 878-1473 yılında ellerine geçirmişlerdir. Ada, ikiyüz yıldan uzun bir süre kalmış ve Garb-İslâm medeniyetinin derin izlerini taşımıştır.⁹¹ Batılılar ise tercüme faaliyetleri döneminde, kendilerinden birçok öğrenciyi Mısır ve Suriye'deki medereselere göndererek oralarda eğitim aldirmişlerdir. Bu öğrenciler, Müslümanlara ait kitapları tercüme etmek üzere ülkelerine götürmüşlerdir.⁹² Dolayısıyla Suriye, Garb'a tesîri bakımından stratejik konumu itibariyle ve Haçlı Seferlerinde doğu ile batı

⁸⁵ Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, 38.

⁸⁶ Michele Amari, *el-Mektebetü'l-Arabîyyetü es-Sıkkîyye*, thk. Kâsım Muhammed Recep (Leipzig: Mektebetü'l Müsna, 1857), 57.

⁸⁷ İbn İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dar'ü-Sâdır, 1994), 5/234.

⁸⁸ Mukaddesî, *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-takâsîm & Mukaddesî)*, 250-251.

⁸⁹ Fuat Sezgin, *İslâm Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, 2004), 23.

⁹⁰ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/657.

⁹¹ Celal Saraç, *Bilim Tarihi* (MEB Yayınları, ts.), 66.

⁹² Mehmet Bayraktar, *İslâm Felsefesine Giriş* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 246.

arasında köprü vazifesi üstlenmesinden ötürü, İspanya ve Sicilya'dan sonra bu sıralamada yer alabilir denilebilir.⁹³ Zaferden zafere atılan Müslümanlar, en sonunda Endülüs kıtasını tamamen fethetmişlerdir. Müslümanlar, bu fetihler yoluyla elde ettikleri memleketlerde yerli ahaliye göre ilim ve ahlâk yönünden daha üstün idiler. İbn Nusayr'ın Endülüs'e girdiği tarihten sonra, Endülüs ahâlisi Arapça konuşarak anadillerini bırakmışlardır. Müslümanlar aracılığı ile doğudan batıya doğru ilmî bir akış meydana gelmiştir. Hac farîzasının, bu akışta etkisi büyük olmuştur. Çünkü Endülüs'ten Hicaz'a giden âlimler, memleketlerine, ilmî ve irfanî bir yığın kazanımla dönmekteydiler. Endülüs'te, İslâm medeniyetinin en şaşâdar olduğu dönem, hicrî 4. asırdır.⁹⁴ Mîlâdî ise 10. asırdan sonra Avrupalılar, bilgiyi Müslümanlardan almaya başlamışlardır.⁹⁵ İbn Nusayr'ın düşüncesine göre, Endülüs'ün fethi tamamlanmıştır ve sıra Fransa, Almanya ve İtalya'yı da fethederek İstanbul surlarına kadar dayanmaya gelmiştir. İtalya'ya ilk Müslüman fetihlerinin Lübnan ve İfrîkiye üzerinden yapılmasıyla, Sicilya'da kurulacak olan İslâm medeniyetinin ilk adımı atılmış olmaktadır. Adanın, Normanların eline geçmesine kadarki süreçteki İslâm hâkimiyeti boyunca aslında, Eski Yunan ve Roma medeniyetleri gibi, daha önce içinde hüküm sürmüş medeniyetlerin kültürel izlerini üzerinde taşıyan Sicilya, Norman istilasından sonra farklı ve net bir çizgiye doğru yol almış, yeni bir kültür cereyanına sahne olmuştur. Daha evvelinde, savaş ve cedel ile iç içe iken, sanata çokça vakit ayıramamış olan Müslümanlar, dehâ ve kabiliyetlerini ortaya çıkaramamışlardır. Norman hâkimiyeti sonrasında, müsamaha ve barış atmosferinin teşekkülü ile İslâm kültür ve sanatı hâsıl olmuştur.

Kral I. Roger, ordusunun bir bölümünü Müslüman askerlere tahsis etmiş, Müslüman ilim erbâbını da kendisine yakın tutmuştur. Palermo Sarayı da doğu saraylarının izlerini taşımış ve Müslüman idareciler, bu sarayda ileri mevkîlerde konuşlandırılmıştır. Böylece Sicilya, Norman döneminde Hristiyan tarihindeki benzersiz bir ülke olarak yerini almıştır.⁹⁶ Babası I. Roger'ın yerine geçen oğul II. Roger, Palermo'da büyük bir ihtişamla yönetime geçmiştir.⁹⁷ Oğul II. Wilhelm ve baba II. Roger da I. Rogerin Müslümanlara karşı izlediği hoşgörü ve sempati politikasını uygulamış, saraylarında Müslüman ulemâyı bulundurarak ilmî çalışmalarını desteklemişlerdir.⁹⁸ Ceuta'da 1099 senesinde doğan, Coğrafya alanında Sicilya Kralı II. Roger'e çok kıymetli bir eser yazan el-İdrîsî'nin eserinde küçük bazı onarımların dışında, kendi kopyasından başka coğrafya alanında bir harita çizimi çalışması yapılmamıştır.⁹⁹

⁹³ Haydar Bammat, *Garp Medeniyetinin Kuruluşunda Müslümanların Rolü*, çev. Avni İlhan - Ali Muhammed Ömerî (İstanbul: Fatih Matbaası, 1996), 26.

⁹⁴ Şemsettin Günaltay, *Zulmetten Nûra* (İstanbul: Furkan Yayınları, 1998), 114.

⁹⁵ Fuat Sezgin, *Bilimler Tarihi* (Timaş Yayınları, 2010), 43.

⁹⁶ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/966-967.

⁹⁷ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, 301.

⁹⁸ Saraç, *Bilim Tarihi*, 49.

⁹⁹ Bammat, *Garp Medeniyetinin Kuruluşunda Müslümanların Rolü*, 69.

el-Ecvibetu ani'l-Esileti's-Sıkilliyye (Sicilya'dan Gelen Suallere Cevaplar) adlı eserle nâmı duyulan Mürsiyeli Ebû Muhammed Abdülhak İbn Seb'ın, İbnü'l-Arabî'ye yakın bir tasavvufî bir yetkinliğe sahiptir. İbn Seb'ın, Sünnîlik çerçevesinde hazırladığı cevaplarla, Sicilya'daki Hristiyan imparator II. Frederich'in önünde, onunla konu dâhilinde bir mukabele etme ve söyleşi arzusunda bulunmuştur. Kendisine ödül olarak sunulan nakdî teklifi reddetmiştir.¹⁰⁰

Normanlar Döneminde, Hristiyan yönetimi altındaki en yüksek makamlarda Müslümanların yer alması, Norman Sicilya'sını her anlamda Hristiyan tarihinin benzeri olmayan bir Hristiyan devleti konumuna taşımıştır.¹⁰¹ Yine ipekböcekçiliği, verimli tarım arazilerinden elde edilen değerli mahsuller, meyve bahçeleri İspanya'da yetiştiği gibi Sicilya'da da yetişmeye başlamıştır.

Sicilya adası, camilerle süslenmiştir. İbn-i Havkal Palermo 'daki cami sayısını 300 olarak belirtir. İbn Havkal'ın; "Müşahede ettiğim memleketlerin hiç birinde, Sicilya papirüsü dışında, Mısır papirüsü ile yarışan papirüs görmedim." dediği papirus bitkisi, bu dönemde fazlasıyla Sicilya'da yetişmeye başlamıştı. Bu papirüslerden ekseriyetle gemiler için halat yapılır az bir kısmından ise krallar için tomar kağıtlar imal edilirdi ve geriye artmazdı.¹⁰² Müslümanlar Çinliler'den öğrendikleri kağıt imâlâtını batıya aktarmışlardır. 704 yılında Çinliler ile yapılan Semerkant Savaşı'nda Müslümanlar bazı kağıt yapımcılarını ele geçirerek kağıt yapımına vâkıf olmuşlardır. Daha sonra, 1100 yılında İspanya'da ve en sonunda 1189'da Pireneler'deki Herault kentinde imalatına geçilmesiyle kağıt, Kuzey Avrupa'ya yayılmıştır. IX. yüzyıldan XI. yüzyıla kadarki Müslüman idaresi nihayet bulduktan sonra bile adadaki Müslüman etkisi devam etmiştir. Hem genel hukukta hem de medenî hukukta bu etkinin varlığı Michelle Amari'nin araştırmaları neticesinde bilinmektedir.¹⁰³

İtalya'nın güneyindeki bölgelerin ve Sicilya Adası'nın, Normanlar'ın hakimiyetine girmesiyle birlikte, Norman idarecilerince oluşturulan hoşgörü ortamında Müslüman mâhirler ve sanatçılar, uğraşlarını sürdürmüşlerdir. Bu durumun en bâriz örneklerinden biri şüphesiz, Palermo'daki Palantine kilisesidir.¹⁰⁴ İnşaatçı yönüyle bilinen II. Frederik'in yapıtlarının geneli, İslâm mimarisinin özelliklerini taşır, hattâ aynı tarzdadır. Kale ve şatolarda Arabistan yarımadasında görülen yapı egemendir.¹⁰⁵

Sicilyalılar, dil bilimleriyle olduğu kadar, divanlar ve edebî temel kitaplarla da ilgilenmiştir. Sicilya'da, dînî çalışmalar etkindi. 4. yüzyılda, Sicilya'nın en büyük okuyucularından biri,

¹⁰⁰ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/933.

¹⁰¹ Hitti, *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*, 3/966-967.

¹⁰² Havkal, *Sûretü'l-arz*, 115-117.

¹⁰³ Gürkan, *İslâm Kültürü'nün Garbı Medenîleştirilmesi*, 290.

¹⁰⁴ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, 975.

¹⁰⁵ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, 397.

Muhammed b. Horasan ve en büyük müfessirlerinden biri ise İbn Zafer idi. Kıdemli konuşmacılarından biri, Atık el-Sementâri, önemli fıkıhçılarından biri de el-Berzâî idi.¹⁰⁶

Bu çalışmada, Batıya tesiri bakımından Sicilya ve Endülüs Medeniyeti mukayese edildiğinde, şu sonuçlarla karşılaşılmıştır: İspanya okulunda daha çok soyut ilimler ve felsefe ağırlığını oluştururken Sicilya’da ise tatbikî ilimler ağır basmaktadır.¹⁰⁷ Avrupa’nın Endülüs’e göre Sicilya ile daha sıcak temasının olmasının sebebi, Sicilya’nın, İspanya’dan daha uzun bir süre İslâm devletlerinin elinde kalmasıdır. Hatta Sicilya Hıristiyan egemenliğine girince bilhassa II. Frederich zamanında İslâm’ın etkisi daha da fazlalaşmıştır.¹⁰⁸ Bilginler, Sicilya’da eserlerini kıtanın diğer kısımlarına İspanya’ya çok daha önce gelmiş ve şimdi kendi adalarına da ulaşmış, o dönemin kaliteli (beyaz ve ince) kâğıtları üzerine yazıyorlardı.¹⁰⁹ Hem Sicilya’da hem de Endülüs’te merkezî idareden yoksun bir Tavâif-i Mülûk dönemi¹¹⁰ yaşanmıştır.¹¹¹

Sicilya ve Endülüs medeniyetlerinin, Batı medeniyeti üzerindeki etkilerinden yola çıkıldığında, konuyla ilgili yapılan akademik çalışmalarda Avrupa’da İslâm’ın “ulusötesi” tarih” ve “ulusötesi etkileşim” açılarından son yıllarda artan bir oranla ilgi gördüğü sonucuna ulaşılmıştır.¹¹²

1.5. İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî'nin Hayatı

Bu bölümde İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî'nin ilmî ve edebî kişiliği ile birlikte, hayatı ve eserleri ele alınacaktır.

1.5.1. Adı ve Nesebi

İbnü'l-Kattâ' nın, tam olarak şeceresi; Ebu'l Kâsım Ali b. Câ'fer b. Ali b. Muhammed b. Abdullah b. el-Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed b. Ziyadetullah b. el-Ağleb b. İbrahim el-Ağlebî et-Temîmî es-Sâ'dî şeklindedir.¹¹³ Yani, Temîm kabilesindedir.

¹⁰⁶ Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî* (Mısır: Darü'l-Maârif, 1990), 9/436.

¹⁰⁷ Gürkan, *İslâm Kültürü'nün Garbı Medenîleştirilmesi*, 397.

¹⁰⁸ Gürkan, *İslâm Kültürü'nün Garbı Medenîleştirilmesi*, 234.

¹⁰⁹ Hunke, *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*, 302.

¹¹⁰ Mehmet Özdemir, “Tavâif-i Mülûk”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/552-555.

¹¹¹ Arslan, “el-İdrîsî'nin Kitâbü Nüzheti'l-müştâk fî ihtirâkı'l-âfâk'ında Sicilya Coğrafyası”, 837.

¹¹² Yıldız, “15. Yüzyıla Kadar İtalya'da Müslümanlar”, 68.

¹¹³ İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî, *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fî şu'arâ'i'l-cezîre*, thk. Beşîr el-Bekkûş (Beirut: Dârü'l-Mağribî'l-İslâmiyye, 1995), 26.

1.5.2. Lakâbı

İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî olarak bilinir.¹¹⁴

1.5.3. Doğum Yeri ve Tarihi

İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî, Hicrî Safer ayı 433 senesinde (9 Ekim 1041) dünyaya gelmiştir. Sicilya'da doğan İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî, Hicrî 212 -Mîlâdî 828 senesine kadar burada yaşamış, bu tarihten sonra Hristiyan Normanların Sıkilliyye'yi ele geçirmesinin ardından Sıkilliyye'den ayrılmıştır.¹¹⁵ H. 500 senesi civarlarında, Normanlar'ın mülkiyetinde iken Mısır'a ulaşmış, Mısırlılar tarafından gelişi kutlanmıştır. Burada büyük bir itibara mazhar olarak, devlet büyüklerinden iyilik görmüştür. İmâd el- İşfahânî, Mısır'da el-Efdal döneminin sonuna kadar yaşayarak onu gören birini ve H. 509 yılında, bir defterde onun el yazısını gördüğü ifadesine de yer verir ki ¹¹⁶ bu kişinin Yakut el-Hamevî olduğu anlaşılmaktadır. Yakut el-Hamevî, *Mucemü'l-büldân* adlı eserinde; "Sıkilliyye tarihi üzerine bir kitabın arkasında, İbnü'l-Kattâ'nın el yazısını okudum. Sıkilliyye'nin seyrinin bazı nüshalarında, Sicilya'nın yirmi üç şehri ve on üç kalesi olduğuna dair bir bilgi buldum." demektedir.¹¹⁷

1.5.4. Endülüs'e Gitmesi

ed-Dürre'nin muhakkiki, şu soruları sormaktadır.¹¹⁸ İbnü'l-Kattâ', Sıkilliyye'den ne zaman çıktı? Nereye gitti? İbnü'l-Kıftî ve İbn Hallikân şunu zikrederler: "Sıkilliyye'den Frenkler Sıkilliyye'ye hükmettiğinde ayrıldı." Bu ifade açık değildir. Bu ifade, hâfız Zehebî'nin anladığı gibi mi anlaşılmalıdır? İbnü'l-Kattâ'nın, Sicilya'dan çıkışı, H. 460 yılından sonradır ve aynı zamanda bu tarih, adanın, önemli bir kısmının ve surlarının, düşman eline düşmesinin tarihidir. Zehebî'nin, İbnü'l-Kıftî ve İbn Hallikân'ın ibaresinden sonuç olarak çıkardığı bu tarihi göz önünde bulundurursak şunu merak etmemiz gerekiyor: O halde, nereye gitti?

¹¹⁴ Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdü's-Selam Tedmirî (Beyrut: Darü'l Kitabü'l-Arabî, 1993), 27/729.

¹¹⁵ Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Müessesetü'l Risale, 1985), 18/434.

¹¹⁶ İmâdüddîn el-İşfahânî, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-aşr*, thk. Muhammed el-Arûsî - Muhammed el-Merzûkî (Darü'l-Tunisiyye, 1986), 1/51.

¹¹⁷ el-Hamevî, *Mucemü'l-büldân*, 3/417.

¹¹⁸ Muhakkikin Mukaddimesi 28-29.

Mısır'a gitmeden önce hangi ülkeye gitti? Yani, Hicrî 500 yılından önce ve bu iki yıl arasında, H. 463-500 yılı arasındaki zamanı nerede geçirdi?¹¹⁹

Muhakkik, sorularına cevap oluşturabilecek bazı kuramlar ortaya koymaktadır. Bu kuramları şöyle sıralamaktadır: Eğer, bu sürenin tümünü Endülüs'te geçirdi dersek, Endülüs'te (37 sene) geçirmiş olur. Bu durumda, çok abartmış oluruz. İbnü'l-Kattâ' gibi bir kişinin, tüm bu zamanı, Endülüs'te geçirdiği gizlenemez. Hatta bu bilgiyi rivayet edenleri bulamadığımız gibi, Endülüs'ün biyografi kitaplarında bu bahsi de bulamayız. Aksine, İbnü'l-Kattâ'nın Endülüs'e girmesi ile ilgili bilgiyi sadece Silefi'nin *Mu'cemü's-sefer* eserinde, zikretmiş olduğu bir metinde buluruz ki onun isnadı, Mısır'da İbnü'l-Kattâ'nın öğrencilerinden birine aittir.¹²⁰

es-Silefi; "Mısır'da, Ebu'l Hüseyin Hîbetullah b. Ali b. el-Hasan el-Kâtip el-Faradî'nin şöyle dediğini duydum. Sıkkilyeli dilci, Ebu'l Kâsım Alî b. Câfer b. Alî el-Lügavî es-Sıkkilî'yi şöyle derken, duydum. Sarakusta ((Zaragoza) veziri Ebu'l Fađl Yûsuf b. Husdây el-Hârûnî Endülüs'ün şehirlerinden bu şehre girdiğim zaman, bana yazdı." demektedir.¹²¹Muhakkik, bu metin ile şunu takdir etmektedir ki, bu metnin isnadında "şu" sözünden sonra, düşme olmuş: "Babamı şunu söylerken duydum" kısmı düşmüştür." Sıkkilyeli dilci, Ebü'l Kâsım'ın şöyle dediğini duydum: Hasdây, bana yazdı." Parantez içindeki ifadeyi bu haberin isnadına eklenirse, Endülüs'e girme konusu; İbnü'l-Kattâ' ile ilgili olup, yani (Cafer b. Ali) oğul olan ile ilgili değildir. Bu durumu, Endülüs'lü biyografiler kaydetmişlerdir. Baba olan, İbnü'l-Kattâ'nın, beldelerine girmesi ve 474 yılında Belensiye'de (Valencie) konaklamasını, Endülüs'lü âlimlerin bilmemesinin ihtimali yoktur. Kabul edilen görüşe göre, baba İbnü'l-Kattâ', bu yolculuğunda, Sarakusta'ya (Zaragoza) girmiştir. Sarakusta'da haberde geçen beyitlerle İbn Hasdây, onunla haberleşmiştir.¹²²

Muhakkik, oğul olan İbnü'l-Kattâ'nın, baba İbnü'l-Kattâ' gibi Endülüs'e girmesine gelince; oğul olan İbnü'l-Kattâ, babasından daha daha meşhur ve daha bilgindir. Buna rağmen Endülüs'lü dil âlimlerinin rivayetlerinde, onunla ilgili bir haber yoktur. Endülüslü âlimler rivayete ve Arap kitaplarına karşı, istekli kişiler olarak bilinmektedir. Buna rağmen, İbnü'l-Kattâ'nın Endülüs'e girdiği, Endülüs'lü biyografi yazarlarının ve râvîlerin haberlerinde neden yer almadığının nedeninin bilinemediğini belirtmektedir. Endülüs'e girdiği, Endülüs'lü biyografi yazarlarının ve râvîlerin haberlerinde yer almamaktadır. Endülüs'e girdiğinin, bilinmemesi ihtimali çok düşüktür. Muhakkik, Silefi'nin haberinde gelen biçime ve râvîlerin ondan rivayet ettikleri bilgiye karşı emin olamadıklarını etmektedir.¹²³

---

¹¹⁹ *Muhakkikin Mukaddimesi 29.*

¹²⁰ *Muhakkikin Mukaddimesi 29.*

¹²¹ *Muhakkikin Mukaddimesi 29.*

¹²² *Muhakkikin Mukaddimesi 30.*

¹²³ *Muhakkikin Mukaddimesi 30.*

1.5.5. Mısır'a Gitmesi

İbnü'l-Kattâ'nın, Endülüs'e gidip gitmediği tartışılırken, esasen Mısır'a gittiği söylenmektedir. *ed-Dürre*'nin muhakkiki Beşîr el-Bekkûş'un açıklamasına göre, Silefî, İbnü'l-Kattâ' değil, babası Mısır'a gitmiş ancak "baba" kelimesi düşmüştür, demektedir.¹²⁴ Bu çalışmada buraya kadar elde edilen bilgilerden hareketle, İbnü'l-Kattâ'nın, Mısır'a taşınmasının sebebinin şöyle belirtilmesi mümkündür: Mısır'a taşınmasının başlıca sebebi, Normanlar'ın Sıkkiliyye'yi işgalidir. Bu işgal sonucunda, Norman krallarının şairlere karşı tutumu nasıl olmuştur? Bu tutuma bakılması faydalı olacaktır.

Tarihe bakıldığında, en ihtişamlı sarayların dünya krallarının en iyisi II. William için bahşedildiği görülmektedir. Norman kralları; şairlerin Sıkkiliyye'ye gelmelerini teşvik etmek, onları bu konuda cesaretlendirmek ve kendileri için şiir yazmalarını sağlamak amacıyla bu şairler için çeşitli ödüller ve hediyeler ortaya koymuşlardır. Norman kralı II. Roger'ın, uygulamaya koyduğu bu gelenek cazibesini sürdürmüştür. Meşhur bazı şairler, bu teşvik sonucunda Sıkkiliyye'ye gelmişlerdir. Fâtımîler döneminin edip ve şairi olarak bilinen, İbn Kalâkıs'ın da Sıkkiliyye'ye gelmesinin nedeni bir ihtimal budur.¹²⁵ Sıkkiliyyeli Müslüman önder Ebü'l-Kâsım b. Hammûd b. Hacer es-Sıkkilî, İbn Kalâkıs'a Sıkkiliyye'ye gelmesi için çağrı yapmıştır. Bu çağrı üzerine Sıkkiliyye'ye giden İbn Kalâkıs, burada kral II. William'a ve devlet yöneticilerinden diğer pek çok kişiye ithaf ettiği kasideler kaleme almıştır. İki yıl kadar, Sıkkiliyye'de kaldıktan sonra İskenderiye'ye dönmüştür.¹²⁶ Aynı zamanda, Sıkkiliyye'ye karşı gerçekleşen Norman istilası sonucunda ise derin bir üzüntü ile yurtları Sıkkiliyye'yi terketmek mecburiyetinde kalan, Mısır'a ve Endülüs'e taşınan şairler de olmuştur. İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî, İbn Hamdis¹²⁷ gibi Sıkkiliyyeli ünlü şairler bunlardandır. Hicrî 212 senesinde, Hristiyan Normanların Sıkkiliyye'yi ele geçirmesinden sonra Sıkkiliyye'den ayrılmıştır.¹²⁸ H. 500 senesi civarlarında Normanlar'ın mülkiyetinde iken Mısır'a ulaşmış, Mısırlılar tarafından geliş kutlanmıştır. Burada büyük bir itibara mazhar olmuştur ve devlet büyüklerinden iyilik görmüştür.¹²⁹ İbn Hamdis'in, Sıkkiliyye'yi terk ettikten sonraki üzüntüsünü dile getirdiği beyitleri (İbnü'l-Kattâ' ile mi ilgili bu beyit?) şöyledir:

ذَكَرْتُ صِقْلِيَّةً وَالْأَسَىٰ يُهَيِّجُ لِلنَّفْسِ تَذَكُّرَهَا

¹²⁴ Muhakkikin Girişi 30.

¹²⁵ İhsan Abbas, *el-Arab fî Sıkkiliyye* (Beyrut: Darü's -Sekâfe, 1975), 287.

¹²⁶ Nevzat Yanık, "İbn Kalâkıs" (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1999), 20/103-104.

¹²⁷ Faruk Toprak, "İbn Hamdis" (İstanbul, 1999), 20/20-21.

¹²⁸ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ'*, 18/434.

¹²⁹ ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 27/390.

فَإِنْ كُنْتُ أَخْرَجْتُ مِنْ جَنَّةٍ فَلِيَّ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ¹³⁰

“Keder ruhumu onu anımsamaya kıskırtırken, Sicilya’yı hatırladım.”

“Cennetten çıkarıldıysam da yine onun haberlerini anlatıyorum.”

1.5.6. Vefatı

H. 514 (M. 1121) senesinde, Safer ayında¹³¹ Mısır’da¹³² vefat etmiştir. İmam Şâfiî’nin Kahire’deki türbesinin yanına defnedilmiştir.¹³³

1.5.7. İlmî Kişiliği

Sicilyalı İbnü’l-Kattâ’ es-Sıkillî, Arap dili ve edebiyatı âlimi, tarihçi ve aynı zamanda bir şairdir. İbnü’l-Katta’, Hicrî 500 senesinden sonra,¹³⁴ Mısır’ın Kahire şehrinde ikâmet etmiş, Mısır’ın önde gelenlerinden Fâtımî meliki Âmir Biahkâmillâh’ın veziri ve aynı zamanda kumandanı olan Efdal b. Bedr el-Cemâlî’nin oğluna¹³⁵ dersler vermiştir.

Nahiv ilminde yeteneklidir. Bu ilmi, bölümlere ayırarak, sınıflandırmıştır.¹³⁶ Sarf ilmine dair, *Kitabü’l-ef’al* eseri yazmıştır. İbnü’l-Katta’ın *Kitabü’l-ef’âl* adlı eseri, İbnü’l-Kütüyye’nin *el- Ef’âl* adlı kitabından daha kapsamlıdır.¹³⁷ *Kitabü’l-ef’âl*, (*Fiiller Kitabı*)’ndan İslâm-Arap coğrafyasında, özellikle son Orta Çağda ortaya çıkan sözlüklerin derleyicileri tarafından bolca istifade edildiği görülmektedir.¹³⁸

İbnü’l-Kattâ’, İsmâil b. Hammâd el-Cevher’ın derlediği *Tâcü’l-luğa (Şihâhu’l-luğa)* adlı eserini rivayet edenlerdendir. Bu kitabın rivayeti, onun aracılığı ile başta Mısır olmak üzere, bütün ilim çevrelerinde meşhur olmuştur.¹³⁹ *Tâcü’l-luğa (Şihâhu’l-luğa)* isimli bu sözlüğü,

¹³⁰ İbn Hamdis, *Dîvânü İbn Hamdîs*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dar’üs-Sâdir, 1960), 183.

¹³¹ ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 27/392.

¹³² Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A’lâm* (Beyrut: Dârü’l-ilmü’l-melâyîn, 1085), 4/269.

¹³³ Celâlüddîn es-Süyûtî, *Buğyetü’l-vu’ât fi tabakâti’l-luğaviyyîn ve’n-nühât*, thk. Muhammed Ebü’l Fadl İbrahim (Lübnan, ts.), 2/154.

¹³⁴ ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 27/729.

¹³⁵ ez-Ziriklî, *el-A’lâm*, 4/269.

¹³⁶ ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 27/390.

¹³⁷ Yâkût el-Hamevî, *Mu’cemü’l-üdebâ’* (Beyrut: Dârü’l-Mağribi’l-İslâmiyye, 1993), 4/729.

¹³⁸ Rizzitano, *Storia E Cultura Nella Sicilia*, 176.

¹³⁹ el-Hamevî, *Mu’cemü’l-üdebâ’*, 4/729.

isnadiyla ve her yönüyle rivayet edip okutarak eserin neşrini sağlamıştır.¹⁴⁰ *Şihâh*'ın, İbnü'l-Katta' tarafından rivayetinin nasıl gerçekleştiğine dair bilgilere değinilmesi yerinde olacaktır.

Sıkkilliyyeli Müslüman gençler; Sarakoza, Sergent, Mazara, Palermo ve diğer şehirlerdeki âlimlerden aldıklarıyla yetinmezler, Kayrevan'a gidip âlim çevrelerinden ilmî erzak temin ederlerdi.¹⁴¹ Sıkkilliyye'de öğrenciler ve hocaların ellerinde dolaştırdıkları kitaplar, o dönemde doğu ülkeleri, Maşrik, Endülüs ve Kayrevân'dan yarımada'ya? ada mı? veya hocaların yazdıklarından meydana gelmektedir. Sıkkilliyye'de dolaşan söz konusu kitapların veya en azından örneklerinin bilinmesinin, bu adada hâkim olan kültürün ve o kültüre karışan başka kültürlerin etkileşiminin boyutlarını gözler önüne sermesi açısından iyi bir yardımcı yol olması muhtemeldir. O dönemde kitapların bir ülkeden başka bir ülkeye nakli bir hayli uzun ve meşakkatli olup bu nakil işlemi tarihe yakışır bir olay niteliğine sahiptir. İbnü'l-Katta' es-Sıkkilî'nin, Mısırlılar kendisine *Şihâh* adlı kitap hakkında soru sorduklarında, el-Cevherî'nin, *eş-Şihâh* kitabının, Sicilya'da kendilerine ulaşmadığını söylemesi şaşırtıcı değildir. İbnü'l-Katta' Mısır'a girdiğinde, rivayetteki yumuşaklığı ve *Şihâh* Kitabı'nın Sıkkilliyye'ye ulaştığını ve onu gördüğünü inkâr ettiği için, Mısırlılar tarafından eleştirilmiştir. Sonra talebelerin *Şihâh*'la olan ilgisini ve halkın ona olan arzusunu görünce, rivayetinde bir yola girmiştir ve o devirdeki râvîlerden ve ilim erbabından hariç geri kalan insanlardan az bir kısmı, İbnü'l-Katta'dan rivayet inden tararlanmışlardır. İbnü'l-Katta', kendisinin yalancılıkla itham edilmesine ses çıkarmamış, kendisinden bu şekilde bahsedilmesini önemsememiştir.¹⁴² *eş-Şihâh*'ta, kopya edildiğinden şüphe olmayan şeyler vardır. Bunları düzeltmek için tayin edilen, Mısırlı âlimler, gerekli düzeltmeyi yaparak, *eş-Şihâh*'taki vesveseyi düzeltmişlerdir. Mısırlılar'ın, İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî'nin, *eş-Şihâh*'ından rivayet etmeleri ve Horasan'da hiç kimsenin bunları rivayet etmemesi hayret vericidir. Rivayete göre, İbnü'l-Katta', Mısırlıların kendisine olan arzusunu görünce onun için bir rivâyet zinciri kurmuş ve *eş-Şihâh*'ı onlara aktarmıştır.¹⁴³

Zehebî'nin bahsettiğine göre, İbnü'l-Kattâ', Ebû Amr eş-Şeybanî'nin *el-Hurûf fi'l-luga* kitabını da derlemiş ve ona *Kitâbü'l-cîm* adını vermiştir. Neden böyle adlandırdığını söylememiştir. Âlimlerden hiçbiri bunu bilmemektedir. İbnü'l-Kattâ'ya, onun isimlendirilmesi sorulduğunda, kendisine ancak yüz dinar verilmesi karşılığında bunu söyleyebileceğini ifade etmiştir. İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-rüvât*'ta şöyle der: "Mısır'da ikamet eden Ebü'l Cevd Hatem b. el-Kinânî, edebiyat ehli arasına karışmış bir yazardı ve şöyle dedi: Mısır'da yaşayan bir dilbilimci olan İbnü'l-Katta' es-Sa'di es-Sıkkilî'ye, "الجميم" 'in mânâsı soruldu. Mânâsı üzerine şöyle buyurdu: "Bunu topluluktan kim öğrenmek isterse, bana yüz dinar versin ki ona fayda sağlayayım."

¹⁴⁰ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ'*, 18/434.

¹⁴¹ Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 9/359.

¹⁴² Abbas, *el-Arab fi Sıkkilliye*, 304.

¹⁴³ ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 27/282.

İbnü'l-Kattâ', Ebû Amr eş-Şeybânî'nin, *Kitâbü'l-Cîm* adlı eserinden fazla bahsedemeden ölmüştür.¹⁴⁴ *Kitabü'l-Cîm*, Arap dilinin en sistematik sözlüğü kabul edilmektedir.¹⁴⁵

İbnü'l-Kattâ'ın ünlü Sıkkıyyeliler arasında hatırlanmasını sağlayan husus, Sıkkıyye şairlerinin şiir mirasının göze çarpan bir bölümünü gelecek nesillere aktarma girişimidir. Bu girişimi, *ed-Düretü'l-hatîre* adlı eseri ile gerçekleştirmiştir.

İbnü'l-Kattâ'ın, faziletli arkadaşlarından Nasrûn İbnü'l-Fütûh İbnü'l-Hüseyin el-Harz, Mısır'da hastalanmış ve biraz paraya ihtiyaç duymuştur. Bu yüzden, *Sahih el-Buhârî* ve *Sahih el-Müslim* de dâhil olmak üzere, edebî ve edebiyat dışı bazı kitaplar satmıştır. Hastalığı iyileştiğinde bunu, hocası İbnü'l-Kattâ'a anlatmıştır. Bunun üzerine İbnü'l-Kattâ' ona çok kızmış ve "Sen edebiyat kitaplarını satmakla yetinirdin, o hâlde onları değiş tokuş et! İki *Sahih'i* yanında bırak! Sen, *Sahihayn'ı* evinden çıkararak bir Müslüman gördün mü?" demiştir. Aynısını tekrarlamış ve bunu orada bulunanların önünde, o öğrenci, şiddetli bir vicdan azabı hissedene kadar tekrarlamaya devam etmiştir.¹⁴⁶ Böylece tek bir ruhta, müsamaha ile aşırılık arasında gidip gelme şeklinde bir ikilik görülmektedir.¹⁴⁷ Bu bilgilerden yola çıkılarak İbnü'l-Kattâ'ın, Hadis ilminin iki değerli temel kaynağını ne kadar önemseydiği sonucuna varılabilir.

1.5.7.1. Hocaları

Babası dil ve lügat âlimi, dedesi şair olan İbnü'l-Kattâ', ilk tahsilini babasından almıştır. Daha sonra, Arap dilinde ve edebi sanatlarda Mısırlı bir âlim olan Ali Ebû Bekr Muhammed b. el-Birr es-Sıkkıllî'den dersler almıştır.¹⁴⁸ Muhammed Ebû Bekr b. Ali b. el-Hasan b. el-Birr el-Lügavî es-Sıkkıllî et-Temîmî el-Gavsî, üstün ve donanımlı bir ilim erbâbı idi. Sıkkıyye'de doğmuş ve oradan ilim tahsili için doğuya yönelmiştir. Dille ilgili pek çok şey rivayet etmiştir. Sıkkıyye'yi yurt edinmiştir. İbnü'l-Kattâ'ın, *ed-Düretü'l-hatîre*'adlı eserinde zikrettiği isimlerden, Sıkkıyye'nin şehirlerinden el-Birr, Mazar çevrelerinden olan Ebû Ali Hasan b. Abdulah ile arkadaşlık etmiştir. Mısır'da misafir olan ve İbnü'l Kattâ' olarak bilinen dilbilimci Ali b. Câ'fer es-Sâdî gibi öğrencilerinden çoğu, el-Birr'den hadis rivayet etmişlerdir. Mısır'da *Kitabü's-Şihâh*, İbnü'l-Birr'in yolundan başka bir yolla rivayet edilmemiştir. Bu iddianın doğruluğunu ise ancak Allah bilir.¹⁴⁹ İbnü'l-Birr, Mısır'a taşınmış ve oradan da birçok şair koleksiyonunu Sıkkıyye'ye taşıyarak, ilmî bir çevre kurmasının ardından ünlenmiştir.

¹⁴⁴ ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 27/55.

¹⁴⁵ Hulusi Kılıç, "Ebu Amr eş-Şeybânî" (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1994), 10/98-99.

¹⁴⁶ Ebû Tahir es-Silefî, *Kitabü'l-Mu'cemü's-Sefer*, thk. Abdullah Ömer Bâravdî (Mekke: Mektebetü'l-Ticarî, 1993), 403.

¹⁴⁷ Abbas, *el-Arab fî Sıkkıyye*, 304-305.

¹⁴⁸ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, 4/729.

¹⁴⁹ İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, thk. Muhammed Ebü'l Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l- Fikrül-Arabiyye, 1986), 3/190.

Sıkkılliyye’de, dil okulu çatısı altında şiir yazmada ve eleştirmede, verimli bir eleştirel edebî hareket oluşturmuştur.¹⁵⁰ İbnü’l-Kıftî; Ebû Tahir es-Selefi’nin Ali b, Abdü’l-Cebbâr b, Selâmetü’l-Hezelî el-Lügavî’den işittiği şu bilgiyi vermektedir: Lügavî; “Muhammed b. Alî b. el-Birr el-Gavsî el-Lügavî’yi, Sıkkılliyye Adası’nın, Mazara Şehri’nde gördüm. Erdemiyle ve dil bilgisindeki yeteneği ile meşhur olduğu için ona kitap okumak üzereydim ki Mazara şehrinin sahibi İbn Metkûd,¹⁵¹ onun içki içtiğini haber verdi. Metkûd, onun bu hâline tahammül edemedi ve onu şarabın bol olduğu daha büyük bir şehre gönderdi. İbnü’l-Birr, oradan çıkmak zorunda kaldı ve ona hiçbir şey okumadım”.¹⁵² demiştir.

Silefi; İbnü’l-Kattâ’ın “Mağrib’ten çıktığımda, şeyhim dilbilimci İbnü’l-Birr’e, beni bir gruba yönlendir, dedim” dediğini, İbnü’l-Birr’in de ona “Senin benzerin görülmemiştir her nereye istiyorsan yönel!” dediğini işittim, demiştir.¹⁵³

1.5.7.2. Talebeleri

İbn Berrî, Ebu’l-Berekât Muhammed b. Hamza, Ebü’l-Hasen Hibetullah b. Ali b. Hasan, Ebü’l-Berekât Esed b. Ali b. Ma’mer el-Hasenî en-Nahvî, Ali b. Abdülcebbâr b. Selâme el-Hindî el-Lugavî gibi isimler, İbnü’l-Kattâ’ın öğrencileri arasında yer almaktadır.¹⁵⁴

1.5.8. Edebî Kişiliği

Sıkkılliyye’ye gelen ve Sıkkılliyye’nin edebî ve dilsel kültüründe iz bırakanlar şunlardır: Aslı köylü olan ve İbnü’l-Birr olarak bilinen Ebû Bekr Muhammed b. Ali et-Temimî Gavsî, İbnü’l-Kattâ’ ile İbn el-Mekkî’nin hocasıdır. Gerçekten de el-Birr, Sıkkılliyye’nin dil okulunun imamı sayılır. Onun sayesinde, Sıkkılliyye’nin dilcileri ilim tahsil etmiştir. Onun ilminden ve rivayetinin çokluğundan faydalanmışlar, onun görüşleri ile ilerlemişlerdir. Hatta Ebû Hafs Ömer b. Halef b. Mekkî, (İbnü’l-Birr’e *Tesfîku’l-lisân* adlı kitabın sunarak onun görüşünü almıştır. Ebû Hafs “Bildiği ve rıza gösterdiği her şeyi tespit ettim ve inkâr ettiği ve istemediği her şeyi sildim.” demektedir.

İbnü’l-Kattâ’, edebiyata dair rivayetleri olan, zeki bir şairdir.¹⁵⁵ İbnü’l-Kattâ’ın babası Câ’fer’in dili ve grameri iyi ve dedesi Alî ise iyi bir şairdir. Dedesi Alî, hükümdarı överdi ve özel

¹⁵⁰ Dayf, *Târîhu’l-edebî’l-Arabî*, 9/436.

¹⁵¹ İbnü’l-Kattâ’ es-Sıkkillî, *ed-Dürretü’l-haîre fi’ şu’arâ’i’l-cezîre*, thk. Beşîr el-Bekkûş (Beyrut: Dârü’l-Mağribî’l-İslâmiyye, 1995), 62.

¹⁵² Kıftî, *İnbâhü’r-ruvât ‘alâ enbâhi’n-nühât*, 3/190.

¹⁵³ ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm*, 27/390.

¹⁵⁴ Fuat Günel, “İbnü’l-Kattâ’ es-Sıkkillî” (İstanbul: TDV İsam Yayınları, 2000), 21/105-106.

mahkemeden sorumluydu. İbnü'l-Kattâ' Babası da şairdir. Aynı şekilde, büyük dedeleri Hüseyin b. Ahmed de şairdir.¹⁵⁶ İbnü'l-Kattâ'ın, şiir yazmakla beraber birçok ilmî üstünlüğe sahip olduğu bilinmektedir.¹⁵⁷ Ancak Yâkût el-Hamevî, İbnü'l-Kattâ'ın şiirlerinin, ilmî yönü kadar iyi olmadığını söylemektedir. Bu bilgi, bu araştırma esnâsında yalnızca Yâkût el-Hamevî'nin ifadesinde rastlanılan bir bilgidir. Yakut el-Hamevînin; İbnü'l-Kattâ'ın, biyografisinde¹⁵⁸ yer verdiği ve el-Kattâ'ın şiirlerinin en iyisi olarak nitelediği, aynı zamanda İbnü'l-Kattâ' ile eseri *ed-Dürre*'den bahseden biyografi kitaplarının çoğunluğunun yer verdiği beyitler şöyledir:

إِيَّاكَ أَنْ تَدْنُو مِنْ رَوْضَةٍ ... يَوْجَنْتِيهِ تُنْبِثُ الْوَرْدًا

وَ أَخَذَرِ عَلَى نَفْسِكَ مِنْ قَرِيحًا ... فَإِنَّ فِيهَا أَسَدًا وَرْدًا

Yanaklarında güller büyüyen bir bahçeye yaklaşmayın,

Yaklaşırken de dikkat edin... Çünkü içinde bir aslan ve bir gül var

İmâdüddin el-İsfahânî, İbnü'l-Kattâ'ın 13 yaşında çocukken şiir okuduğunu zikreder.¹⁵⁹ Bu meziyet bir çocuk için, İbnü'l-Kattâ' gibi ilim ve edebiyatta derinleşmiş bir ailede yetişmiş bir çocuk için gayet normal bir şeydir. Belki de, İbnü'l-Kattâ'ın dilde çok iyi olmasına en büyük yardımı olan şey, adanın Kelbîler döneminde siyasî istikrar, ekonomik rahatlık yönünden bolluk içinde yaşamasıdır. Bu refah düzeyi adayı, şairler ve âlimler için aranılan yer yapmıştır. Adaya sonra gelenlerin o adanın hükümdarları tarafından gördükleri saygı ve ödüllendirme, ilmî bir ortamın yaratılmasına ilmî bir iklimin oluşmasına yardımcı olmuş ve Sıkkiliyyeli âlimlerden ve dilcilerden bir toplumun meydana gelmesiyle sonuçlanmıştır. Bu toplum, büyük ölçüde dile hâkim ve ilmî algıya sahip idi. Bunu delillendirmek için, Sıkkiliyye'de konaklayan bir grup anlatılmaktadır. Bu grupta yer alan isimler Sıkkiliyye'de kalmışlar ve adanın dilsel ve edebî kültürünü etkilemişlerdir.¹⁶⁰

Bu gruptan bir isim olan Ebü'l-A'la Sâid b. el-Hasan el-Rebîî, H. 403 (M. 1013) senesinde Sıkkiliyye'ye taşınan ve oraya yerleşen orada da vefat eden aslı Bağdatlı ve sonra Endülü'e gelen bir dilci, râvî ve şairdir. Edebî ve dilsel hayatın akışında ve adada bıraktığı izde, Ebü'l-Â'la'nın dikkate değer bir yerinin olduğu kabul görmektedir.

¹⁵⁵ ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm*, 27/390.

¹⁵⁶ ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm*, 27/391.

¹⁵⁷ ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ*, 18/434.

¹⁵⁸ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 4/729.

¹⁵⁹ İmâdüddîn el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-aşr*, thk. Muhammed el-Arûsî - Muhammed el-Merzûkî (Darü'l-Tunîsiyye, 1986), 1/51.

¹⁶⁰ *Muhakkikin Girişi* 27

Ebü'l-A'lâ'dan önce, Sıkkıyye'ye giden ve orada da vefat eden dilci ve râvî olan Ali b. Hamza el-Basrî *Tenbîhât alâ eġâlîtu'l rûvât fi kütübü'l-lügatil Musennifatın* adlı kitabın sahibidir. Onun sayesinde Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî'nin şiiri, meşhur olmuştur. el-Basrî, râvîlerin en meşhurlarındandır. el-Mütenebbî'nin şiiri râvîlerin aktarmasıyla Sıkkıyye'de, Fas'ta ve Endülüs'te yayılmıştır. Bu dilci âlimin vefatı, Sıkkıyye'de H. 375 senesinde olmuştur. Sıkkıyye'nin kadısı, Dürre'de biyografisi bulunan; Ebû İshak İbrahim b. Mâlik el-Meâfirî onun namazını kıldırmıştır.

Muhakkiki, ortaya koyduğu, Sıkkıyye Adası'nda, edebî ve dilsel kültürün kökleşmesine dair bu tespitlerden, İbnü'l-Kattâ'ın dilsel araştırmalara yönelmesini ve bu çalışmalarda öne çıkmasının gerekliliğini daha iyi anladığını ortaya koymaktadır.¹⁶¹

1.5.9. İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkıllî'nin Eserleri

İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkıllî'nin eserlerinden bazıları tamamıyla, bazıları da cüz'î olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

1.5.9.1. Tamamı Günümüze Ulaşan Eserleri

Muhakkik, İbnü'l Kattâ'ın eserlerini şu sıralama ile vermektedir:

1. *Tehzîbü'l-Ef'âl*: *Kitabü'l-ef'âl* olarak bilinir. Bu eser her ne kadar *Kitabü'l-ef'âl* olarak tanınmış olsa da müellifin mukaddimesinde ve İbnü'l-Kıftî'nin *el-İnbah* adlı kitabında bu kitaba verdiği isim, *Tehzîbü'l-ef'âl*'dir. *Tehzîbü'l-ef'âl*, İbnü'l-Kattâ' tarafından vezinlere göre düzenlenmiştir.¹⁶² İbnü'l-Kattâ', kendisinden önce Endülüslü Kurtubalı âlim, Ebû Bekir Muhammed b. Ömer b. Kütüyye'nin (H. 367) yazmış olduğu *el-Ef'al* adlı kitaba bablar, ilaveler ayırma ve düzeltmeler yapmıştır. İmuhakkik, İbnü'l-Kattâ' Endülüslü âlimin çalışmasının özünü muhafaza ettiğini, Ömer b. Kütüyye'nin ibarelerine geldiğinde (ق) sembolünü

koyduğunu, ilavelerine ve harf fazlalıklarına ise (ع) harfi ile işaret ettiğini belirtmektedir.

Muhakkik, *Tehzîbü'l-ef'âl*'in, el yazmaları çok ve çeşitli olduğunu, bunların en önemlilerinin, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de, 13 numara dil, (ش) içeriği ve ayrı bir yerde bir nüsha olarak bulunduğunu. İfade etmektedir. Muhakkik, Karaviyyîn Camii'nin kütüphanesi'nde, numara 5172, Eskoryal Kütüphanesi'nde, numara 515, Damatzâde İstanbul'da numara 576, Murat

¹⁶¹ *Muhakkikin Mukaddimesi* 31-32

¹⁶² ez-Zehbî, *Târîhu'l-İslâm*, 27/391.

Molla İstanbul'da numara 1762 (Brockelmann), ve Kahire'de Arapça El Yazmaları Enstitüsü'nde ve Hindistan'ın Rampur Kütüphanesi'nde eserden kopyalanmış numarası 4 olan bir nüsha olduğunu belirtmektedir. Bu nüsha, Rambur Kütüphanesi'nde bulunduğunu ifade etmektedir. Muhakkik eserin, H. 1361 yılında, Haydarâbâd ed-Dekken Kütüphanesi'nde, üç cilde ve-Rampur ve Murat Molla nüshasına dayanılarak yayımlandığını belirtmektedir.

2. *Ebniyetü'l-esmâ' ve'l-ef'âl ve'l-meşâdir (es-Sâniyetü'l-mücerred ve'l mezîd sülâsî mücerred ve'l mezîd ve rübâî mücerred ve'l-mezîd ve'l hümâsî mücerred ve'l mezîd ve'l masadir'ü-sülâsî ve rübâî ve'l mezîd)*: Muhakkik, sarf alanında yazılmış olan bu eserde, Yakût el-Hamevî'nin *Büldân* adlı eserinden bir kaç yerde nakil yapılmıştır. Eser, 1949 yılında Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye Ahmet Hayri Kütüphanesinde el yazması nüshasından kopyalanmış bir nüsha elde edinceye kadar kayıp sayılmaktaydı. Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, eserin kopyasını 6111 numarası altında muhafaza edildiğini, daha sonra Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye bu nüshadan (H.1372/M.1952) yılında, numarası 6554 olan el yazısı ile yazılmış bir nüsha çıkardığını açıklamaktadır. Yine eserden başka bir nüsha, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'nde 3. Ahmet Bölümü'nde 1096 numarası altında İbnü'l-Kattâ'nın dil ile ilgili değerli te'lifleri içerisinde yazılmış bir mecmuanın içerisinde bulunmaktadır. Muhakkik,, eserin bu iki nüshasını Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi hocası Dr. Ahmed Muhammed Abdüddâim doktora tezinin konusu olarak araştırmış ve tahkik ettiğini açıklamaktadır¹⁶³

3. *el-Arûz el-Bâri' bi'l ihtisari'l-câmi'*: Bu eserin el yazması çok ve çeşitlidir. Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye numara 9 aruz 58, aruz 4 ش aruz, Eskoryal kütüphanesi numara 328/3, 330/3, Vatikan'da numara 971/1, 1015/5, Britanya Kütüphanesi numara 1214/3, Sana Büyük Cami'nin Kütüphanesi numara 3, dil bölümü'nde bulunmaktadır.

Dr. Ahmet Muhammed Abdüddâim eseri araştırmıştır. Mekke-i Mükerreme'de Faysaliye Kütüphanesi'nde, 2. baskı 1985/1405 olarak yer almaktadır.¹⁶⁴

4. *eş-Şâfi' fi ('ilmi)'l-kavâfi'*: El yazmaları Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye numara 9. vezin 101-113, 4. vezin Vatikan Kütüphanesi numara 977/2 olarak yer almaktadır.

5. *Şerhu ebyâti'l-mu'âyât*: İbnü'l-Kattâ'nın kafiye ve aruz tekniği ile yazdığı ve şerhettiği bazı bilmecelerden oluşan beyitlerin tamamıdır. Şerhin el yazmaları: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, numara 101 aruz 4. aruz Vatikan Kütüphanesi numara 977/4 de bulunmaktadır.

6. *Bab-ü İhtisârü'z-zihâf*: El yazmaları Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye numara 4. vezinde yer almaktadır.

---

¹⁶³ Muhakkikin Mukaddimesi 32-33.

¹⁶⁴ Muhakkikin Mukaddimesi 33-34.

7. *Şerhu Mecmûat'i-Ebyâti min-şî'ri'l-Mütenebbî*: 42 satırdan oluşmaktadır. Dârü'l-kütübî'l-Mısıryye'de muhafaza edilen bir nüsha vardır. Numarası 27'dir. (ش) kısmındadır. Dârü'l-Kütübî'l-Mısıryye, bu şerhten numarası 5773 olan el yazması bir nüsha çıkarmıştır. Umberto Rizzitano, eseri Doğu Araştırmaları Dergisi'nde yayınlamıştır. XXX (1955), s. 207-227.

8) *Lümeḥu'l-mülah fî şu'arâ'i'l-Endelüs (el-Milahu'l-Asriyye)*: Endülüs'ün şairleri ile ilgili bir biyografi kitabıdır. *el -Keşf ve Hediyetü'l-Ârifîn*'in yazarı, eserden bahsetmiştir. Eseri, el-Ömerî, *Mesâlikü'l-epsâr*'da muteber bir parçası ile muhafaza etmiştir. (17, 83. sayfadan 190. sayfaya kadar) Bu kitap *Lümeḥu'l-mülüh* ile aynı gibidir. İbn Hallikân'ın *Vefeyât*'ının ilgili bölümünde¹⁶⁵ yalnız kalmış ve ondan nakil yapmıştır. İçerisinde Endülüslü şairlerden bir grubun zikredildiğini söylemekle esere işaret etmiştir.¹⁶⁶

9) *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fî-şua'râi'l-cezîre*: "Beşîr el-Bekkuş tarafından tahkiki yapılmış, 1995 yılında Beyrut'ta yayınlanmıştır.

ed-Dürre'nin muhakkiki Beşîr el-Bekkûş, "İstanbul'da, Topkapı Sarayı Müzesi 3. Ahmet Kütüphanesi'nde, İbnü'l-Kattâ'nın benzeri olmayan dille ilgili kitapları muhafaza edildiğini belirtmektedir. Bu kitapların 1096 numarası altında tutulduğunu ifade etmektedir. Onunla ilgili Mekke-i Mükerrreme'de, Ümmü'l-Kurrâ Üniversitesi'nde, 776 numaralı korunmuş bir film olduğuna işaret etmektedir.

Muhakkikin, İbnü'l-Kattâ'nın dil ile ilgili kitaplarının, içeriği ile ilgili verdiği ayrıntılı bilgiler şunlardır:

1/10 *Kitabü'n-nikâh ve esmâühüm*

2/11 *Kitabü's-seyfesmâ'ühüm ve şifâtühüm "el-Keşf-ü Hediyetü'l Arifîn 'de zikri geçmektedir.*

3/ 12 *Kitabü't-Tivâl esmâ'ühüm ve şifâtühüm, el-Keşf-ü Hediyetü'l Arifîn'de zikri geçmektedir.*

4/13 *Kitabü'l-Kışâr ve esmâ'ühüm ve şifâtühüm,*

5/14 *Kitabü'l-Meşyi ve's-seyr, Keşfü Hediyeti'l 'Ârifîn'de geçmektedir.*

6/15 *Kitabü'l-Eşvât*: Onun zikri *Keşfü Hediyeti'l 'Ârifîn'de geçmektedir.*

Muhakkik, Bu te'lif edilmiş eserleri başka bir grup dilbilimsel mektuplar takip ettiğini ifade etmektedir. Muhakkike göre, İbnü'l-Kattâ' bu bazı eksik dilbilgilerini tamamlamak istemiştir. Sözlükte dizildiği şekliyle şöyledir:

7/16 İbn Derstüveyh'e ait *Kitabü'l-Hayât ve'l-mevt kitabı.*

¹⁶⁵ Muhakkikin Mukaddimesi 33-34.

¹⁶⁶ Muhakkikin Mukaddimesi 34-34.

8/17 Ebû Ubeyde'ye ait ve İbn Haleviyye'ye eklemeler yaptığı *Kitabü'd-Devâhî*.

9/18 Abdullah b. el-Mu'tez'e ait *Kitabü'l-Hamr* ve isimleri.

10/19 Sâhib b. İbad'a ait *Kitabü'l-Ahcâz*.

1.5.9.2. Kayıp Olan Te'lif Edilmiş Eserleri

1. *Sihâhü'l-Cevherî*'ye ait haşiyeler: Yakût el-Hamevî, eseri "benzeri olmayan" olarak vafeder ve şunu ekler: "İbn-i Berî', *Sihah*'a ait haşiyelerinde bu esere dayandı. Hacı halife Yakût'un sözlerini tekrarlamıştır. Süyûtî, bu haşiyelere *Buğyetü'l-vu'ât fî tabakâti'l-luğaviyyîn ve'n-nühât*'de işaret etmiştir."

2. *Ferâ'idü's-şüzûr ve kalâ'idü'n-nühûr*: Yâkût el-Hamevî bu eseri *Mucem'ül-Üdebâ*'da el-Kattâ'ın biyografisinde zikretmiştir

3. *Zeyl'ü Tarih'ü-Sıkkiliye*: *Mucem'ül- Büldân*'da yer alan Sıkkiliye maddesinin metninde geçen ifade şöyledir: "Dilci İbnü'l-Kattâ'ın kitabı *Târih-i Sıkkiliye* 'nin arkasında okudum. Sıkkiliye Tarihi ile ilgili bir nüshada şunu buldum." Süyûtî ve Hâcî Halife'nin anladığı gibi, Yâkut el-Hamevî, İbnü'l-Kattâ'ın, *Târih-i Sıkkiliye*'den nakil yaptığını ifade etmemektedir.

4. *Şerhu'l-Emsile*: *el-İmbah*'ın müellifi İbnü'l-Kiftî bu eserden bahsetmiştir.

5. *el-Mecmûu'l-edebî*: İbnü'l-Kiftî, bu eserden bahsetmiş ve açıklama eklememiştir. Yalnızca "İşte o İbnü'l-Kattâ'nın eserlerinden biridir." demiştir.¹⁶⁷

---

¹⁶⁷ Muhakkikin Mukaddimesi 38.

2. BÖLÜM

İBNÜ'L-KATTÂ' es-SIKILLÎ'NİN *ed-DÜRRETÜ'L-ĤAĤİRE* ADLI ESERİ

2.1. *ed-Dürretü'l-Ĥaĥîre*'nin Tanıtımı

Tezimizin konusu, İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî'nin *ed-Dürretü'l-ĥaĥîre* adlı eseridir. Bu eseri Beşîr el-Bekkûş, farklı biyografi kaynaklarından ya da müellifin zikredildiği yerlerden derleyerek tahkik etmiş ve 1995 yılında Beyrut'ta basmıştır. Eserin muhakkiki Beşîr el-Bekkûş; “*ed-Dürretü'l-ĥaĥîre* 'yi toplamaya, onu tahkik edip tekrar inşa etmeye Allah bizi muvaffak kıldı.” diyerek bu duruma işaret etmektedir.¹⁶⁸ Eserin bir özeti, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'de bulunmaktadır¹⁶⁹ ve İtalyan şarkiyatçı Umberto Rizzitano tarafından neşredilmiştir. (Roma, 1958)¹⁷⁰ Eserin tam adı kaynaklarda *ed-Dürretü'l-ĥaĥîre fî şu'arâ'i'l-cezîre*” veya “*ed-Dürretü'l-ĥaĥîre ve'l-muĥtâr min şu'arâ'i'l-cezîre*”dir. Süyûtî'nin eseri *Buġyetü'l-vu'ât fî ṭabaĥâti'l-luġaviyyîn ve'n-nüĥât*'de¹⁷¹ ve Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cem'ül-Üdebâ*¹⁷² adlı eserinde “*ed-Dürretü'l-ĥaĥîre fî şu'arâ'i'l-cezîre*”, İmâdüddin el-İsfahânî'nin *Harîdetü'l-kasr*¹⁷³ ve Zehebî'nin *Târîhu'l-İslâm* adlı eserinde¹⁷⁴ ise, “*ed-Dürretü'l-ĥaĥîre ve'l-muĥtâr min şu'arâ'i'l-cezîre*” olarak geçmektedir.

2.2. *ed-Dürretü'l- ĥaĥîre*'nin Edebî ve Kültürel Hareketteki Yeri

İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî olarak tanınan Ebu'l-Kasım Ali b. Ca'fer es-Sa'dî'ye ait olan, Sıkilliye adasının şairlerini ve şiirlerini içine alan *ed-Dürretü'l-ĥaĥîre fî şurâi'l-cezîre* adlı eser, Sıkilliye'de Müslüman Arap hâkimiyeti döneminde edebî ve entelektüel hareketin kaynaklarının en önemlilerinden sayılmaktadır. Bu eser, Sıkilliye şiirinin günümüze kadar aktarılmasındaki rolü sebebiyle önemli bir antolojik eser niteliği taşımaktadır.¹⁷⁵ İbnü'l-Kattâ'ın, eseri *ed-Dürretü'l-ĥaĥîre*'ye “Değerli İnci” ismini vermesindeki tahminimiz, müellifin ya eserine biçtiği kıymet nedeniyle bu ismi verebileceği ya da eserin bir şiir antolojisi

¹⁶⁸ *Muhakkikin Mukaddimesi* 35.

¹⁶⁹ Günel, “İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî”, 21/105-106.

¹⁷⁰ İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî, *ed-Dürretü'l-ĥaĥîre fî şu'arâ'i'l-cezîre*, thk. Beşîr el- Bekkuş (Beyrut: Dar'ü'l-Garbi'l-İslamiyye, 1995), 302.

¹⁷¹ es-Süyûtî, *Buġyetü'l-vu'ât fî ṭabaĥâti'l-luġaviyyîn ve'n-nüĥât*, 2/154.

¹⁷² el-Hamevî, *Mu'cem'ül-üdebâ*, 4/1669.

¹⁷³ el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-‘aşr*, 1/51.

¹⁷⁴ Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdü's-Selam Tedmirî (Beyrut: Darü'l Kitabü'l-Arabî, 1993), 27/391.

¹⁷⁵ *Muhakkikin Mukaddimesi* 7.

niteliğinde olması bakımından şiirsel bir isim tercih etmiş olabileceği yönündedir. *ed-Dürret'ül-ḥaṭîre*'nin muhakkiki Beşîr el-Bekkûş şu soruları sormaktadır: "İbnü'l-Kattâ' *ed-Dürret'ül-ḥaṭîre*'yi nerede yazdı? Mısır'da mı? Sıkkılıye'de mi?" Muhakkikin, dayandığı ve aşağıda açıklanacak bir delile göre eser, H. 500 (M. 1107) yılında Mısır'da yazılmıştır. Muhakkikin dayandığı ve muhtasarlar başlığı altında zikrettiği bir delile göre de eser H. 500 yılından sonra yazılmıştır.¹⁷⁶ Baskın görüş İbnü'l-Kattâ'nın bu eseri H. 500 yılında Mısır'da yazdığıdır. Bunun delili, Ebû el-Hasen Alî b. Abdurrahman es-Sıkkilî'nin biyografisinde zikredilen iki beyitin isnad bilgisidir Muhakkik bu metinden şunu anladığını ifade etmektedir: "قال لي" ifadesindeki mütekellim zamiri İbnü'l-Kattâ'a aittir. Söyleyen kişi de, Sıkkilyeli İbn el-Hasen'dir, yani Ebu'l-Hasen Ali b. Abdurrahman es-Sıkkilî'dir. Muhakkik, *ed-Dürre*'nin yazarı İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî'nin Mısır'a gittiği tarih olan Hicrî 500 senesinden önce, Ebû'l Hasen es-Sıkkilî ile karşılaşmadığını düşünmektedir.

Muhakkik, *ed-Dürre*'nin H. 500 senesinden sonra yazıldığına bir diğer delilinin ise Sıkkilyeli Kadı Ebû Abdullah Muhammed b. Kasım b. Zeyd'in tercemesinde bulunduğunu ifade etmektedir. İbnü'l-Kattâ', onu kadı lakabı ile süslemektedir. Ordunun kumandanı Efdâl b. Cemâlî döneminde, H. 487 (M. 1094) senesinde vezirlik görevini üstlenmiş ve Hicrî 515 (M. 1121) senesinde öldürülmüştür. Onun kadılık görevinin tarihinin bilinmesine rağmen, İbnü'l-Hâcer, İbn el-Müeyesser'den aktardığı ile bu kadının, Sıkkilye'den ayrılarak Mısır'a H. 500 M. 1107 senesinde ayak bastığını ifade etmektedir. Muhakkik, onun, Mısır'a İbnü'l-Kattâ' ile beraber girmesinin aynı senede olduğunu söylemektedir. Bütün bu bilgiler ve açıklamalardan sonra "*Dürre* 'nin yazılması, eserin yazarının Nil diyarı Mısır'da olmuştur" denilmesi mümkün olmaktadır.¹⁷⁷ Muhakkik, İbnü'l-Kattâ'nın, hem Ebu'l-Hasan es-Sıkkilî ile görüşmesi, hem de yukarıda anlatılan Kadı es-Sıkkilî ile birlikte Mısır'a aynı yıl gelmiş olması gibi kanıtlara dayanarak öne sürdüğü tezini, İbnü'l-Kattâ'nın *ed-Dürre*'yi Mısır'da yazdığına dair nihai bir sonuca bağlamaktadır. Yani İbnü'l-Kattâ'nın söz konusu eserini Mısır'a geldikten ve oraya yerleştikten sonra kaleme aldığına dair görüşünü kesin bir dille ifade etmektedir.

ed-Dürret'ül-ḥaṭîre, Yâkût el-Hamevî'nin rivayetine göre, 170 şair ve 20.000 beyiti kapsamaktadır.¹⁷⁸ Bu kıymetli eser, Arap-Endülüs şairlerinin şiirlerini bir araya getiren *el-Mülaḥu'l-aşriyye* adlı antoloji ile birlikte, doğulu ve batılı araştırmacıların bilgisine kısmî ve parçalı bir şekilde ulaşmıştır.¹⁷⁹

Bu çalışmada, İtalyan oryantalist Umberto Rizzitano'nun öne sürdüğü bir iddiaya dikkat çekilmektedir. Bu iddiaya göre; *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre* adındaki bu değerli zengin şiir antolojisinin bir bölümü, bazı müelliflerce kişisel değerlendirmeler yapılarak bir miktar eksik

¹⁷⁶ Bu tez 38.

¹⁷⁷ Muhakkikin *Mukaddimesi* 15-16.

¹⁷⁸ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-üdebâ*, 4/1669.

¹⁷⁹ Luca Mezzasalma, *ed-Dürretü'l-Hatîre min Şuarai'l-Cezîre ve İbnü'l-Kattâ: Bazı Parçaların Çeviri ve Analizi* (Katanya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017). Abstract

aktarılmıştır. Rizzitano, İbnü'l-Kattâ'nın orijinal koleksiyonunun günümüze ulaşan kalıntılarının az olmadığını öne sürmektedir. Rizzitano, *ed-Dürret'ül-ḥaṭîre*'den alıntı yapan müelliflerden birisi olan İmâd el-İşfahanî'nin, şiir antolojilerinin bir bölümünü Sıkkıyye'nin Arap şairlerine ithaf etme erdemine sahip olmasını takdir etmektedir. Rizzitano aynı zamanda onun dînî ön yargılar tarafından şartlandığını, bunun bir dezavantaj olduğunu öne sürmekte ve el-İşfahanî'yi eleştirmektedir. Bu eleştirinin kaynağında ise el-İşfahanî'nin, Hıristiyan olan Norman kralı Roger'i yücelten dizelerin yazarı olmayı uygunsuz bulması ve bu dizeleri aktarmaması yer almaktadır.¹⁸⁰ Aynı zamanda el-İşfahanî, siyasî yönü olan şiirleri, özellikle de Fâtımîleri ve onların emirlerini ve komutanlarını öven şiirleri seçmekten çekinmiştir.¹⁸¹ Bu eleştiriler ve dayanakları dikkate alındığında, el-İşfahanî'nin, *ed-Dürret'ül-ḥaṭîre*'den seçtiği şiirlerde öznel bir tutum takındığı ortaya çıkmaktadır.

2.3. *ed-Dürret'ül-ḥaṭîre*'nin Muhtasarları

Eserin muhakkiki, çok erken bir zamanda *Dürre*'yi ihtisar etmenin ve *Dürre*'den seçmeler yapmanın önem kazanmaya başladığını belirtmektedir. Çünkü *Dürre*, sadece genel biyografi yazarları ve tarihçiler arasında yayılmamıştır. Bu nedenle, eserin mukaddimesindeki ifadeden yola çıkarak *Dürre*'nin ilk nüshasından çıkmadığı konusunda, muhakkikte bir şüphe olduğu ve bu şüphenin onu araştırmaya zorladığı anlaşılmaktadır. Muhakkik, bu durumun bilmediği sebeplerden ve bir ihtimal insanlara sunulmadan önce eserde düzeltme yapılmadığından kaynaklanmış olabileceğini belirtmektedir. Muhakkik, *Dürre*'nin yazarı İbnü'l-Kattâ'nın ölmeden önce eseri ihtisar ettiğini veya eserden seçki yapanların ve biyografi yazarlarının kabul ettiği kaynağı, yani *ed-Dürret'ül-ḥaṭîre fî Şuarai'l-Cezîre*'yi bir muhtasar olarak arıttığını belirtmektedir. Müellifin *Dürre*'yi ihtisar etmesi sonucunda ortaya çıkan şekli, *el-Müntecel min ed-Dürret'ül-ḥaṭîre fî Şuarai'l-Cezîre* olarak isimlendirilmiştir. Muhakkik bunu, Ebû İshâk b. Ağleb'in seçkisindeki ilk sayfada bulunan numaralandırılmış başlığın gösterdiğini belirtmektedir. Çünkü Ebû İshâk b. Ağleb'in bu seçkisinin başlığında "Ebû El-Kâsım Ali b. Câfer b. Ali et-Temimî el-Sâ'dî'nin yazdığı *el-Müntecel min ed-Dürret'ül-ḥaṭîre fî Şuarai'l-Cezîre* kitabından bir muhtasardır." ifadesi yer almaktadır.¹⁸²

Aynı şekilde muhakkik, İbnü's-Şayrafi'nin seçkisinin başlığında da gelen bilgiyi incelemiş ve onun Kâtip İbnü's-Şayrafi olarak bilinen kişi değil, onun oğlu el-Hasan b. Ali b. Müncib b. Süleyman olduğunu ifade etmiştir. İbnü's-Sayrafi, seçkisinin ilk sayfasında *el-Müntecel*'den seçkiler yaptığını ve bunların İbn Ağleb'in seçtikleriyle aynı olmadığını dile getirmektedir.¹⁸³

¹⁸⁰ Umberto Rizzitano, *Storia E Cultura Nella Sicilia* (Palermo, 1975), 180.

¹⁸¹ *Muhakkikin Mukaddimesi 22.*

¹⁸² *Muhakkikin Mukaddimesi 11.*

¹⁸³ *Muhakkikin Mukaddimesi 11.*

Muhakkik, yaptığı kapsamlı incelemeden sonra şu sonuçları çıkardığını belirtmektedir: *ed-Dürre*'den yapılan muhtasarın başlığında ilk kelime “*el-Müntecel*”dir. Bu kelime, م ile başlar, sonra ن , ت , (tesniye tesi, açık te) ج , ل harfleri gelir. Muhakkik, *el-Müntecel*'in dördüncü harfini, önceki araştırmacılarından bir kısmının “خ” harfiyle okuduklarını belirtmektedir. Bu muhtasar eserin başlığının ilk kelimesi, “*el-Müntecel*”dir, öncekilerin okuduğu gibi “*el-Müntehal*” değildir. “خ” harfi gayet net ve anlaşılır bir biçimdedir. Bu durum iki seçkide de, yani hem İbnü'l-Ağleb'in seçkisinde hem de İbnü's-Sayrafi'nin seçkisinde bellidir. Dolayısıyla Muhakkik, iki farklı kitapta yanlışın var olmasının zor olduğunu söylemektedir. Burada muhakkik, *el-Muhî't*'e müracaat ederek şu sonuca ulaşmıştır: Bu kök (نجل), (نجل) ; “vadiden çıkan şey” demektir. (النجل) sözcüklerinin, “yerden çıkan suyu arıttı, aslından çıkarttı” anlamlarına geldiğini ifade etmektedir.¹⁸⁴

Muhakkike göre; Sıkılıye Edebiyatı'nın tarihi ile ilgilenen bazı araştırmacılar yanlış bir zanla, “*el-Müntecel*”i “*el-Müntehal*” (خ) diye adlandırıyorlardı ve bunu İbnü'l-Ağleb'in yaptığı bir adlandırma zannediyorlardı. Fakat İbnü's-Şayrafi'nin seçkisinin başlığında gelen bilgiye göre bu seçim, el-Kâtib İbnü's-Şayrafi olarak bilinen el-Hasan b. Alî b. Müncib b. Süleyman'ın, yani baba olmayan İbnü's-Şayrafi'nin *Dürre*'den dolayısıyla *Müntecel*'den yaptığı bir seçimdir, İbn Ağleb'in seçkisinden alınmamıştır. Yani İbnü's-Şayrafi'nin kendi seçkisidir. (*Dürre*'den beyaza çekilmiş) ifadesi, ayrı bir kitaptır. Bu yüzden İbn Ağleb, bu kitaptan başka bir seçki çıkarıp seçmiştir. Aynı zamanda, İbnü's-Sayrafi bu kitaptan başka bir seçim yapmıştır ve bu seçiminde, İbn Ağleb'in seçmediği şiirleri ve kasideleri seçmeye özen göstermiştir.¹⁸⁵

İbn Ağleb'in seçiminin başlığında gelen bilgiye göre, eserin yazarı Ebû el- Kasım Cafer b. Ali et-Temimî el- Sâ'dî'dir ve bu eser, yazarın kendisinin aynı eserden, yani *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre*'den yaptığı *el-Müntecel* adlı bir muhtasardır. İbnü'l-Ağleb, *el-Müntecel*'i Ebû el- Kasım Ali b. Ca'fer et-Temimî'ye bağlamaktadır ki bu kişi de az evvel zikredilen *ed-Dürre*'nin yazarı İbnü'l-Kattâ'dır.¹⁸⁶

Muhakkik kısaca belirtmektedir ki, İbnü'l-Kattâ' *Dürre*'yi te'lif ettikten sonra belki de onu müsveddeden beyaza çekmeden önce. Yani, tarihî kaynakların ve fihrist kitaplarının, kütüphane kayıtlarının ihmal ettiği bir muhtasarı te'lif etmiştir. Muhakkik, şimdiye kadar bunun bilinmediğini, bu durumu İbnü's-Sayrafi ve İbn Ağleb'in seçkilerine dayanarak belirlediğini dile getirmektedir.¹⁸⁷

Yani *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fî Şuarai'l-Cezîre* adlı eserden, önce İbnü'l-Kattâ'nın kendisinin yaptığı seçkilerle *el-Müntecel mine'd-ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fî Şuarai'l-Cezîre* ortaya çıkmıştır. Daha sonra

¹⁸⁴ Muhakkikin Mukaddimesi 11.

¹⁸⁵ Muhakkikin Mukaddimesi 17.

¹⁸⁶ Muhakkikin Mukaddimesi 14.

¹⁸⁷ Muhakkikin Mukaddimesi 14.

da bu *el-Müntecel*'den, İbn Ağleb ve İbnü's-Şayraff'nin yaptığı seçkilerle yukarıda adı geçen iki muhtasar ortaya çıkmıştır.¹⁸⁸

Muhakkik, *el-Müntecel mine'd-Dürreti'l-ḥaṭîre fî Şuarai'l-Cezîre'den yapılan* iki seçkiyi yani iki muhtasarı şöyle detaylandırmaktadır: Birinci seçki İbn Ağleb'in, ikinci seçki İbnü's-Sayraff'nindir. Bu seçkiler hakkında aşağıda bilgi verilmiştir.

2.3.1. Ebû İshâk b. Ağleb'in Seçkisi

Muhakkike göre bu seçkinin tarihi, müellifin yaşadığı asra yakın bir zamana dayanmaktadır. Müellifi ile çağdaş olmamasına rağmen, seçkinin sahibi ve hayatı hakkında henüz bir bilgiye rastlanılmamıştır. Fakat müellif, onun her halükârda hicretin VI. asrında ve bir ihtimal de VI. asrın ilk yarısında yaşamış olduğunu söylemektedir.¹⁸⁹ Bu malumat, İbnü's-Sayraff'nin seçkisinin başlığında bulunmaktadır. İleride bu konuya tekrar temas edilecektir.

Muhakkik, kendilerine ulaşan ulaşan el yazmasının, Paris'te bulunan bir millî kütüphanenin, 3418 numaralı bir el yazması olduğunu ifade etmektedir. Bu eser, Faslîlar'ın ıstılahına göre "كشاش", yani albüm benzeri bir şeyin içinde bulunmakta, bir takım şiirler ve küçük risalelerden oluşmaktadır. İbn Ağleb'in seçkisi, mecmuanın 96 ilâ 109. varakları arasındadır. Ancak eserin bulunduğu yerde bu varaklarla bir eksiksiklik veya düşmenin bulunduğu dair bir işaret yokken 102. varak mevcut değildir. Yani mecmua bir bütün olduğu halde bu varak eksiktir. Bu durumda varakların toplamı, 13 varak olmaktadır.¹⁹⁰

Muhakkik, sayfaların numaralandırılmasının modern olduğunu, Yazısının ise hicrî XI. asra ait açık bir meşrikî tarzda olduğunu belirtmektedir. Çünkü müstensih, Ebu's-Suûd Efendi'ye ait iki beyitten bahseder. 101. varakta ve birinci sayfanın başlığının akabinde yer alan bilgileri muhakkik şöyle ifade etmektedir: "Eserde, Sıkkılıye adasının şairlerinden 67 şair vardır. Fakat eserde ancak 45 şair bulunabilmiştir. Kitabın kenarlarında ismi veya şiiri zikredilmiş 5 veya 6 şairi de ilave etmek mümkündür. Buna rağmen sayı eksik kalmaktadır. Bu durumun sebebinin, el yazması eserin 105. sayfasından sonra bazı yaprakların kayıp olduğu kabul edilmektedir."¹⁹¹ Neticede, zikredilen 67 sayısından eksik olan biyografilerin kaybolduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tahminimizce muhakkik, işin başında varakların toplanmasında ve düzenlenmesinde, üst üste yığılma ve karışıklık olduğunu belirtmektedir. Bundan dolayı el yazması eserin tamamını

¹⁸⁸ *Muhakkikin Mukaddimesi* 14.

¹⁸⁹ *Muhakkikin Mukaddimesi* 17.

¹⁹⁰ *Muhakkikin Mukaddimesi* 16.

¹⁹¹ *Muhakkikin Mukaddimesi* 17.

bir araya getirip, eseri dikkatlice ve özenle incelemiştir. Muhakkik sonra İbn Ağleb'in seçkisinde 105. sayfadan sonra eksiklik olduğuna emin olmuştur.¹⁹²

Muhakkik tahkikinde, *İbn Ağleb Seçkisi*'nin Paris'teki el yazmasını esas aldığını ve buna (ع) sembolünü verdiğini, ayrıca bu seçkinin matbu nüshasına da itimat ettiğini, buna da (ط) işaretini verdiğini ifade etmektedir. Bu, dostumuz, Arap araştırmaları alanının merhum kayı Dr. Umberto Rizzitano'nun şu kaynakta tahkik edip yayınladığı baskıdır:

İbn Ağleb'in seçkisi, Umberto Rizzitano tarafından tahkik edilmiş ve 1958 yılında «Atti dell' Accademia Nazionale dei Lincei, Memorie, classe di scienze morali, storiche e filologiche, serie VIII, VIII, 1958, pp 335-378» içinde Roma'da neşredilmiştir.¹⁹³ Umberto Rizzitano, ailesinin Mısır'a yerleşmesinden dolayı Arap-İslam coğrafyasında yetişmiş, bu nedenle Doğu'yla ilgili konulara ve alanlara hâkim olmuş önemli bir İtalyan bir şarkiyatçıdır. Bu yönüyle çeşitli eserler kaleme almıştır.¹⁹⁴

Muhakkik İbn Ağleb'in seçkisini değerlendirdiğinde, dikkat edilmesi gereken bir diğer hususa da şöyle işaret ediyor: "İbn Ağleb'in seçkisinden elimize ulaşan kısım, diğer seçkiler ve kaynaklardan farklı olarak tek başına (münferit) sadece az sayıda biyografiyi barındırmaktadır. Bunların sayısı yedi veya sekizi geçmez. Bu biyografiler; *ed-Dürre*'deki 19, 23, 51, 55, 72, 96, 101 ve 102 numaralı olanlardır."¹⁹⁵

2.3.2. İbnü's-Şayrafi'nin Seçkisi

Muhakkik bu seçkinin sahibinin, yani el-Hasan b. Alî b. Müncib Süleyman el-Katib'in "İbnü's-Sayrafi" olarak bilindiğini ve seçkisinin ilk sayfasında isminin ve nesebinin böyle geldiğini belirtmektedir. Biyografik açıdan hakkında bilgi olmadığını ve elindeki kaynaklarda ona ait bir biyografiye veya bir habere rastlamadığını söylemektedir. İbnü's-Şayrafi'nin babası Kâtib Ali b. Müncib Süleyman Ebu'l-Kâsım olarak lakaplandırılır. Meşhur ve bilinen biridir. Hicrî 5. asrın ikinci yarısında ve hicrî 6. asrın ilk yarısında Fâtımî Devleti'nde büyük divan yazarlarından biri sayıldığını, aşağıda zikredilecek iki kitabı ile bu çağın başında, Araplardan ve Araplaşmış araştırmacılardan biri olarak bilindiğini belirtmektedir. Muhakkik, bu iki kitabın *el-Kânûn fî dîvâni'r-resâ'il* (*Ķânûnü dîvâni'r-resâ'il*) ve *el-İşâre ilâ men nâle'l-vezâre* olduğunu ifade etmektedir.¹⁹⁶ Muhakkike göre Ali b. Müncib hakkında bilgi veren kaynaklar

¹⁹² *Muhakkikin Mukaddimesi* 17.

¹⁹³ İbnü'l-Kattâ', *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*, thk. el-Bekkuş Beşîr (Beyrut: Darü'l Garbi'l İslamiyye 1995) 17.

¹⁹⁴ Mahmut H. Şakiroğlu, "Umberto Rizzitano", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2008), 35/151-152.

¹⁹⁵ *Muhakkikin Mukaddimesi* 17.

¹⁹⁶ *Muhakkikin Mukaddimesi* 17-18; Eymen Fuâd Seyyid, "İbnü's-Sayrafi, Ebü'l-Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/200-201.

onun, içlerinde Ebü'l-Alâ el-Maarrî gibi şairlerden bir grubun şiirlerinden seçerek antolojiler oluşturduğu bilgisini verir. Ayrıca son yıllarda Endülüs şairlerinin şiirlerinden yaptığı seçkiler de yayımlanmıştır.¹⁹⁷ Ali b. Müncib'in, yani babanın bu tür seçkilerle meşhur olması ve biyografisine dair kaynakların bolca bulunması sebebiyle; "ed-Durretü'l-Hatîre"den, yahut daha hassas ifade etmek istersek "el-Müntecel min ed-Durreti'l-Hatîra"den yapılan bu seçki de, 1935 yılından beri ona ait sanılmış ve yanlışlıkla babaya nispet edilmiştir Bu seçkinin sahibi, oğul İbnü's-Sayrafi'dir. Bu kişi, ilimle meşgul olan bir ailedendir ve H. 542/M. 1148 senesinde vefat eden Ali b. Müncib'in oğludur. Bu tarihi dikkate alarak, bu seçkinin sahibinin Hicrî 6. asrın isimlerinden sayılması mümkün olmaktadır. Her halükarda hayatı, Hicrî 7. asrın ilk dörtte birine sığmaktadır ki hayatının bu zamanı aşması uzak bir ihtimaldir. Muhakkik İbnü's-Sayrafi'nin, kendi seçkisi için İbn Ağleb'in araştırmasına baktığından ve selefi olan İbn Ağleb'in seçmiş olduğu şiirleri ve parçaları seçmemeye özen gösterdiğinden şüphe duymadığını ifade etmektedir.¹⁹⁸

Muhakkik kendisine ulaşan, İbnü's-Sayrafi'ye ait olan ve benzeri olmayan nüshanın içeriklerinden ve hacminden belli bir biçim elde edemediğini, sadece 19 şairi içine aldığını söylemektedir. Sonunda, sayısını bilemediği bir eksiklik ile bittiğini belirtmektedir. Sayfanın son satırında “(۵) 59” sembolünün kullanıldığını ve “lehu” ifadesinin geldiğini söylemektedir. Fakat, 60. sayfada başka bir şiir bulunmadığını aksine, başka bir hat ile yazılmış araştırmanın konusu ile alakası olmayan sûfi bir hikâye bulunduğunu belirtmektedir..¹⁹⁹

Muhakkike göre her ne kadar İbnü's-Sayrafi'nin zikrettiği bu on dokuz şairden üçü (3, 11, ve 91. Biyografiler), İbn Ağleb'in seçkisi de dahil, diğer kaynaklarda bulunmayıp sadece İbnü's-Sayrafi'nin seçkisinde münferit olarak yer alsada onun seçkisi, şair sayısı bakımından İbn Ağleb'inkinden (67 şair) aşağı kalmamaktadır. Ayrıca İbnü's-Sayrafi'nin, seçtiği şairlerin isimleri bakımından İbn Ağleb'e ters düşmediğini, bilakis aynı şairlere ait ve İbn Ağleb'in seçmediği yeni şiirleri seçkisine aldığını varsaymaktadır.²⁰⁰ Beşîr el-Bekkûş İbnü's-Sayrafi'nin bu eserinin el yazmasının, Tunus'ta Zeytûne Camii'nde bulunan Ahmedîyye Kütüphanesi'nin muhafaza ettiği el yazması eserler içerisinde, tek ve benzeri olmayan bir el yazması olduğunu belirtmektedir. Zeytûne Camii, Tunus'ta bulunmaktadır. İlk defa Emevî valilerinden Hassân b. Nu'mân'ın 80'de (699) tesis ettiği bu camii, Kuzey Afrika'nın en eski ve en önemli ilim merkezlerinden biridir. Daha önceki dönemlerde Zeytûne Camii'nde bir esas konulmadan talebelerin istekleri ve hocaların tercihi göre geleneksel biçimde bir öğretim yürütülüyordu. VIII. (XIV.) yüzyılda belirlenen kurallar ve geliştirilen metotlar doğrultusunda icâzetler verilmeye başlandı. Böylelikle düzenli bir hale getirildi ve Kahire'deki Ezher gibi üniversiteye benzer bir statü kazandı. Tarih boyunca hem ibadethane hem de üniversite

---

¹⁹⁷ Muhakkikin Mukaddimesi 18.

¹⁹⁸ Muhakkikin Mukaddimesi 18.

¹⁹⁹ Muhakkikin Mukaddimesi 18.

²⁰⁰ Muhakkikin Mukaddimesi 19.

olarak hizmet vermiştir. Ahmediyye Kütüphanesi de, Zeytûne Camii'nin bünyesindeki tarihi bir kütüphanedir ve yazma eserler bakımından çok zengindir. I. Ahmed Bey, İspanyol işgali sırasında tahrip edilen kütüphanelerden birini yenileterek buraya el-Mektebetü'l-Ahmediyye/ Ahmediyye Kütüphanesi adını verdi.²⁰¹ *İbnü's-Sayrafi Seçkisi*'nin içinde bulunduğu bu derleme, 4465 numarayla kayıtlıdır ve içeriği aşağıdaki gibidir:

- 1. varaktan 28. varağa kadar, İbn Şeref el-Kayravânî'nin (ö. Hicri 460) "*Mesâilü'l-İntikâd*" (Eleştiri Meseleleri) adlı eseri.
- 29. varaktan 59. varağa kadar, *el-Müntecel mine'd-Dürretü'l-hatîre fî şu'arâi'l-cezîre*'den bir seçki.
- 60. varaktan 61. varağa kadar (iki varak), Mâlik b. Dînâr ve İbnü'r-Rûmî gibi bazı zâhit ve şairlere ait ahlakî öğütlerle sûfî hikâyeler yer almaktadır.²⁰²

Muhakkikin belirttiğine göre bu eserin yazısı, 60. ve 61. varaklar hariç, doğuya ait eski bir yazıdır, güzeldir ve birleşiktir. Tahkikte bu el yazması da esas alınmış ve ona "İbnü's-Sayrafi (ع)" sembolü verilmiştir. Şeyh Muhammed Neyfer, Hicrî 1351 M. 1932 senesinde yayımlanan '*Unvânü'l-erîb 'ammâ neşe'e bi'l-bilâdi't-Tûnisiyye min 'âlimin edîb* adlı kitabında seçkinin önemli bir kısmını yayımlamıştır. (126-138 sayfalar) Bu metin, yayımlama prensiplerine uymadığı için, önemi az bir yayındır. Yayıncısı onun yayımlarken, ekleme ve çıkartma yapmıştır. Buna rağmen muhakkik tercih etmiş ve ona "İbnü's-Sayrafi (ع)" sembolünü vermiştir. Muhakkikin belirttiğine göre, ayrıca Ignazio Di Matteo bu seçkiyi 1935'te "*Sıkkilye Tarihi Arşivi*" dergisinde yayımlamıştır. Muhakkike göre bu yayın, içeriği ile yayımlandığı zamana göre güzel bir icraat sayılmaktadır. 28 sayfa Arapça + 95. sayfadan 133. sayfaya kadar İtalyanca tercüme şeklindeki bu çalışmaya da "İbnü's-Sayrafi (ع)" sembolü verilmiştir.²⁰³

2.4. Biyografi Kaynaklarında *ed-Dürre* Metinleri

Muhakkik diğer biyografi kaynaklarındaki *ed-Dürre* metinlerinin, *ed-Dürre*'den veya *el-Müntecel*'den kollara ayrılmış müstakil seçkiler olduğunu belirtmektedir. Muhakkike göre biyografi kitaplarının içinde gelen seçkilere gelince, bu seçkilerden az veya çok olsun öyle anlaşılmaktadır ki *ed-Dürre*'den veya *el-Müntecel*'den seçki yapan kaynaklar sınırlıdır. Tarihlerinin hicrî 7. asrı geçmediği gibi, *Dürre*'den seçim yapan kaynakların sayısı beşi geçmez. Muhakkik, *el-Müntecel* veya *Dürre*'nin bu tarihten sonra yok olması, kendisine bunu gösterdiğini ifade etmektedir. Aşağıda, *Dürre*'ye dayanan ve eserlerinde *Dürre*'den alıntı yapan en önemli müelliflerin eserleri, târîhî tertibe göre sunulmaktadır.²⁰⁴

²⁰¹ İsmail Yiğit, "Zeytûne Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/381-383.

²⁰² *Muhakkikin Mukaddimesi* 20.

²⁰³ *Muhakkikin Mukaddimesi* 20.

²⁰⁴ *Muhakkikin Mukaddimesi* 21.

1. Muhakkik, Kâdı Ebü'l Fađl İyâz b. Mûsa el-Yahsûbî; (Ö.H.544) (D.M.1149) Yahsûbî'nin kitabında, Malikî mezhebinin ilimlerini bilmek için yolları yakınlaştırmak ve aklî yetenekleri düzenlemenin bulunduğunu belirtmektedir. Bu kitabın son kısmında, *Dürre*'den veya *el-Müntecel*'den alıntı vardır ve bu kitaptan 6 şair çıkarılabilmiştir. Çünkü Yahsûbî İbnü'l-Kattâ'nın ismini ve kitabını isimlendirmemiştir. İbnü'l-Kattâ'ı, "Sıkılliyelilerin şiirini toplayan kişi söyledi" diyerek, zikretmiştir, Muhakkik; kendisinin ağır basan düşüncesine göre; el-kâdı Ebü'l Fađl İyâz b. Mûsa el- Yahsûbî, Fatımîlerle ilişkisini ve Fâtımî bakanlara hizmetini bildiğinden, İbnü'l-Kattâ' isimlendirmesine engel olmuştur," demektedir.²⁰⁵ *Tertibü'l-Medârik* ve *Takrîbü'l-Mesâlik*'te *Dürretü'l-ḥaṭîre* metinlerinden'den gelen şu şeye dayanılarak:

A) Ribat baskısı: Fas Vakıflar Bakanlığı ve Batı İslâmî İşler Bakanlığı gözetimi altındadır. Bu baskıya; ر (مدارك) sembolü verilmiştir.

B) İtalyan oryantalist Griffini'nin yayınladığı (مدارك)' ten çıkardığı Sıkıllıye ile ilgili metinler: 1. ciltte, Michele Amari'nin doğumunun 100 yaşının anısı kitabında, 364. sayfadan 384. sayfaya kadar م (مدارك) sembolünü verilmiştir.²⁰⁶

Michele Amari, Sicilya Adasının bağımsız kalmasında girişimleri olan bir İtalyan şarkiyatçısıdır. Sicilya' medeniyetinin önemli bir medeniyet olması nedeniyle Sicilya ve İslam araştırmaları ile ilgili çalışmalar yapmıştır.²⁰⁷

2. İmâd el-İşfahânî: Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Hamîd Ö (H. 497 M. 1201) meşhur kitabı "*Harîdetü'l Kasr ve Cerîdetü'l-Asr*"dır Bu kitabının, 4.ve son bölümünü, Batı İslamiyeti'ne ve Sıkıllıye'ye önemli bir bölüm ayırmıştır. *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre*, bu eserin asıl ve baş kaynağı olmuştur.²⁰⁸ İmâd el-İşfahânî'nin seçkileri, seçmiş olduğu şairlerin sayısı bakımından 45 şair ve seçmiş olduğu şiirsel metinlerin sayısı bakımından 700 beyitten fazladır. Bu sayı önemli olmasına rağmen seçkileri, sağlam edebî yönü ile ortaya çıkmaktadır. *Dürre* ile ilgili seçkilerde, bazen "*Harîdetü'l Kasr ve Cerîdetü'l-Asr*"ın müellifinin (İmâd el-İşfahânî), İbnü'l-Kattâ'nın verdiği bilgilerde, şiirsel metinler ile ilgili yorumlarını gizlediği görülmektedir. *Dürre*'den, Fas bölümü ile ilgili kısım iki başlık altında görülür:

A) Tunus baskısı: Bu baskının tahkikini yapan, Muhammed el-Merzûkî, Muhammed el-Arûsî el-Matvî ve Cilân b. el-Hâc Yahyâ, Tunus Yayın Evi'nde 1996 yılında 1.cilt, 1971 yılında 2.cilt, 1972 yılında, 3.cildini yayımlamıştır. Bu baskıya dayanılarak (ت) الجريدة sembolünü verilmiştir.²⁰⁹

²⁰⁵ *Muhakkikin Mukaddimesi 21.*

²⁰⁶ *Muhakkikin Muhakkimesi 21.*

²⁰⁷ Mahmut H. Şakiroğlu, "Michele Amari", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1989), 559-560.

²⁰⁸ *Muhakkikin Mukaddimesi 22.*

²⁰⁹ *Muhakkikin Mukaddimesi 22.*

B) Kâhire baskısı: Editörlüğü'nü el-Dessûki yapmıştır. Mektebetü'l-Nehdat Mısır'da iki bölüm yayımlamıştır ve bu iki bölüm arasında basılmamış bir bölüm vardır. Bu baskıya da güvenerek, ona (م) الجريدة sembolü, verilmiştir.

C) "Harîde"nin, bu iki yayınında da kusurlar ve eksiklikler bulunmaktadır. Muhakkik daha emin olmak için, Tunus'ta Ahmediyye Kütüphanesi'nin 4633 numaralı olan el yazısına başvurmuş ve (() الجريدة sembolü vermiştir.²¹⁰

3. Yâkût b. Abdillâh er-Rûmî el-Hamevî (H.626/ M.1229) iki kitabında:

A) *Mu'cemü'l-Üdebâ*

B) *Mu'cemü'l-Büldân*

Mu'cemü'l-Üdebâ; Muhakkik, bu eser mîlâdî asrın başından beri birkaç kez basılmıştır ve Muhakkikin güveni onu ilk yayınlanan baskısına olmuştur. Kitabın en mükemmel baskısı olduğunu ifade etmektedir. Eser, Dr. İhsan Abbas tahkiki ile Darü'l-Garbi'l-İslamî'de yayımlanmıştır.²¹¹

Mu'cemü'l-Büldân: Muhakkik, 2. eser (*Mu'cemü'l-büldân*)'ın çok sayıda baskısı olduğunu, farklı baskıları ondan çıkan ilk baskısına dayandığı için, ilk baskının tahkikini yapan F. Wüstenfeld'in, eseri 1873-1866 yılları arasında Leipzig'de yayımladığını belirtmektedir. Muhakkik haber veya tercümenin yer aldığı maddeye işaret ettiklerini ifade etmektedir. Yakut'un araştırmasında, çok az durduklarını söylemektedir. Yâkût, *ed-Dürre*'nin müellifinin biyografisine işaret etmesine onun içinde yer alan beyit sayısına ve şairlerin sayısını belirlemesine ve aynı zamanda *ed-Dürre*'den beyaza çekilmiş adlı kitaba dayandığına işaret etmemesine rağmen aksine sözü, İbnü'l-Kattâ'a isnad etmiş ve hangi kitaptan naklettiğini belirtmeden yaptığına işaret etmiştir. *Mu'cemü'l-üdebâ*'da zikretmiş olduğu bu biyografi kitabını ve biyografi kitaplarını, İbnü'l-Ağleb seçkinde açıklamıştır. Muhakkik, bu beş kitabın arasında karşılaştırma yapıldıktan sonra, bu kitapların arasında herhangi bir farklılık olmadığını anlaşıldığını açıklamaktadır..²¹²

4)Ebü'l Hasen Ali b. Yûsuf el-Kiftî (H.646/ M.1248)

A) *İnbâhü'r-ruvât alâ enbâhi'n-nühât*

B) *el-Muhammedûn mine's-şuarâ*

el-İnbah kitabı, rahmetli Muhammed Ebü'l Fađl İbrahim'in tahkiki ile, 4 bölüm olarak, Mısır kitap evinde basılmış ve yayımlanmıştır. H (1369-1393) M (1950-1973) *el-Muhammedûn mine's-şuarâ* kitabı iki baskı halinde çıkmıştır. İlkinin, Suudî Arabistan'ın Riyad Şehri'nde

²¹⁰ Muhakkikin Mukaddimesi 22.

²¹¹ Muhakkikin Mukaddimesi 22.

²¹² Muhakkikin Mukaddimesi 22-23.

Hasan Muammerî tahkiki ile Dârü'l-Yemâme yayınlamıştır. İkincisini ise, Dimaşk Şehri'nde, Riyâd Abdülhamîr Murat'ın tahkiki ile, sene 1395/ 1975'te Arap Dili Grubu yayınlamıştır. Muhakkik bu iki baskı arasında bu iki baskı arasında, bazı farklılıklar bulunmasına bakarak, Riyad baskısına (د) المحمودون sembolü verilmiştir. Dimaşk baskısına, (د) المحمودون sembolünün verildiğini belirtmektedir. İbnü'l-Kiftî, *el-İnbah*'ta, 16 nahivci ve dilci için biyografi yapmıştır. *el-Muhammedûn* kitabında ise, 13 şair için biyografi yapmıştır. Bunlardan üçünün *İnbah*'ta biyografisi yapılmıştır. Öyleyse, İbnü'l-Kiftî'nin iki kitapta tanıttığı şair sayısı 26' dır. Muhakkik, şu sorunun gerekliliği üzerinde durmaktadır: İbnü'l-Kiftî ile birlikte aynı dönemde yaşamış ve onun arkadaşı olan Yâkut el-Hamevî gibi, İbnü'l-Kiftî, *Dürre* 'yi ya da *el-Müntecel* 'i bir kaynak olarak görmüş mü? Bundan emin olmadıklarını, bu durumu araştırmaya ve incelemeye bıraktıklarını ifade etmektedir.²¹³

5. Ebü'l Hasen Ali b. Mûsâ b. Sa'îd el-Mağribî Ö. (H.685-M.186)

A) *Elhân'ül Müselliyetü fî Halî Cezîreti es-Sıkkiliye*

B) *Unvanü'l-Margusâtü'l Mutarribât*

Muhakkik, *Elhân'ül-Müselliyetün'ün*, *el-Muğrib fî hule'l-Mağrib*'den Berberî ülkesiyle ilgili özel bir kısmın cümlesinden bir bölüm olduğunu belirtmektedir. Bu kısım, Mağrib'in tamamından kaybolan kısımlarından bir kısım olduğunu ifade etmektedir. Sıkkiliye'ye özel olarak, *Elhânü'l-Müselliye* dışında eserden bir şey kalmadığını, bunu da Bernhard Moritz'in yayınladığını söylemektedir. Muhakkik, Moritz'in, yayınladığı bölümde kullandığı asıl kaynağa işaret etmediğine dikkat çekmektedir. Muhakkik, Mısır yayın evinin koruduğu yapraklardan 5. cilt 103 numaranın altında, Mustafa Fâdîl'in karışık yapraklardan toplamış olduğu el yazması eserinin yapraklarından biri olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda, defalarca Mısır Yayınevi'ne ait olduğunu, yazısının onu toplayan Alî b. Mûsâ b. Sa'îd'in yazısı ile aynı olduğuna belirtmektedir. Muhakkike göre, Moritz'in ispatlamış olduğu sayfadaki beklenti, önceden bahsedildiği gibi yayınlarken kullanmış olduğu el yazması, kitap evinin yazmış olduğu el yazmasının yazısı ile aynı olduğudur.²¹⁴

Muhakkik, Dr. Şevkî Dayf'ın, *Elhânü'l-Müselliye*'ye dayanarak Mağrib'ten, Endülüs bölümünü yayınladığını, aynı dönemde, arkadaşı ve meslektaşı Muhammed Hasen ile Seyit Kâşif'in Mağrib'ten, Fustat bölümünü yayınlamıştır belirtmektedir. Sonra, Dr. Hüseyin Nessar, Kâhire bölümünü, aynı nüshadan yayınlamıştır. Fas'ın bütün bölümlerinde, editörlerin kullandığı el yazısından örnekler ve tablolar bulunmaktadır. Ve her biri, Moritz'in ispatlamış olduğu örnekten farklı değildir. Muhakkikin merak ettiği nokta şudur: Moritz'in kullanmış olduğu Sıkkiliye ile ilgili bu varaklar, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye'nin nüshası içerisinde, kaldı mı? Zira,

²¹³ *Muhakkikin Mukaddimesi 23.*

²¹⁴ *Muhakkikin Mukaddimesi 24.*

önceden bahsi geçen muhakkikler, yayınladıkları bölümleri takdim ederken, ona dair bir şey zikretmemişlerdir.

Muhakkik, İbnü's-Sa'îd'in seçkilerinin her zaman olduğu gibi hangi kaynaktan getirdiğini zikretme konusunda güvenilir olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle, her biyografinin başında *ed-Dürre*'yi zikretdikten sonra seçkisine aktardığı görülmektedir. İbn Sa'îd, 29 şair zikretmesine rağmen seçimlerinde giriş olarak seçtiği şairleri sunmaz. Bunu yaparsa da çok basit ve iki beyiti geçmeyen kelimelerle yapar. Böyle yapması çok az ve nadirdir. Muhakkik, *Dürre*'nin metinlerinin derlemesinde oryantalist Moritz'in yayınladığı bahsi geçen İbn Sa'îd el-Ânîf'in bölümüne dayandığını söylemektedir. İbn Sa'îd/Michele Amari sembolü verilmiştir.²¹⁵

İbnü's-Sa'îd'in kitabı *Ünvanü'l-Müraggusâtü'l-Mutarribât, ed-Dürre'den* yaptığı alıntılar bakımından yetersizdir. Bu nedenle pek bir fayda sağlamamaktadır. Çünkü müellif, Murgis ve Mutrib'tan bir ya da iki beyiti geçmeyen seçimlerini zikretmektedir. İmâd el- İsfahânî'nin, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-âşr* adlı kitabından naklettiğine göre bu kitabı Sıkkılıyeli 7 şaire ait *Murgis el-Mutrib*'tan saymıştır.²¹⁶

ed-Dürretü'l-ḥaḫîre'den alıntı yapan ikincil kaynaklara gelindiğinde bunlardan biri, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. Hallikân'a ait, *Vefeyâtü'l-A'yân ve Enbâü ebnâi'z-zamân* adlı eserdir. (ö. 681/1282) İbn Hallikân'ın *el-Vefeyât* kitabı *Dürre*'den nakleden ve onu toplama ve tekrar inşa etmeye olanak sağlayan temel kaynaklardandır. *Dürre*'nin yazarı, İbnü'l-Kattâ'nın yazısı ile yazılmış bir nüshayı görmüştür. Fakat yazar *Dürre*'den, İbnü'l-Kattâ'nın biyografisinde buna, (İbnü'l-Kattâ'nın el yazısına ait) ufak bir kesit dışında, bir nakil yapmamıştır.

Salâhuddîn-i-Safedî'nin *el-Vâfi bil-Vefeyât*'ı (Ö.764) ve Celâlüddîn es-Süyûtî'nin (H.911) *Buğyetü'l-Vu'ât*'ı (*Ṭabaḫâtü'n-nüḫâti's-şuğrâ*) diğer ikincil kaynaklardandır. Bu iki eserin kaynağı meşhur ve açıktır ve o kaynak, Yâkût el-Hamevî'nin *Mu'cemü'l-üdebâ*'sıdır. Bazen de Selâhuddîn-i-Safedî'nin kaynağı, *Mu'cemü'l-büldân*'ıdır.²¹⁷

İbnü'l-Kattâ', olarak bilinen Ebu'l-Kasım Ali bin Cafer bin Ali el-Sa'dî, ada şairlerinden "*ed-Dürretü'l-ḥaḫîre ve el-Muhtârü'l Cezîre*" adlı kitabında bahsetmiştir. Onların en eski devirden ve en önde gelen şairlerden olduğunu söylemektedir. ²¹⁸ İmâdüddin el-İsfahânî; *Harîdetü'l-kaşr ve Cerîdetü'l-asr* adlı eserinde bu şairlerden seçkinlerini zikrederek, gerdanlıklarından inciler topladığı eser *ed-Dürretü'l-ḥaḫîre*'nin yazarının, İbnü'l-Kattâ' olduğunu ifade eder.²¹⁹

Eserin muhakkiki, *ed-Dürre*'nin adadaki entelektüel hareketin tarihi ile ilgili tek ve kendi dönemi ve kendi döneminden sonraki dönemlerde yazılan eserlerden farklı bir kitap

²¹⁵ Muhakkikin Mukaddimesi 25.

²¹⁶ Muhakkikin Mukaddimesi 21.

²¹⁷ "Muhakkikin Mukaddimesi"26.

²¹⁸ Muhakkikin Mukaddimesi 7.

²¹⁹ el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/417.

olduğunu belirtmektedir. Örneğin Ebi Salt Ümeyye b. Abdulaziz'in (Ö.536-1142) *el-Hadiga* adlı kitabına, Sıkkılye şairlerinin yanısıra Mısır'dan, Endülüs'ten Fas'tan ve Afrika'dan gelen şairleri eklemiştir. Aynı durum, İbn Beşrûn el-Mehdevî için de geçerlidir. H. 561 M. 1166 senesinde yaşayan el-Mehdevî'nin kitabı, asrın en faziletli eserlerinden ve nesrinden seçilmiştir.²²⁰

2.5. *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre*'nin Muhtevası

ed-Dürretü'l-ḥaṭîre'nin, muhtevasını analiz etmeye başlamadan önce, eserin bir şiir antolojisi niteliğine sahip olması, İslamî Sicilya (Sıkkılye) döneminde yazılmış olması, geleneksel Arap kasidesinin fragmanlarını ihtiva etmesi nedeniyle şiir nedir? sorusunun cevabına, Arap edebiyatında şiirin oluşum aşamalarına, Kelbîler döneminde gelişmeye başlayan Sıkkılye şiirinin genel ve karakteristik özelliklerine değinmek gerekli görülmüştür.

Bütün toplumlarda ve medeniyetlerde, dînî ritüeller ve müzikle olan ilgisi sebebiyle, en eski edebi tür sayılan şiir, düşüncedeki duyguların satırlara, kaleme dökülmüş halidir.²²¹ Çünkü insanlık henüz sistematik hale getiremedikleri akıl ve idealarını bilimden daha evvel, retorik yoldan ifade etmiştir.²²² Duygular, ifade yoluyla daha da değer kazanır ve şiir insanın benliğindeki duyguları dışa yansıtmasına ve başkalarına ulaşmasına vasıta teşkil eder. Yani sosyal ve siyasal yapı, şiirin önemli unsurlarındandır. Ruh veyahut kalbin ifadesi, şiirle sağlanırken, aklın ifadesi ise, düz yazı ile sağlanır. Bir kısım tanımlamaya göre şiir, gözükmeyen hakikatlerin, görünen şeklidir.²²³

Hz. Ayşe, şöyle bir rivayette bulunmuştur: Resûlullah buyurdular ki: "Şiir, "Arapların sözlerinden bir kelimedir". Ali b. Ebû Tâlib ise: "Şiir sözün tartısıdır.", demiştir.²²⁴

İbn Abbâs da şöyle der: Allah'ın kitabından bir şey okur da, onu bilmezsen, onu, Arapların şiirlerinden iste! Şiir, Arapların divanıdır. Kendisine, Kur'an'dan bir şey sorulsa, ona, şiir okurdu.²²⁵

2.51. Arap Edebiyatında Şiirin Oluşum Aşamaları

²²⁰ Muhakkikin Mukaddimesi 10.

²²¹ İsmail Durmuş, "Şiir", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İsam Yayınları, 2010).

²²² Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 1/580.

²²³ Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 1/579.

²²⁴ İbn-Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî şinâ'ati's-şî'r ve naḳdih*, thk. Abdülvâhid Seğlân en-Nebevî (Kahire: Mektebetü'l- Hancî, 1460), 1/23.

²²⁵ İbn-Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî meḥâsini's-şî'r ve âdâbih*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: Dârü'l-Ceyl, 1981), 1/30.

Arap şiiri, oluşumuna ilk olarak Cahiliyye Şiiri ile başlar. Arap toplumu, bu dönemde şiiri etkin bir şekilde kullanmaktaydı. Arap şiiri, uzun bir geçmişe sahiptir ve bu geçmişte Cahiliye Dönemi önemli bir yere sahiptir. Çünkü, Cahiliye Dönemi Arap şiirinin şekillendiği en mühim dönemdir. Sosyal yapı tamamen etkili olup panayırlar ve sosyal hayatın hemen hemen her alanında şairler şiirlerini halkın ve önemli isimlerin önünde sunardı. Savaşlar, şiirlere konu olan etken siyasi olaylardandır ve böylece zengin bir şiir kültürü ortaya çıkmıştır.²²⁶ Arap kelâmı nazm ve nesir olmak üzere iki çeşittir. Bu iki türün her birinin iyi, orta ve kötü olmak üzere üç derecesi vardır.²²⁷

Arapların, İslâm'dan önce yazdıkları şiirlerinden edinilen bilgilere göre Araplar, bu şiirlerden çok daha fazla sayıda şiir yazmışlardır. Araplar, şiirlerini beyitle değil kasidelerle saymışlardır. Kitabü'l -hamâse'nin müellifi Ebû Temmâm, Cahiliye dönemi şiirlerine ait makta ve kasidelerin dışında, 14.000 urcûze ezberlemiştir. Yine, Hammâd el-Râviye 27.000 kaside ezberlemiştir. Arap tarih ve edebiyatı bilginlerinden el-Asmâî de 16.000 kaside ezberlemiştir. Homeros'un İlyada ve Odysseia'sı, çoğunluğunu Cahiliye şiirlerinin oluşturduğu bir Yunan manzûmesidir. Her iki eserdeki beyit adeti, 30.000'i geçmemektedir. Hindûlar'ın Mahabbarata'sı 20.000 Ramayana'sı ise, 48.000 den fazla sayısı olmayan beyitlerden oluşmaktadır.²²⁸

Cahiliye şiirini aktaran râvîlerin çoğu vefat etmiştir. Ebû Amr el-Alâ, "Arap şairlerinden size az bir şey kaldı. Eğer hepsi size ulaşmış olsaydı, daha pek çok malûmat ve şiir görürdünüz.", demektedir. Şu noktaya da dikkat edildiğinde; Araplar, şiir söylerken bir devlete sahip değillerdir²²⁹ ve şiir söylemeye teşvik edici nedenler henüz hâsıl olmamıştır. Şiir söylemek, tamamen fitrattan gelen melekelere, tabî bir sonucudur. Diğer milletlerde ise, şiirin tekâmülü ancak iktidar oluşumları, bilim ve terbiyenin tekaddümü iledir.²³⁰

Henüz İslamiyetle tanışmadan evvel Araplar'da en büyük sanat fer'i şiirdir. Bedevî yaşamının tüm sertliği ile beraber şiir söylemede geleneksel bir yol tutan kadîm şairler, başlangıçta olmasa da ilerleyen zamanlarda, eşsiz ve değerli eserlerin oluşumunun fâili olmuşlardır. Geriye bıraktıkları bu zengin sanat mirâsı, başlangıçtaki etki ve temâyülü muhafaza ederek varlığını devam ettirmiştir.²³¹ Harim'in oğullarından birine, Ömer b. Hattâb; -"Züheyr b. Ebû Sülmâ'nın sizinle ilgili söylediklerini bana oku" deyince, Harim'in oğlu; -"bu şiirler

²²⁶ Durmuş, "Şiir", 39/144-154.

²²⁷ el-Kayrevânî, *el-'Umde fî şinâ'ati's-şi'r ve nakdih*, 7/9.

²²⁸ Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 1/585.

²²⁹ Durmuş, "Şiir".

²³⁰ Zeydân, *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, 1/584.

²³¹ Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973), 1.

hakettikleri iyilik ve mükafatları almışlardır”. demiştir. Buna mukabil, Ömer b. Hattâb ise şöyle demiştir: -“Sizin, ona verdikleriniz kaybolup gitti, ama onun size verdikleri kaldı”.²³²

Şairler ve onların ahbârına, ensâba, atlara, yıldızlara, rüzgârlara, bulutlara ait mâlûmât, esasen, şiir vasıtası ile aktarılmıştır. Araplar, geçmişe dair sahip oldukları kültür, gelenek ve görenekleri, târîhî bilgi ve olaylar olmak üzere her şeyi şiirle, kaybetmeden beraberlerinde bulundurabilmişler ve kaybetmemişlerdir.²³³

Eski şiirin tekaddümünde, Hira ve Lahmî sarayları, bedevî şiirinin muhtelif muhitlerle tanışmasını sağlamış, karşılıklı etkileşimde mühim bir rol oynamıştır. Bu çevrelerde dahi olsa şair, asabiyetin gereği olarak kavminin çıkarlarını kollayıp gözetlemiştir. Bu çevrelerle buluşmanın sağlandığı ortamlardan olan panayırılar; şairlerin özel kıyafetlerle bezenerek, bir hakem eşliğinde birbirleriyle kıyasıya yarıştığı şair karşılaşmalarıdır.²³⁴

Eski Arap şiirinin bir sonraya aktarılması, ezbere dayanan lafzî rivayet aracılığı ile olmuş ve bu aktarım yolu, iki önemli mevzûnun çıkmasına sebep olmuştur. İlk sebep, ezberlenerek hafızaya tescillenen şiirlerin kitâbetine kadar geçen zaman dilimi içinde, nisyâna uğraması ve rivayet esnasında oluşması, kaçınılmaz değişikliklere maruz kalmasıdır. Hatta bazı şiirler, kayıp olmuştur. Bazı kişiler, Arap şiirinin İslâmiyet gelmeden önce de yazıya geçirildiğini öne sürmektedirler. Arap şairlerinin, önde gelenlerinin şiirlerinin ve Hira sultanı Nu'man b. el-Munzir'e ait (M.602) kendi soyu için kavil edilmiş medhiyelerinin bir araya gelmesi ile oluşan bir dîvânın, tahminî rivayetlerde yer almasından söz edilmektedir.²³⁵ Nitekim Arap şiirinin naklinde en önemli rol oynayan araç, dîvânlardır. Daha sonra bunu, sırasıyla dergiler ve mecmualar takip etmektedir. el-Muallakât, mecmualar kategorisinde şöhret yakalamış bir eserdir. Bu kategorideki en eski eser, tarih sıralaması ve tertibe sahip olması bakımından önem arz eden *el-Mufaddal ed-Dabbî*'dir. İçeriğinde Muhadramûn şairlerinden 14'üne ve Cahiliye şairlerinden 67 şaire ait, toplam 128 şiir yer almaktadır.

Eski Arap şiirinin dili, genel bir kesimin kabul ettiği kanaate göre, Kays, Tamim, Huzal, Tayl ve Kurayş kabilelerinin ortak lehçesidir. Bu nedenle, bu şiirin kelime rezervi bir hayli zengindir. Arap şiiri, şekil ve muhteva bakımından; lafz, ma'na, vezin kafiyeden oluşur. Arap şiirinin en küçük birimi, beyittir. Cahiliye devrinde ve hicretin ilk yarısında, recez ve kasîd olarak iki şiir türü vardır. Recez türün örneklerinden çok azı korunabilmiştir.

Kadîm Arap şiirinin konuları, daha ziyâde insanî duygulardan müteşekkildir. İbn-Reşîk el-'Umde'de, Ebû Temmâm, "*Dîvân el-Hamâse*" adlı eserinde bunlara ilave olarak, yiğitlik kahramanlık ve şecâat, adâb, es-siyer ve'n-nü'âs, hoş ve güzel sözler, kadınları tenkîd konularını zikrederek bir sınıflama yapmıştır. Din konusu, Cahiliye şiirinde çok az bir yere

²³² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-su'arâ'*, thk. Ahmet Muhammed Şakir (Kahire: Darülmaârif, 1119), 1/137.

²³³ İbn Kuteybe, *eş-Şî'r ve's-su'arâ'*, 1/63-64.

²³⁴ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 15.

²³⁵ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 17-23.

sahiptir. Bu konu daha çok nasihatler ve hikemî sözlerin konusudur. Tasavvuf konulu şiirinin ilk örneklerine gelince, bunlara Ömer b. el-Fârîz'in eserlerinde rastlanılmaktadır. Şarap ve av şiirleri ise, XI. asırla birlikte divânlarda yer alarak Arap şiirinin konuları arasına girmiştir.²³⁶

Erken dönem İslâm şiirine gelindiğinde: bu dönemde İslâmiyetle birlikte şiir, yeni bir merhaleye girmiştir. Özellikle müşriklerin Hz.Peygamber'e yönelttikleri; *"O, mecnun şairden başka bir şey değildir."* ithamı üzerine, müşrik dönemin şiiri yasaklandı.²³⁷ Konu ile ilgili nâzil olan Şuârâ Sûresi 224. ayette; *"Şairler gelince onlara da azgın sapıklar uyar. 225.ayette; "Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin?"* Bu ayeti müteakip 226. ayette *"Ve onlar, gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin?"* Bir sonraki ayet 227. ayette ise bir istisna yapılmıştır; *"Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar, Allah'ı çokça ananlarve haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, neye nasıl dönüşeceklerini (başlarına nelerin geleceğini) yakında göreceklerdir."*²³⁸

Bu dönemde, eski Arap şiirinin Arap toplumu için ifade ettiği önemin yanısıra, İslâmiyetle ilişkisi olan mühim bir yanı daha ortaya çıkmıştır. Husûsiyetle, Kur'an ve hadisin anlaşılması noktasında, gramer ve lügatta karşılaşılan güçlüklerin giderilmesinde şiir, başvurulmuş bir kaynak olma niteliğine sahip olmuştur. İslâm'ın, Kur'an dili Arapça'nın ve hadis ilminin çok geçmeden İspanya ve Kuzey Afrika'dan Hindistan'a kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılması, Arapça'nın buralarda bulunan çeşitli milletlerin ilmî ve kültürel sahasında fen ve ilim dili olarak kullanılmasını sağlamıştır. Şiirin önemini muhafaza etmesiyle birlikte değişen sosyal şartlarla beraber, şairin yaşamdaki konumu bambaşka bir yere oturmuştur. Bu başkalık, özellikle şairin önceden sahip olduğu gücü ve etkiyi elinden yitirmesidir.

Bu çalışmada eserin muhtevası hakkında bilgi verilmeden önce, muhtevanın büyük bir bölümünün Sıkkılıyeli şairlere ait şiirlerden oluşmasından dolayı, ilk olarak Sıkkılıye şiirinin genel ve karakteristik özelliklerine yer verilecektir.

2.5.2. Sıkkılıye Şiirinin Karakteristik ve Genel Özellikleri

Sıkkılıye'deki Arap şiirinin, bir tarihi olmamakla beraber, Sıkkılıye şiirinden bahsedebilmesi için, Sıkkılıye tarihinin siyasi, sosyal ve kültürel yönleriyle ilgili anlayışın derinleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bu şiire ilişkin bir ölçüm, karşılaştırma ve analiz yapılmadan önce, tarih ve edebiyat açısından İslâmî Sicilya'nın yeterli bir resminin oluşturulması icap etmektedir. Sıkkılıye tarihine bakıldığında, Sıkkılıye'de hüküm süren siyasî yapı başlangıçtan itibaren şu şekilde devam etmiştir. Sıkkılıye'de, Bizans Dönemi Sicilya, İslâmî fetihler Dönemi,

²³⁶ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 43-91.

²³⁷ Durmuş, "Şiir", 39/148.

²³⁸ Kur'an Yolu (Erişim 19 Mayıs 2024) eş-Şuarâ 26/224-225-226-227

Sicilya'nın Ağlebiler'in elinden Ebû Hüseyinoğulları'na geçişi sürecindeki karışıklık dönemi, Kelbîiler dönemi Sicilyası, Tavâfü'l-mülük dönemi, İslâmî Sicilya hükümeti dönemleri hüküm sürmüştür.²³⁹

Sıkkılıyeli karakterinin hâsıl olmasında etkili olan en önemli gerçek, Sıkkılıye'nin denizde bir ada, bu orta konumda gezginlerin buluşma yeri olması ve Akdeniz'in deniz olduğu zamanlarda savaşıyan tarafların durağı, medeniyetler için bir sahne ve ticarî açıdan stratejik bir konuma sahip olmasıdır. Bu konum, Sıkkılıye'ye tarihî rengini veren bir lütuftur. Tarihçi Freeman, şöyle demektedir: "Sicilya'nın, halklar için bir buluşma yeri ve aynı zamanda bir çatışma yeri olmasından dolayı, Sıkkılıye'de müstakil bir halk oluşmamıştır." Sicilya halkların vatanı değil, halkların buluşma yeridir. İslâm döneminin sonlarına doğru, her ne kadar bu oluşuma ilişkin olumlu şartlara doğru yol alındıysa da, yeni oluşan şartlar buna müsaade edip mühlet vermemiştir.²⁴⁰

Ifrikıyye'deki siyasi istikrarın ışığında Kayrevan, edebî bir rönesansa tanık olmuş ve Sicilya'daki Palermo şehri, bir tür siyasi bağımsızlığın ışığında güçlü bir edebiyat hareketinin gelişmesiyle tanınmıştır. Bu iki rönesans o kadar çağdaştır ki, Ifrikıyye ve Sicilya bölgelerindeki Fas unsurunun, sosyal ve kültürel hayatta, edebi bir rönesans imkânına kavuştuğu dönemde, Arap edebiyatı tarihinde, en güçlü rolünü oynadığı, söylenebilir.²⁴¹

İslâmî Sicilya (Sıkkılıye), muvahhid din dünyasının bir parçası olmakla birlikte, denizde ve çevresinde dini benimseyen Sıkkılıyeli nesiller yetiştirmeyi başarmıştır. Dini benimseyen bu ruhun gücü, sürekli göçler ve yabancı unsurların egemenliği gibi nedenlerden ötürü zayıflatmıştır. Bu nedenle, Sıkkılıye şiirinde her zaman onun yanında yaşayan, başka bir şiir, görülmüştür. Bu şiir, Ifrikıyye'den ve başka yerlerden gelen göçmen şiiridir.

İhsan Abbas'ın ortaya çıkardığı bu olguda Sicilya'nın, halklar için bir buluşma yeri olduğu ve Sicilya halkının, anavatanı olmadığı sözünün ifade ettiği gerçek ve şiirin bölgeselciliğinde ya da şiirdeki bölgesel yönlerin netliğinde, hissedilen zayıflığın bir açıklaması yer almaktadır. Muhafazakârlık ruhu, doğu örneklerini taklit etme sevdası gibi unsurlar ise, şiir karakteristiğindeki diğer gerçeklerdir. Başka bir gerçek ise, Sicilya'yı fetheden ve burada şiiri üstlenen ırkların, dil ve edebiyat yeteneği açısından fitraten şanslı ırklar olduğu gerçeğidir. Tüm bu nedenler bir araya getirildiğinde, Arap şiirinin geleneksel karakterinin bu şiire en alt düzeyde hakim olduğu ortaya çıkmaktadır. Hatta, taklîd duvarlarını aşip kendine yeni bir yol açan ya da pek çok yeniliğin olduğu şiire nadiren rastlanılmaktadır. Şiirin genel karakteri, Arap şiirinde taklîdin uygulandığı, mübalağanın şiddetli bir şekilde yürüdüğü ve şairlerin sanki kamu malı gibi miras aldığı mükerrer modellere dönüştüğü bir karakter olmasıdır ve bu göze çarpan bir imgedir. Sıkkılıye şiirinde göğüs, hâlâ nar gibidir ve yanaklardan güller

---

²³⁹ Abbas, *el-Arab fî Sıkkılıye*, 21.

²⁴⁰ Abbas, *el-Arab fî Sıkkılıye*, 305.

²⁴¹ Abbas, *el-Arab fî Sıkkılıye*, 168.

çıkar.²⁴² Yanaklar, şairlerin güzelliğini anlatmak için yarıştığı bir alandır. Ağız, kardeşten incilerdir ve göz kapağı, ince bir kılıcın kenarıdır. Ağarmış saçlar ve saçlardaki ağarma, hâlâ bir üzüntü ve pişmanlık konusudur ve gençliği hatırlamaya, kaybindan dolayı pişmanlık duymaya yol açan bir emâredir.²⁴³

Sıkkılıye'de şiir, Hicrî 4. asırda²⁴⁴ Ebî el-Hüseyin el-Kelbî oğulları döneminde, gelişir.²⁴⁵ Hem Dârü'l-İslâm'ın yıpranan sınırlarında, hem de Hristiyanlığın tehlikeli sınırlarında klasik Arap kasidesi mezhepsel, etnik ve siyasî bölünmelerin aşılacağı, anadili farklı insanların konuştuğu ortak bir dil olarak direnmiştir. Hem Müslüman Kelbîler tarafından, hem de Hristiyan Norman saraylarında kaside; sarayı toplayıcı bir sosyal alan olarak şekillendirmek, ve yeniden tanımlamak için kullanılmıştır. Sonraki dönemlerde, özellikle II.Roger'in Norman Sarayı'nda Arap şairler, Müslümanlar ve Hristiyanlar arasında tarafsız bir etkileşim alanı yaratmak amacıyla bir kez daha kasidenin diline ve ilmine başvurmuşlardır. Yani şiir, siyasi, mezhepsel ve etnik sınırlarla kesişme yetisine sahiptir. Sicilya Emirliği ve Krallığındaki iç ötekilik arasında, sosyal yapılanmaları teşvik etmek için şiirden nasıl yararlandığını gösteren dizelere bakılması gerekmektedir:

أَرَاهَا لِلرَّحِيلِ مُتَوِّزَاتٍ جَمَالًا بِالْجَمَالِ مُحْتَمَلَاتٍ

تَتَّبِعُهُ عَلَى الرِّكَائِبِ فِي سَرَاهَا بِأَفْئَامٍ عَلَيْهَا طَالِعَاتٍ²⁴⁶

Kalkış için ayağa kalktıklarını görüyorum,

Dolunay gibi güzel kızlarla yüklü develer, ilerlerken sallanıyor

Üzerinde aylar yükselirken yolculuklarında üzengilerin üzerinde kayboluyor

Sıkkılıye emiri Cafer ibn et-Tayyib el-Kelbî'nin şairi olduğu bu dizelerin de dâhil olduğu, toplam on şiirden oluşan parçalar, İbnü'l-Kattâ'nın müellifi olduğu, *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' Şu'arâ'i'l-Cezîre* isimli ortaçağ antolojisi niteliğindeki eserde günümüze kadar ulaşmıştır. Kraliyet soyundan gelen şair prens Ca'fer Tayyib el-Kelbî hakkında, çok az bir bilgi mevcuttur.²⁴⁷

İlk dizede, İslam öncesi kasidelerin güçlü bir motifini yani şairin, sevgilisinin kabilesinin diğer kadınlarıyla birlikte yola çıkmasını konu edinen za'n'ın kullanıldığı görülmektedir. Arap

²⁴² es-Sıkkilî, *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*, 237.

²⁴³ Abbas, *el-Arab fi Sıkkiliye*, 306.

²⁴⁴ Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 9/16.

²⁴⁵ Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 9/437.

²⁴⁶ es-Sıkkilî, *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*, 53.

²⁴⁷ Nicola Carpentieri, "Sosyal Para Birimi olarak Ortaçağ Sicilya'sında Kaside'nin Hayatta Kalması", *Uluslararası Bilgi Aktarımı Dergisi* 3 (2018), 2-3.

şairinde, birçok büyük kaside bu imgeyle açılmıştır. İmruülkays, Antara, el-A'şa, kasidelerine başlarken, bu temayı kullanmışlardır. Yukarıda yer alan dizelerden, Kelbî Sarayı'ndaki Arap şairlerin, klasik Arap şiiri'ne sıkı sıkıya bağlı olduğu görülmekle beraber, günümüze kadar ulaşan şiir bölümlerinden; sarayın, Kayrevan ve Bağdat dilini konuştuğu anlaşılmaktadır.²⁴⁸ Gafar'ın kasidesi, Tunus'un güneyinde yer alan Gâbes emîri, Müdâfi İbn Râşit İbn Râfi' el-Hilâli'ye atfen, yazılmıştır ve buna bir örnektir.²⁴⁹

Sıkıllıye, altın sarısı buğdayı, üzüm bağları, portakalları, zümrüt pamuk tarlaları, palmiye bahçeleri, muzları, meyveleri, leylak çiçekleri, değerli atları, altın, gümüş, kükürt, bakır mineralleri, kumaş ve brokarlı ipek fabrikaları ile İslâm dünyasının cennetlerinden biridir. Pek çok şairin bu güzel bahçeyi övmesi doğaldır. Bu şarkının birçok şehir ve kaleyle sürekli çatışma halinde olması, tarihî süreçte birçok devletin yönetimince yaklaşık bir asır ertelenmesinin önemli bir nedenidir.²⁵⁰

Sıkıllıye şiirinde Doğu ve Mağrib şiirinin etkisi, Endülüs'ten daha fazla görülmektedir.²⁵¹ Şiir geleneğinde Sıkıllıye Arapları, Kuzey Afrika'ya bağlı kalmıştır. Bu durum, siyasî bağlılığın normal bir sonucudur. İtalyan şarkiyatçı, Francesco Gabrieli, Arap İspanyol ve Arap Sıkıllıye şiirleri arasında mukarenet kurarak, temaların ve biçimsel vasıfların çoğunlukla lirik türe yönelen akımın varlığına işaret etmiştir. Sıkıllıye şiiri, Sıkıllıye'nin, 10. ve 11. yüzyıllarda, "İspanya'nın edebî bir eyaleti olması bakımından, İspanya şiiri ile benzerlikler içermektedir". düşüncesini öne sürmüştür. Nitekim, ünlü şair İbn Kuzman'ın İspanya'daki şöhretini yakaladığı "zecal" türü şiir, Sıkıllıye'de de yazılmıştır ve adanın konuşulan Arapçasının, bir ihtimal, Kuzey Afrika lehçesine yakın dil karakteristiğinin hakkında ipucu vermektedir.²⁵²

Eski Arap şiirinin temalarından biri de gururdur. Bu, daha çok İslam öncesi dönemdedir. Çünkü, insanlar birbirleriyle sürekli savaş halindedir. Arkalarındaki şairler, onları savaşmaya motive eden bir unsurdur. Savaşçılar arasında, kabileyi savunan ve kabileleriyle gurur duyan yiğit insanlar vardır. Bu nedenle, o zamanlar gurur ve coşku şiirleri çokça bulunmaktadır.²⁵³ Sıkıllıye'de de, kılıçlar her zaman açıktır ve nadiren kınlarına konulmaktadır. Bundan ötürü, Sıkıllıye şiirleri içinde kibir ve şevk şiirleri çoktur. Fakat, bu tür şiirlerden rivayet edilenlerin sayısı oldukça azdır. Bu durumun, İbnü'l-Kattâ' es-Sıkıllî ve İbn Bişrûn el-Mehdevî'den kaynaklanmış olabileceği düşünülmektedir. Çünkü, onlar bu şiirlerden sadece az bir kısmını rivayet etmişlerdir.²⁵⁴

²⁴⁸ Carpentieri, "Sosyal Para Birimi olarak Ortaçağ Sicilya'sında Kaside'nin Hayatta Kalması", 4.

²⁴⁹ İhsan Abbas, *Mucemü'l-Ulemâ ve eş-Şuarâ es-Sıkıllıyyîn* (Beyrut: Dârü'l Garbi- İslâmiyye, 1994), 31.

²⁵⁰ Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 9/370.

²⁵¹ Durmuş, "Şiir", 39/152.

²⁵² Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, 47.

²⁵³ Durmuş, "Şiir", 39/144-154.

²⁵⁴ Dayf, *Târîhu'l-edebi'l-Arabî*, 9/383.

Müslümanlar, idareleri altında bulundurdıkları yerlerin önemli bir kısmında öncelikle küçük bir ekalliyet olarak yer alan savaşçı seçkinlerdir. Fethettikleri yerlerde yaşayan halkı yurtlarından çıkarmaktan daha çok, onların ihtidâ etmesini sağlamışlar ve böylelikle sayıca fazla hale gelmek gayesi gütmüşlerdir.²⁵⁵ Bu gayeye örnek olabilecek bir hadiseye yer verilmesi, bu fikre açıklık getirecektir. Tarablus, yani Rum şehirlerinin üçte biri Romalılara aittir. Romalılar, denizde bir şehir olan Sicilya'ya taşınmıştır.²⁵⁶ Rumiyye ve Konstantiniye ile birlikte Romalılar'a ait olan Sicilya'nın mâmûr bir ada olması, Hz.Osman döneminde Müslüman kumandan Muaviye'nin, denizde gerçekleşen,Sicilya 'ya yönelik ilk Müslüman saldırılarından biri niteliğindeki ve son derece kararlı bir şekilde giriştiği Sicilya Gazası'na, zemin hazırlamıştır. Nitekim, gaza öncesi her iki taraf arasında gerçekleşen müzâkerelerin birinde Sicilya valisi ile Müslüman elçi arasında geçen bir diyalog, Müslümanların ihtidâ politikasının bâriz bir örneğini gözler önüne sermektedir. Sicilya valisi, Müslüman elçiye dönerek şöyle söylemiştir: "Böyle bir denizde neden üzerimize gelmeyi istediniz?" bu soruya cevap olarak Müslüman, "Size yönelmemizin sebebi, sizleri İslâm'a çağırarak, mallarınızla birlikte evlerinizde emniyet içinde yaşamınızı sürdürmenizi sağlamaktır. Beş vakit namazı kılmanız, Ramazan orucunu tutmanız, Kâbe'yi hac etmeniz, sadakayı zenginlerinizden alarak yoksullarınıza vermeniz için de içinizden birini size tâyin edeceğiz. Şayet bizim dinimizi benimsemez iseniz, bizim anlaşmamızı ve himayemizi kabul buyurunuz. Cizye ödeyip, evlerinizde asâyiş içinde yaşayınız. Eğer tüm bu söylediklerimizden sakınırsanız, biz sizi ikâz ettik. Mâzeretimizi arz ettik. Bilmenizi isteriz ki, bizimle sizin aranızda yalnızca kılıç vardır. Biz öldürülürsek cennette olacağız. Siz ise cehennemde olacaksınız. Peygamberimiz; Muhammed'in bize vadettiği şey ise, size gâlip geldiğimiz takdirde gerçekleşecek olan zaferdir. Vali; "Siz, Sicilya'yı daha önce ele geçirdiğiniz Roma diyarları gibi bir diyar zannetmektesiniz. Vaziyet, sandığınız gibi değildir. Sicilya, daha zorlu bir yerdir. Sizden önce, bizimle savaşan düşmanlarımız şüphesiz mağlup oldu. Ben, asla dinimden dönmem," demiştir".²⁵⁷ Sicilya valisinin verdiği cevapta, Eski Arap şiirinin konularından övünme ve gururun, Sıkıllıye şiirinin geleneksel yapısında, nasıl vücut bulduğunu gösteren, ayrıca, Sicilya halklarının, savaşçı ve kılıçları daima elinde bulduran, şecâatli ve kaybetmeye tahammülü olmayan halklar olduğu gerçeği yer almaktadır.. Hatta, Kayseriye'nin hâkiminin kendisine sunduğu; " Büyük melike bir mektup gönder ve ondan Müslümanlara karşı yardım iste." şeklindeki teklifine de şiddetle karşı çıkmış ve Sicilya'yı kaybetsem dahi, bunu asla yapmayacağım demiştir.²⁵⁸ Nitekim, Ağlebîler döneminin büyük kumandanı, Sicilya'ya ilk akını düzenleyen Esed b. Fırat, mevkîdaşlarına yönelik olarak gurur ve yarı şakayla; "Ben Esedim: vahşî hayvanların hayırlısıyım, babam Fırat suyun hayırlısı, dedem Sinan silahın hayırlısıdır", demiştir.²⁵⁹ Tüm bunlardan, gurur ve üstünlük duygularının savaşçı Sicilya

²⁵⁵ Humphreys, *İslam Tarih Metodolojisi*, 333.

²⁵⁶ İbn Hurdâzbih, *Kitâbü'l- Mesâlik- ve'l-Memâlik*, 109.

²⁵⁷ el-Kûfî el-Ahbârî, *Kitâbü'l-Fütûh*, 2/364.

²⁵⁸ El-Kûfî İbn A'sem, *el-Fütûh Fetihler*, çev. Mehmet Cevher Caduk (Ankara Okulu Yayınları, 2020), 397.

²⁵⁹ Ahmed Tevfik el-Medenî, *Kitâbü'l-Müslimûn fî Cezîreti Sıkıllıye ve cenûbi İtalya*, 63.

halkları için ne derece önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Tüm bu duygular, Sıkkılıye şiirinde vücut bulmuştur.

2.5.3. Dürre'nin Muhteva Özellikleri

Eserin muhtevasındaki temaların bir kısmına bakılması, Dürre'de yer alan şiirlerin Sıkkılıye toplumunun sosyal yaşantısı hakkında bulgular ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Sıkkılıye şiiri'nde, sosyal hayatın ana hatları, şehirli ve müreffeh toplumunun tasviri, içkili, sazlı sözlü eğlence meclisleri şiiri ve alaycı sosyal eleştiri şiirleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sicilyalı şairler, şarkıcılardan yenilerini, kendilerini rahatlatmada ve avutmada iyi olanlarını, eğlence ve coşku hissini zenginliğine işaret edecek şekilde vafsetmişlerdir. Şairlerin yeteneğini anlatmışlardır. Şairler, şarkıcılardan iyi olanları övdükleri gibi, onların dışındakilerini iğnelemişlerdir.²⁶⁰ Ebû Abdullah İbnü't-Tûbi bu şairlerin en öne çıkanlarından.

Çalışmamızda, Dürre'de yer alan şiirlerinin sayısını çokluğu ve şiirlerindeki temaların çeşitliliği ile göze çarpan şair Ebû Abdullah İbnü't-Tûbi'nin şiirlerinden bir kısmına yer verilecektir. Eserde yer verilen şairlerin çoğunlukla inşâ kâtiplerinden oluşmaktadır. Şairlerin biyografilerindeki yaşadıkları döneme ve coğrafyaya ait bilgiler, temaların anlaşılması açısından önemlidir. Nitekim bu şairlerden 84. Biyografi Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen b. et-Tûbî el-Kâtib Sâhibü Dîvânî'l-İnşâ'dır. Sicilya Tarihi'nde hükümet işleri, Dîvânü'l-Hamse, Dîvânü'l-Smaa, Dîvânü'l-Hassa ve Dîvânü'l-İnşâ ile yürütülürdü. Bu dîvanların en edebi olanı, belagat dışında herhangi bir şey yazmakla görevli olmadığı, valiyle ilişkisi güçlü olduğu ve bu gücün ondan asla esirgenmemesinden ötürü Divânu'l-İnşâ'dır. Sahibü'l-inşâ; İbn et-Tubi, İbn el-Veddânî ve diğer ünlü yazarlardır.²⁶¹ Sicilya'da ikamet etmiş, dilbilgisine yönelmiştir ve dilbilgisinde Niftaveyh'i geçmiş bir nahiv uzmanıdır. Niftaveyh, Ebû Abdillâh İbrâhîm b. Muhammed b. Arafe b. Süleyman b. el-Muğire b. Habib b. el-Mühelleb b. Ebî Safra el-Atekî el-Ezdî olarak, tanınmıştır. Niftaveyh hakkındaki bilgilere gelince, edebiyatta uzman olan Niftaveyh, tabiat tasvirleriyle ünlü, Emevîler devrinin ünlü şairi el-Ferzad'ın²⁶² şiirlerini, yine Emevîler devrinin; büyük hiciv şairi Zürrumme²⁶³ ve diğer şairlerin şiirlerini ezberlemiştir. Hadis rivayet eden, fakat nahivde zayıf olan ve Bağdat'ta, H. 323 yılı Safer ayında çarşamba günü vefat eden bir âlimdir.²⁶⁴ Tıpta, İbn Mâseveyh'in yolundan gitmiştir. Yûhannâ (Yahyâ) b. tıpcılar arasında, seçkin bir tabib, sultanlar nezdinde, seçkin bir âlim ve

²⁶⁰ Üsâme İhtiyar, *Fethin başlangıcından Sicilya Adasındaki Arap varlığının sona ermesine kadar, Arap şiirinin eğilimleri ve sanatsal özellikleri* (Dimeşk Üniversitesi, Edebiyat, 2004), 35.

²⁶¹ Abbas, *el-Arab fî Sıkkılıye*, 57.

²⁶² Ali Şakir Ergin, "Ferezad", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1995), 373-375.

²⁶³ Musa Yıldız, "Zürrumme", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2013), 44/581-582.

²⁶⁴ Ebû Bekir ez-Zübeydî, *Tabakâtü'n-nahviyyîn ve'l-luğaviyyîn*, thk. İbrâhîm Ebü'l-Fazl (Kahire, 1984), 154.

yazardır.²⁶⁵ Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan İbnü't-Tubî, faziletleri bir araya getiren, edebî mektupları bilen, konuşması belâgat zirvesinde olan, şiiri son derece hoş ve güzel olan bir şairdir. Bedüzzaman el-Hemedânî'nin²⁶⁶ makamâtını geride bıraktığı makamatları vardır. İhvâniyyâtları, bahar çiçekleri gibidir. Şiir, onun kalbinin ve duygularının hizmetçisidir. Bu güzide adam, H.450 yılında Sicilya'da bulunmuş ve İbnü'l-Kiftî'nin zikrettiğine göre, bundan sonra da bir dönem daha yaşamıştır.²⁶⁷ Şiiri, Sicilya Adası'nda meşhur olmuş ve güzel yazısı ile tanınmıştır.²⁶⁸

Ebû Abdullah İbnü't-Tûbî'nin yaşadığı coğrafya olan Mağrib, oldukça geniş coğrafi bir bölgedir. Bölgede cüzzamlı, hadım, miskin, düşkün ve cimri çoktur.²⁶⁹ Ebû Abdullah İbnü't-Tûbî, Sicilya toplumundaki cimrilik konusunu, alay dolu ve açıklayıcı bir üslubla ele alır. Şiirinde, misafirin ziyareti esnasında sıkıntıya giren ve bıkkınlık gösteren bir cimri profilini ele alır. Misafir onu ziyaret etmek için geldiğinde, korkudan neredeyse düşecek olan cimrinin kalıplaşmış görüntüsü dikkati çeker. Bu çalışmada *ed-Dürre*'deki 84. Biyografi yer alan Ebû Abdullah'ın şiirlerinden bir kaçının temaları yoluyla, sosyolojik bazı olgulara Sıkıllıye toplumunun bazı özelliklerine ulaşılmaktadır.. ""Cimri" karakterini alaycı ve eleştirel bir üslupla ele aldığı münserih vezninde söylediği, beyitler şöyledir: ²⁷⁰

أَتَيْتُهُ زَائِرًا أَحَدْتُهُ
وَلَسْتُ فِي مَالِهِ بِذِي طَمَعِ
فَطَنَّ ابْنِي أَتَيْتُ أَسْأَلُهُ
فَكَادَ يَفْضِي مِنْ شِدَّةِ الْجُرْعِ

Onunla sohbet için, ziyaretçi olarak ona geldim

Onun parası konusunda açgözlü değilim.

Parasını isteyeceğimi, zannetti

Korkusunun şiddetinden neredeyse ölüyordu.

Dürre'de, Ebû Abdullah İbnü't-Tûbî'nin şiirinin örneklerinde geleneksel Arap kasîdesi'nin temalarına yer verdiği görülmektedir.. Ebû Abdullah'ın İbnü't-Tûbî'nin, yaşlılık ve sakalın beyazlaması ile ilgili şiirleri buna bir örnektir. Abdullah Muhammed ez-Zevzenî, *Hamâsetü'z-zurefâ* adlı eserinde Arap edebiyatının seçilmiş ve sınıflandırılmış, Câhiliyye devrin'den kendi

²⁶⁵ Muhammed b. İshâk en-Nedîm, *el-Fihrist*, thk. İbrahim Ramadân (Beyrut, 1997), 357.

²⁶⁶ "Bedüzzaman el-Hemedânî" (Erişim 18 Kasım 2023).

²⁶⁷ Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*, 3/107.

²⁶⁸ İbnü'l Kiftî, *el-Muhammedûn mine's-şu'arâ' ve eş'âruhüm.*, thk. Hasan Muammerî (Darü'l-Yemâme, 1970), 256.

²⁶⁹ Mukaddesî, *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-takâsîm & Mukaddesî)*, 249.

²⁷⁰ el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-âşr*, 1/64.

yaşadığı zamana kadar olan konularını içine alan kitabında; Ebû Temmâm'ın kendi eseri Hamase'de yaptığı bölümlenmeye göre düzenlemiştir. Bu bölümlerden biri, "el-kiber ve'l-meşîb" (Yaşlılık ve sakalın beyazlaması), ile ilgi olan, bölümdür.²⁷¹ ez-Zevzenî'nin Hamâsetü'z-ẓurefâ adlı eserinde yer alan beyitler şöyledir:²⁷²

الشَّيْبُ أَهْيَ مِنَ الشَّبَابِ ... فَلَا تُهَجِّنُهُ بِالْخِصَابِ

Beyaz saçlar gençlikten daha görkemli,

Bu yüzden onu boyama ile değiştirmeyin"

Ebû Abdullah İbnü't-Tûbî'nin saçın boyanması ile ilgili beyitleri şöyledir; ²⁷³

و قوله في الخضاب:

يَا خَاضِبَ الشَّيْبِ دَعُهُ ... فَلَيْسَ يَخْفَى الْمَشِيبُ

حَصَلَتْ مِنْهُ عَلَى أَنْ ... يُقَالُ شَيْخٌ خَضِيبٌ

Ey ak saçı boyanmış adam, bırak onu

O, ak saçını gizlemez

Senin ondan elde ettiğin, saçını boyayan yaşlı denilmesidir.

Abdullah Muhammed ez-Zevzenî, Hamâsetü'z-ẓurefâ adlı eserinde, Arap edebiyatının seçilmiş ve sınıflandırılmış, Câhiliyye devrin'den kendi yaşadığı zamana kadar olan konularını içine alan kitabında, Ebû Temmâm'ın kendi eseri Hamase'de yaptığı bölümlenmeye göre düzenlemiştir. Bu bölümlerden biri, "el-kiber ve'l-meşîb" (Yaşlılık ve sakalın beyazlaması), ile ilgi olan bölümdür.²⁷⁴ ez-Zevzenî'nin Hamâsetü'z-ẓurefâ adlı eserinde yer alan beyitler şöyledir:²⁷⁵

الشَّيْبُ أَهْيَ مِنَ الشَّبَابِ ... فَلَا تُهَجِّنُهُ بِالْخِصَابِ

Beyaz saçlar gençlikten daha görkemli,

Bu yüzden onu boyama ile değiştirmeyin.

²⁷¹ Halim Öznurhan, "Zevzenî" (İstanbul: TDV İslam Ansiklopedisi, 2013), 44/311-312.

²⁷² <https://ketabonline.com/ar/books/185/read?page=2&part=1#p-185-2-54>

²⁷³ el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-âşr*, 1/61.

²⁷⁴ Öznurhan, "Zevzenî", 44/311-312.

²⁷⁵ <https://ketabonline.com/ar/books/185/read?page=2&part=1#p-185-2-54>

Ebu Abdullah İbnü't-Tûbî'nin biyografisi ile ilgili araştırmamızda rastlanılan bir bilgi dikkat çekmektedir. Ebû Bekir ez-Zübeydî'nin "Ṭabaḳātü'n-naḥviyyîn ve'l-luġaviyyîn"de, H. 313 senesinde Bağdat'ta vefat eden yukarıda bahsi geçen dilbilgisi âlimi Niftaveyh'in ölünceye kadar baş ve sakalını boyadığına dair bir ifadeye yer vermesi²⁷⁶, yine Yakut el-Hamevî'nin Mu'cemü'l-Üdebâ'da²⁷⁷ Niftaveyh'e ait biyografide, saçını "nil yaprağı", bazılarına göre ise, boyamada kullanılan endüstriyel bir madde olarak tanımlanan, sözlükte ise saç boyasının hammaddesi çivit otu olarak geçen²⁷⁸ "وسمة" kelimesine yer verdiği görülmektedir. Saç boyama ve boyası klasik Arap kaynaklarında yer alması nedeniyle müelliflerin yaşadıkları döneme ait sosyal yapının önemli bir unsuru olarak görülebilir.

Sıkkılıye'deki sosyal ve siyâsî şartlar şairlerin dünyadan uzaklaşarak zühde yönelmesine neden olmuştur.²⁷⁹ Hayatın eğlencesinden ve oyalanmasından uzaklaşarak, günah işlemenin suçluluk duygusunun ızdırabını hissederek nefislerini terkeden ve tasavvufa yönelen iki şair vardır: Bu şairlerden ikisi, İbn Hamdîs ve Ebû Abdullah İbnü't-Tûbî'dir. Şairler, zühdlerinde bir ömür boyu yaşadıkları davranışsal, kendi psikolojik ve fiziksel dönüşümlerinin ortaya çıkardığı üzüntü ve yakarışları ve gözlemlenmişler ve bunları, taşkın bir üslubla dile getirmişlerdir. Ebu Abdullah'ın zühdiyyâtına kendi döneminin insanlarına ait karamsar bir üslup hâkimdir. Onlarda olan şeyin, açıkça günah işleme ve şeriatı unutma olduğunu tasvir eder.²⁸⁰

مجزوء الرّمل:

لَيْسَ فِي الدُّنْيَا سُرُورٌ إِثْمًا الدُّنْيَا هُمُومٌ

وَ إِذَا كَانَ سُرُورٌ فَقَلِيلٌ لَا يَدُومُ

تَرَكُّهَا أَفْضَلُ مِنْهَا ذَا يَهَادَا لَا يَقُومُ

Dünya mutluluk değildir ancak, kederdir

Eğer mutluluk olsaydı, kısa sürer devam etmezdi

Onu terketmek, onunla onunla ilgili şeyleri yapmaktan daha iyidir

²⁷⁶ ez-Zübeydî, Ṭabaḳātü'n-naḥviyyîn ve'l-luġaviyyîn, 154.

²⁷⁷ Yâkût el-Hamevî, Mu'cemü'l-üdebâ (Matbûâtu Darü'l-Me'mûne, ts.), 19/115.

²⁷⁸ Almaany, "وسمة" (Erişim 19 Mayıs 2024)

²⁷⁹ İhtiyar, Şiirü'l-Arabî fî Cezîreti-Sıkkılıye, 55.

²⁸⁰ İhtiyar, Şiirü'l-Arabî fî Cezîreti-Sıkkılıye, 52-54.

Ebû Abdullah'ın İbnü't-Tûbî'nin *Dürre*'de yer alan zühd konulu münserih veznindeki diğer bir şiiri şöyledir:²⁸¹

يَا وَلَدًا حَلَّ دَاخِلَ الْكَبِدِ خَالَفْتَ أَمْرِي فَرَدْتَنِي فِي كَمَدِي
وَاللَّهِ يَا قَوْمَ مَا عَقَّقْتُ أَبِي فَلَيْتَ شِعْرِي لِمَ عَفَّنِي وَلَدِي

Ey oğlum, ciğerlerime yerleştin, emrime karşı geldin, kederimi artırdın.

Vallahi ey kavmim, babama isyan etmedim.

Keşke, oğlum bana neden isyan etti bilseydim.

Ebû Abdullah, kötü şarkıcıları eleştirme olgusunda en öne çıkan şairlerdendir. Sıklılıye eğlence meclislerinin şöhret sahibi bazı şarkıcılarının, tanındığı görülmektedir. Hatta Endülüslü emirler, Sicilya'dan onların bir kısmını çağırılmışlardır.²⁸²

Ebû Abdullah İbnü't-Tûbî'nin bir şarkıcıyı överek ve yererek vafsettiği beyitler:²⁸³

إِذَا عَنَى يَزِيلُ الْهَمَّ عَنَّا ... وَيَأْتِينَا بِمَا نَهَوَاهُ مِنْهُ

لَهُ وَتُرُّ يُطَالِبُ كُلَّ هَمٍّ ... بُوْتِرٍ فَالْهُمُومُ تَقْرُ عَنْهُ

Şarkı söylediğinde, bizden gamı alır götürür.

Ondan istediğimiz şeyi bize getirir.

Onun her gamı tek tek aldığı bir yayı var,

Çünkü gamlar ondan hemen kaçıyor.

يَعْنِي فَتَنْهَوِي إِسْدَادَ الصِّمَاحِ وَتُبْصِرُهُ فَنُحِبُّ الْعُمَى

دَعَاهُ رِجَالٌ إِلَى عُرْسِهِمْ فَصَيَّرَ عُرْسَهُمْ مَأْتَمًا

O, şarkı söylediğinde kulaklarımızı tıkamayı

²⁸¹ es-Silefî, *Kitab'ü-Mu'cemü's-Sefer*, 162.

²⁸² İhtiyar, *Fethin başlangıcından Sicilya Adasındaki Arap varlığının sona ermesine kadar, Arap şiirinin eğilimleri ve sanatsal özellikleri*, 41.

²⁸³ el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr ve cerîdetü'l-aşr*, 1/67.

Onu gördüğümüzde, kör olmayı isteriz

Birileri, onu, düşünlerine çağırır

Düşünleri, cenaze törenine dönüşür

Ebû Abdullah'ın şiirinin konularının başında, Sıkkılıye eğlence meclislerinde yaşanan sahneler ve manzaralar gelmektedir. Şair, eğlence merkezlerindeki gözlemlediği ve beğenmediği sahneleri alay dolu bir üslup ve eleştirel bir dille ele almaktadır. Bu ele alış, aynı zamanda ondaki mizahi ruha işaret eder. Alaycı nitelime için ise, dikkat çeken güzel biçimli vezinler, seçmiştir.²⁸⁴

Cahiliye devri ve sonrasındaki İslâmî dönemde edebî alanda özellikle "cimrilik" konusu, halkın eğlence ortamlarında mizahî unsurlarla ele alınırken, Emevîler zamanında tâbiîn soyundan bir grup bu mizahî tutumu devam ettirmiştir. Cimrilik konusu, mizahî yönüyle Emevî halifesi Muaviye ile birlikte sarayda yer edinmiş, Abbasîler döneminde toplumun refahının yükselmesiyle birlikte, devlet idarecilerinin ellerinin sıkılığı nükteye konu olmuştur. Bir arada olmayan ve genellikle küçük hikaye anlatımları çeşidindeki derlemeler, daha sonra adab-ı muâşeret konuları içine dâhil olmuş, daha sonra da Arap edebiyatında en geniş birikime sahip bir yer edinmiştir. Nesir ve nazımda, cimrilik hicvedilmiş, öyle ki ölmüş bir kişiye söylenen ağıtta bile, hayattayken cimri olmadığına hususiyetle işaret edilmiştir. Cimrinin kalıplaşmış tutumları ve ikram etmede hissettiği hoşnutsuzluk, Arap edebiyatında daha sonraki dönemlerde rastladığımız makâme adlı eserlerde, eleştirel ve eğlenceli bir üslupla ele alınmıştır.²⁸⁵

Ifrikıyye Mektebi'nin' etkisi, Sicilya ve Kayrevan'da eşittir. Kayrevan'daki şairlerin çoğu, ya kınamadan kaçınmak için, ya da kibirden dolayı hicivden kaçınmıştır. Bu kaçınma, İbn-i Hamdîs'te de bulunmaktadır. Çünkü İbn-i Hamdis hiciv yapmazdı. Koleksiyonlarında yalnızca birkaç hiciv şiiri vardır. Hicivle uğraşmadığı için kendisiyle övünmektedir. Yazarların övmeme prensipleri vardır. Sahip oldukları bu doktrin, Sicilyalı yazarlara yönelik izlenimi, aynı zamanda Ebû Abdullah b. et-Tûbî'nin'de şiirlerinde övgü eksikliği olduğu izlenimini açıklayabilir.²⁸⁶

Sıkkılıye Şiirindeki bu temalara birkaç örnekle de olsa yer vermemizin nedeni, *ed-dürre* ve temsil ettiği Sıkkılıye şiirinin konularının, şairlerinin ve şiirlerinin çeşitliliği ile toplumu kaynaştıran unsurları ihtiva ettiğine işaret etmektir. Sosyolojik bazı olgulara dikkat çekmektir.. Bu, çok uluslu Sicilya için önemli bir gerçektir.

²⁸⁴ İhtiyar, *Şiirü'l-Arabî fî Cezîreti-Sıkkılıye*, 266.

²⁸⁵ Muhammed Efil - Emin Uz, "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri: Câhız ve Moliere Örneği", *Bilimname* 3 (2019), 321-354.

²⁸⁶ Abbas, *el-Arab fî Sıkkılıye*, 191.

Dürre'nin şekilsel özelliği olarak eserde yer alan şiirlerin vezinlerinin genel olarak hangi vezinler olduğu konusunda biir değerlendirme yapıldığında şiirlerine çokça yer verilen şairlerden Ebû Abdullah, *Harîde*'de geçen şiirlerinde alaycı niteleme için dikkat çeken, güzel biçimli vezinler seçmiştir. Şiirlerinin 21'inde seri', 16 sında meczu, 9'unda remel, 3'ünde recez, 2'sinde kâmil, 1'inde hafif, 1'nde vâfir, 12'sinde müctes vezinlerini kullandığı görülmektedir. Bunlardan başka, mütekârib, tavîl, basît, münserih hezec vezinlerini de kullanmıştır. Yine çokça şiiri zikredilen şairlerden *Dürre*'de 62. sırada biyografisi yer alan İbnü'l-Ĥayyât ise kâmil, tavîl, basît, hafif, serî', münserih, vâfir, medîd mütekârib ve hezec vezinlerini kullanmıştır.²⁸⁷ Bu vezinlerden yola çıkarak, *ed-Dürre*'nin ihtiva ettiği Sıkıllıye şiirinde şairlerin, genel olarak hangi vezinleri kullandığı konusunda bir kanaate varılmaktadır.

2.6. *Dürre*'nin Yöntemi

Bu çalışmanın konusu olan *ed-Dürre* adlı eserin, günümüze ulaşmamış olması nedeniyle eserin yöntemi, eserin muhakkakkiki Beşîr el-Bekkûş'un tahkikinde izlediği yöntemle, ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Muhakkikin değerlendirmesine göre, İbnü'l-Kattâ'nın, *ed-Dürretü'l-ĥaĥîre*'de şu iki özelliği ön plana çıkmıştır; Öncelikle, İbnü'l-Kattâ', kendi ülkesinin şairlerinden, kendi oturduğu yerde olanları ele almıştır. Şairleri, hicret etmelerinden, ülkelerinden ayrılmalarından sonra takip etmiştir. Şairleri Mısır'da oturdukları dönem esnasında, Sicilya devletinin hâkimiyeti dönemindeyken ve Kuzey Afrika ve Endülüs'te olanlar, olarak ele aldığı görülmektedir. İkinci olarak, Sicilya'ya taşınmış H.410 senesinde vefatına kadar orada yaşamış Said el-Baĥdâdî gibi adaya giren, bilinmez, yerleşik olmayan biyografik hiçbir bilgisi bulunmayan şairlere yer vermiştir. Bir yerlerden gelip Kelbîler'in saraylarına yerleşen, büyük bir mecmua olarak kabul edilen Afrika şairlerinden herhangi bir şairin şiirinin tercümesi yapılamaz. Çünkü onların konumu yüksektir. Nitekim İbn-i Reşid'in bize naklettiği metinlerde, konumu yüksek bu şairlerin edebiyatının büyük bir saygınlık kazanmış olduğu görülmektedir. Örneğin; Ebi Salt Ümeyye b. Abdulaziz; (Ö.536)'in *el-Hadiga* adlı kitabına, Sicilya şairlerinin yanına Mısır'dan, Endülüs'ten Fas'tan ve Afrika'dan gelen şairleri eklemiştir. Aynı durum, İbn Beşrûn el-Mehdevî için de geçerlidir. H. 561 senesinde yaşayan el-Mehdevî'nin kitabı, asrın en faziletli eserlerinden ve nesrinden seçilmiştir.²⁸⁸

Muhakkik, *Dürre*'den günümüze ulaşan kalan metinlerde, Kelbîler döneminin emirleri ile aynı dönemde yaşayan şairlerin büyük bir grubunun biyografileri üzerinde durduklarını belirtmektedir. Bu şairler, devletin âlîlerinden Sikatüddevle Yusuf b. Abdullah ve oğlu Câfer,

²⁸⁷ İhtiyar, *Şiirü'l-Arabî fî Cezîreti-Sıkıllıye*, 266.

²⁸⁸ "Muhakkikin Mukaddimesi" 10.

tâcüd-devle, seyfülmille ve kardeşi te'yidüddeve, Ahmet el-Mağruf Ekhal gibi hükümdarların, cömertlik endişe ve düşmanı yenilgiye uğratmasındaki tutumlarını kendi şiirlerine kaydetmişlerdir. Bunların en meşhuru, Sicilya'nın büyük şairi, 62. Biyografi, İbnü'l-Hayyat er-Rûbî ve 26. Biyografi el-Hüseyin b. Ebû Alî el-Kâid'dir.

Bir sonraki devirde, *Dürre*, kendi şairlerinin şiirlerinde adanın sahip olduğu her türlü birikimi kaydetmiştir. Adanın bütünlüğü ve birliği bozulmuş, kale surları düşmüş, adanın komutanlarının ve halkının izleri silinmiştir. Ada halkının düşmanları, büyük bir düşmanlıkla ada halkının karşısına dikilmiştir. Özellikle bu işgal, Kâsım b. Abdullah et-Temîmî ve Alî b. Abdülcebâr el-Kâtib (İbnü'l-Kemmûnî) olarak bilinen şairlerin şiirlerinde görülmektedir.

Son döneme gelindiğinde, bu dönemde, müellif ile aynı dönemde yaşayan şairlerin biyografileri vardır. Bu şairler, akran ve arkadaş derecesinde sayılmaktadır. Bunlardan Ömer b. Halef b. Mekkî, H.484 senesinden sonra Tunus'a yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Hicrî 6. asrın başlarında, kâdı Muhammed b. Kâsım b. Zeyd el-Lahmî, Fâtımî nâzırı el-Efdal b. Bedr el-Cemâlî döneminde, Mısır kadılığı yapmıştır. Yine, Alî b. Ahmed b. Zeyn el-Hadd el-Ezdî, Fatımî'lerin sarayında yaşamış ve akıllıca politikalar yürütmüştür. Muhakkikin buradan çıkardığı sonuç; *Dürre*'nin, Sicilya adasında İslâm-Arap kültürünün bütün dönemlerini temsil ettiği.

Dürre'deki şairlerin sıralamasının nasıl olduğuna bakıldığında, *Dürre*'nin antolojik bir eser olduğu göz önünde bulundurularak sıralamanın tabakat kitaplarındaki gibi olmadığı görülmektedir. Arap şiirinin en önemli masdarlarından kabul edilen tabâkât kitapları, şairlerin hayat sürdükleri dönemin özellikleri hakkında bilgi veren ve muhtevâsındaki şairlerin adlarını alfabetik sıraya göre düzenleyen biyografi kitaplarıdır. İlk örnekleri Tabakat eş-Şu'arâ', Kitâb eş- Şi'r ve ş-su'ara', Ahbâr'üş- şu'ara' Mucem eş- şu'ara' dır. Adâb kitapları, lügat ve dilbilgisi kitapları da lisânî ve edebî bilgiler içermeleri, tarihî hikâyelere yer vermeleri ve kaybolduğu zannıyla bakılan şiirleri içlerinde barındırmaları yönünden, eski Arap şiirinin intikâlini sağlayan diğer kaynaklar arasında sayılmaktadır. Eski Arap şiirinin epeyce bir kısmı, lafzî rivâyetle aktarım sürecinde zâyi olmuştur. Yazıya geçirilerek intikali sağlanan ve çeşitli eserlerin muhtevâsında yer alan şiirlerin ise, çok az bir kısmı zamanımıza erişebilmiştir.²⁸⁹ Sıkıllıye şiirinin günümüze aktarılması açısından büyük bir önem arzeden *ed-Dürretül-ħaḫîre*'nin bir tabâkat eseri olup olmadığı yönünde bir soru akla gelse de, tabakat kitaplarının alfabetik bir sıraya göre düzenlendiği dikkate alındığında, *ed-Dürre*'nin bir tabâkat eseri olduğu söylenememektedir. Biyografik eser kapsamında ele alındığında, genel olarak biyografik eserlerde biyografilerin neye göre sınıflandırıldığına bakılmaktadır. (Doğum, ölüm, ensab, coğrafya, vb.) Eser günümüze kadar ulaşmadığı için, eserin müellifi İbnü'l-Kattâ' es-Sıkıllînin biyografileri neye göre tasnif ettiği bilgisine ulaşılamamaktadır. Ancak, eserin muhakkiki Beşîr el-Bekkûş'un İmâd el-İsfehânî, İbnü'l-Kıftî gibi müelliflerin

---

²⁸⁹ Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 30-43.

eserlerinden alıntılar yaparak oluşturduğu şiir kesitlerine ve şairleri sıralamasına bakılarak, antolojik bir eser nitelenmesi daha yerinde bulunmaktadır.

Sicilyalı Arap şairlerin eserlerinden yalnızca kısmî alıntılar, antolojilerde yer alarak günümüze ulaşmıştır. Bunların en seçkin olanı; İbnü'l-Kattâ'ın; *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre*'sidir. Bu eserden seçmeler ile birlikte adanın diğer bazı şairlerinin eserlerinden alıntılar, İmâdüddin el-İsfahânî'nin büyük antolojisi *Harîdetü'l-Ḳasr*'da yer almaktadır. Bu türden diğer antolojiler arasında, İbn-i Saîd el- Mağribî'nin İbn-i Beşrûn'un antolojileri de bulunmaktadır. Şüphesiz, *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre*'nin en önemli özelliklerinden biri ve onu diğer antolojiler arasında seçkin kılan yanı, en azından günümüze ulaşan parçalarında Sicilya'da Müslüman toplumun oluşmasını ve kaynaşmasını sağlayan unsurları ortaya koyması ve içinde yer alan şairlerin biyografilerinin çeşitliliğidir.²⁹⁰

Eserin muhakkiki Beşîr el-Bekkûş, *ed-Dürre*'nin yazarının Arap devri döneminde adayı ele yetiştirdiği şairleri tanıtmayı denediğini ifade etmektedir. (Hicrî 6. asrın başları) *Dürre*'den günümüze ulaşan en eski tercüme, Kuzey Afrika'daki Fâtımî halifelerinin ilki olan Ubeydullah el-Mehdî ile aynı devirde yaşamış Ebî el-Hasan Ahmed b. Nasr'a aittir. İbnü'l-Kattâ'nın, Kelbî ailesinin ilk emirlerinin biyografilerine yer verdiğini görülmektedir. Mikdâd b. el-Hasan el-Kelbî (100. Biyografi) ve Meymun el-Hasan el-Kelbî, (102. Biyografi) aynı zamanda Fâtımî komutanı el-Hasan b. Ali b. ebi el-Hüseyn el-Kelbî'nin oğullarıdır. Sağdî'nin zikrettiği bu iki kişi, adada Kelbî ailesinden olan ilk Fâtımî emirlerdir. Bu iki kişinin ilki yani Mikdâd, Muiz el-Fâtımî ile aynı dönemde yaşamıştır. Onunla Mısır'a taşınmış, onun oğlu Ebû Mansûr Nizâr el-Aziz'e hizmet etmiştir.²⁹¹

Bu çalışma esnasında eserdeki bazı şairlerin biyografilerinde karşılaşılan bilgiler, şairlerin yaşadıkları tarihin ve siyasî yapının özelliklerini ortaya koyması açısından önemlidir. Siyâsî yapı, *ed-Dürre*'nin Sicilya'daki edebî hareketteki yerinin anlaşılması, yaşadıkları dönemin idarecilerinin edebî çevrelere ve şiir yazımına nasıl katkı sağladıklarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Biyografisinde yaşadığı dönemin devlet adamına medih şiirleri yazan şairlerden biri de *Dürre*'deki Tubîler ailesinden 56. Biyografi olan Ebü'l Hasen Alî b. el-Hasen İbnü't-Tûbî'dir. Üç özellik ile (dilci, nahivci ve inşa kâtibi) öne çıkan ve yaşadıkları yere nisbetle isimlendirilen şairler Tubîler,²⁹² Ebû Muhammed el-Hasan b. Muhammed et-Tûbî el-Kâtib²⁹³, Ebü'l Hasen Alî b. el-Hasen İbnü't-Tûbî²⁹⁴, Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasan İbnü't-Tûbî el-Kâtib Sâhibü Dîvâni'l-İnşâ,²⁹⁵ eserde, farklı biyografi numaraları ile baba ve iki oğuldan oluşan bir aile şeklinde yer almaktadır.

²⁹⁰ Ahmad, *A History of Islamic Sicily*, 46.

²⁹¹ Muhakkikin *Mukaddimesi* S 7.

²⁹² el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/359

²⁹³ İbnü'l-Kattâ', *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*, 64.

²⁹⁴ İbnü'l-Kattâ', *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*, 107.

²⁹⁵ İbnü'l-Kattâ', *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*, 172.

“Tûbîler ailesi” şairlerinden oğul olan ve eserde 56. Sırada bulunan Ebü'l Hasen Alî b. Hasen İbnü't-Tûbî'nin biyografisi, “belagat ehlinin önderi, şairlerin otoritesi, eserlerin yazarı, şiirlerdeki cevherlerin derleyicisi, divanları taklid edilen, devlet adamlarının güvenip dayandığı bir şair olduğudur. Doğuya göç ederek, orada el-Mu'iz b. Bâdîs zamanında ismi parladığının ve tanındığının bilgileri yer almaktadır. Yaşadığı ve isminin parladığı dönemin idarecilerinden, tam adı el-Muiz b. Bâdîs b. Mansûr b. Bulukkîn b. Zeydî b. Menâdi'l-Himyerî es-Sanhâcî el-Mağribî Şerefüddeve İbn'ül-Emîrû'l-Mağrib olan el-Muiz, İfrîkiyyeli bir devlet adamıdır.²⁹⁶ Hicrî Cemaziyelevvel Perşembe günü, 398 senesinde Mansûriyye'de doğmuştur. Babasından sonra hüküm sürmüştür. Ailesinde ondan daha uzun yaşayan biri olmamıştır.²⁹⁷ Babası Bâdîs, “Nasîruddevle Bâdîs b. Mansûr”²⁹⁸ ve el-Hâkim Nasîr lakabıyla bilinir. Nasîruddevle katı görüşlü, mızrağı salladığında mızrağı kırabilecek kadar son derece güçlü, büyük bir hükümdardı.²⁹⁹

el-Muiz görkemli bir sultan, ketûm, cesur ve coşkulu, ilmi seven ve ilim ehline hediyeler veren, cömert, çokça gayretli, ediplerin, iyilik umarak sığındığı bir devlet adamı idi. Edipler ve şairlerin övdüğü el-Muiz'in varlığı, edebiyat çevreleri için umut kaynağı idi. H. 407 yılının Zilhicce ayında, Mısır'ın hükümdarı Hâkim-Biemrillâh, Mısır'daki hil'at geleneğini sürdürerek mevkiini yükseltmiş, ona şerefüddeve lakabını vermiştir. el-Muiz bu lakabı hak eden şerefli bir sicile sahipti. Kaynakların çoğunda, el-Muiz'in biyografisine ve birçok hikâyesine yer verilmiştir. Çok az şiiri vardır. İbn Hallikân, bunlardan hiç birini bulamadığını ifade eder.³⁰⁰ Bu bilgiden yola çıkarak, aynı zamanda bir şair olduğunu anlaşılmaktadır. Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın adına hutbe okutmuştur.³⁰¹ Hicrî 414 senesinde, halife Zâhir el-Fâtumî Şerefüddeve lakabına yeni bir lakap ekleyerek el-Muiz'e “şerefüddeve “adüdüha” lakabını vermiştir.³⁰² el-Muiz, Berberî, Rûm, Sûdan ve Saklabî dilleri gibi pek çok dil öğrenmiştir.³⁰³

El-Muiz'in saltanatı esnasında, İfrîkiyye'de hiçbir yerde görülmemiş büyük bir kıtlık ve geçim sıkıntısı yaşanmıştır. Ancak kimse açlıktan ölmemiş ve insanlar büyük bir zorlukla karşılaşmamıştır.³⁰⁴ Saltanatının son yıllarında: H.447 yılında ise, İfrîkiyye'de veba salgını meydana gelmiştir. ³⁰⁵ Hicrî 454 senesinde, cüzzam hastalığına yakalanarak, Mehdiyye'de vefat etmiştir. Ondan sonra yerine oğlu, Temim bin El-Mu'iz geçmiştir. Himaye ettiği

²⁹⁶ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ'*, 18/140.

²⁹⁷ Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/234.

²⁹⁸ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ'*, 18/216.

²⁹⁹ Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/265.

³⁰⁰ Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 5/233-234.

³⁰¹ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ'*, 18/140.

³⁰² İbn İzzârî el-Merrâküşi, *el-Beyânü'l-muğrib fî (ihtişâri) aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, thk. Lévi Provençal (Beyrut: Darü's -Sekâfe, ts.), 1/271.

³⁰³ Muhammed el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418), 2/189.

³⁰⁴ İzzeddin İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Muhammed Yusuf er-Rigâg (Beyrut: Darü'l- Mektebü'l- İlmiyye, 1987), 7/671.

³⁰⁵ el-Merrâküşi, *el-Beyânü'l-muğrib fî (ihtişâri) aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*, 1/294.

şairlerden olan İbn Reşîk el-Kayrevânî'nin, Muiz'in ölümü üzerine yazdığı bir mersiyesi bulunmaktadır.³⁰⁶ Bu mersiye³⁰⁷ şöyledir:

قال يرثي المعز :

لِكُلِّ حَيٍّ وَ إِنْ طَالَ أَلْمَدَى هُلُكُ لَا عِزُّ مَمْلَكَةٍ يَبْقَى وَلَا مَلِكُ
لِلْحَادِثِ مِنْهُ فِي أَفْوَاهِنَا حَرَسٌ عَنِ الْحَدِيثِ وَ فِي أَسْمَاعِنَا سَكَتُ
يَهَابُ حَاكِيهِ صِدْقاً أَنْ يَبُوحَ بِهِ فَكَيْفَ ظَنُّكَ بِالْحَاكِينَ لَوْ أَفْكُوا
أَوْدَى أَلْمُعِزُّ الَّذِي كَانَتْ بِمَوْضِعِهِ وَ بِاسْمِهِ جَنَبَاتُ الْأَرْضِ إِلَّا تَمَّتْ سِكُّ

Yaşayan her insan, ne kadar uzun yaşasa da bir gün yok olacaktır

Hiçbir krallığın ve bir kralın ihtişamı olmayacaktır.

Ağzımızla söylenen, dilsiz ve suskundur işitmemizde sağırdır

“Dürüst bir konuşmacı, bunu açıklamaktan korkar”

Peki yalan söyleseler konuşmacılar hakkında ne düşünürsünüz?

Muiz öldü, bu onun sözüydü

Dünyanın bütün tarafları yalnızca onun ismine tutunuyordu.

Kayrevân, Araplar tarafından yok edilmiş, Hilâlîye gitmiş ve el-Mu'iz'in harcadığı çabalar sona ermiştir. Böylece, şairler ve âlimler de dâhil olmak üzere halk, Sicilya ve Endülüs'e göç etmiştir. Asıl ve geçici şair ve âlimler üç kola ayrılarak, bir kol Endülüs'e gitmiş, diğeri İfrîkiyye'ye dönmüş ve üçüncüsü, Mısır'a gitmiştir. Daha sonra, Endülüs bir yandan İspanyol akınları, diğere yandan Kuzey Afrika, Endülüs'te ve saltanat süren Berberî soyu³⁰⁸ Murabıtlar'ın emelleri altında sarsılmaya başlamış ve başta İbn İmâd olmak üzere, Tavâif sultanlarının etrafında bulunan edebiyat çevreleri dağılmış, muhacirlerin çoğu İfrîkiyye'ye yönelmiştir. İfrîkiyye ve dolayısıyla Mağrib üçgenindeki her ülke, edebî hayatta üzerine düşeni yapmış ve yeni bir ilmî azıktan diğereine doğru göç olmuştur. Sicilya'ya göçün, üç farklı derecesi vardır.³⁰⁹ Birincisi, Sicilya'yı bir çare veya dayanak olarak kullanan, böylece aradığını bulursa kalan, bulamazsa ülkeyi terk edip memleketine dönen, geçici, para kazanan şairin göçü vardır. İkinci göç olarak, anavatanlarında başlarına gelen krizlerden canlarını kurtarmak için, Sicilya'ya girenler vardır. Özellikle iki olayda; İfrîkiyye'de bir kıtlığın meydana geldiği ve

³⁰⁶ ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ'*, 18/140-141.

³⁰⁷ İbn-Reşîk el-Kayrevânî, *Divân*, thk. Abdurrahman Yâgî (Beyrut: Dârü's-Sekâfe, ts.), 136-138.

³⁰⁸ İsmail Yiğit, “Murâbitlar” (Ankara: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 2020), 31/152-155.

³⁰⁹ Abbas, *el-Arab fî Sıkkılliye*, 169.

birçok insanın Sicilya'ya katılmaya zorlandığı 395 yılı Göçü'nde ve Kayrevan'ın Araplar tarafından yok edildiği, 456 yılı göçü'nde Sicilya'ya girenler olmuştur. Bu dönemin en meşhur muhacirleri arasında, Mazâr şehrine yerleşen, *el-Umde* ve *Ünmûzecü'z-zamân*'ın müellifi İbn Reşîk el-Kayrevânî vardır. Abdü'l Halîm es-Sıkillî, Sicilya'yı hem zenginliği, hem de güzelliği nedeniyle büyük bir umutla seven üçüncü tip göçmenleri temsil etmektedir.³¹⁰ Gerek Sicilya'ya yapılan göçler, gerekse Sicilya'dan başka yerlere yapılan göçler sonucunda, mektup şiirleri yazılmaya başlanmıştır.³¹¹

Özellikle, son yıllarda ortaya çıkan şiirsel sonelerden, 1040 yılında Sicilya'da Kelbîler döneminde iç karışıklık olduğu anlaşılmaktadır. 1040 yılından 1054 yılına kadar olan Sicilya, tarihi karışıklık ve isyanlarla doludur.³¹² Sicilya'da hüküm süren Kelbî emirlerin ülkelerindeki iç karışıklıklar sebebiyle, el-Muiz b. Bâdîs'ten yardım istemeleri sonucunda. el-Muiz, büyük bir ordu göndererek onlara yardım etmiş³¹³, yardımından dolayı Muiz'i öven şiirler yazılmıştır. Böylece geleneksel Arap şiirinin, Sicilya şiiri ve şairleri üzerindeki etkisi bu dönemde de ortaya çıkmıştır. el-Muiz döneminde de şairler, "medih şiiri" yazımına devam etmiştir.

Ebu'l Hasen Ali b. el-Hasan İbnü't-Tûbî'nin de el-Muiz'i övdüğü ve divanını onunla süslediği kasidesinde ilk beyit ³¹⁴ şöyledir:

أَجَارْتُنَا شَدِيدِي حَزْمِكَ لِلَّتِي هِيَ الْحَزْمُ أَوْ لَا تَعْدَلِي فِي إِرْتِكَابِهَا

"Ey komşumuz! , Senin bu kuvvetli kararlılığın ki o kararlılık, ona sıkıca bağlan"

İlk dizede, İslam öncesi kasidelerin kullandığı bir motif "أَجَارْتُنَا" ifadesi, yer almaktadır. Bu ifade, Cahiliye dönemi şiirlerinde görülmektedir. Cahiliye dönemi şiiri taklîd edilerek, taklîdî (amûdî) şiir³¹⁵ niteliği kazanmıştır. Cahiliye döneminin en büyük şairlerinden biri olan, İmruülkays'ın şiirinde, bu ifadenin yer aldığı beyitler şöyledir:

أَجَارْتُنَا إِنَّ الْمَزَارَ قَرِيبٌ وَإِنِّي مُقِيمٌ مَا أَقَامَ عَسِيبُ

"Ey komşumuz, muhakkak ki kabir yalnızdır, Asîb kaldığı sürece, ben de kalacağım."

Roma'da Ankara denilen yerde, Asib denilen dağın eteğine defnedilen bir padişah kadının mezarını görerek, onun hakkında sorular soran İmruülkays, bu beyitleri söylemiştir.³¹⁶ Bu mısraları okuyan kişi şairin üzüntü, geçmişe özlem, yalnızlık, ayrılık acısı ve ölüm korkusu

³¹⁰ el-Makrîzî, *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr*, 2/190.

³¹¹ Durmuş, "Şiir", 39/152.

³¹² Abbas, *el-Arab fî Sıkilliye*, 36.

³¹³ Abbas, *el-Arab fî Sıkilliye*, 47.

³¹⁴ es-Sıkillî, *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fî 'şu'arâ'i'l-cezîre*, 108.

³¹⁵ Durmuş, "Şiir", 39/144-154.

³¹⁶ Ebû Abdullah el-Zevzenî, *Kitabü Şerhu'-Muallakatı Seba* (Dârü İhyâi't-Türasil-Arabi, 2002), 31.

gibi karışık duygularla dolu olduğunu görür. Fakat tüm bu duyguların kargaşasını hafifleten şey, şairin onu anlayan birinin var olduğu yanılmasıdır. Onunla beraber yaşar. Ondan şikâyet eder, onu ağlatır. Onu yalnızlığında arkadaşlık eden, endişesini paylaşan bir komşu tarafından temsil edilir. Nida üslûbunu, nida edatı olarak ise hemzeyi kullanmıştır. Bu şekilde ona yalvarır.³¹⁷ Buradan hareketle Ali b. el-Hasan İbnü't-Tûbî bu şiirinde el-Muiz'e sığınmasını, "أجارتنا" "ifadesi ile onun kaygılarına, ortak olan, varsaydığı bir komşuyla paylaştığı ihtimali düşünülebilmektedir.

Bu biyografilerden çıkardığımız sonuca göre, özellikle, şairlerin yaşadığı dönemde bulunan el-Muiz'in ve Muiz gibi olan tüm devlet idarecilerinin, edebî çalışmalara ve bu çalışmalarda yer alan şairlere verdiği destek son derece önemlidir. Diğer bir sonuç ise, Arap kasidesinin temel motiflerinin Sicilyalı bu şairlerin şiirlerinde yer alarak. Sicilya şiiri'nde varlığını koruduğudur. "ed-Dürre"de yer alan Sıkkılıye'deki şairler, klasik Arap şiirinin motiflerine sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Bu motiflerden bir örneğe, bu tezde başka bir bölümde yer verilmiştir.³¹⁸

Eserde yer alan şairlerin çoğunluğunun, inşâ kâtiplerinden olduğubu çalışmada daha önce belirtilmişti. Oğul Tûbî, Ebû Abdullah Muhammed bin el-Hasan İbnü't-Tûbî el-Kâtib, İbnü'l Katta' es-Sıkkılı'nin, *ed-Dürret'ül-ḥatîre* adlı antolojik eserinin, 84. sırasında yer verdiği biyografidir ve Sâhibü Dîvânü'l-İnşâ 'dır.³¹⁹ *Mesâlikü'l-Ebsâr*'da, Fahrü'd-devle el-Hasan el-Kâtib ³²⁰ olarak zikredilir. Silefi, onu Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hüseyn b. et-Tûbî es-Sıkkılı olarak zikreder.³²¹ "Bana Abdullah Muhammed bin el-Hüseyn b. et-Tûbî es-Sıkkılı şiir okudu", ifadesini kullanır..

Eserin muhakkiki Beşîr el-Bekkuş, dipnotlarda şair adlarının farklı yer alışı ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Örnek olarak İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkılı'nin *ed-Dürret'ül-ḥatîre* adlı antolojik eserinin 56. sırasında yer verdiği biyografi, Ebü'l Hasen Ali b. el-Hasan İbnü't-Tûbî'nin biyografisine bakıldığında, şairin kaynaklarda farklı isimlerle yer aldığı görülmektedir.. *Kenzü'd-Dürer*'de³²² Alî b. Taberî, *Mesâlikü'l-Ebsâr*'da ise³²³ Ebu'l-Hasen et-Tûsî olarak zikredilir. Bu farklılıklar da eserde diğer göze çarpan noktalardır. "Tûbî" kelimesinin, bir harf farklılığı ile diğer bir eserde "Tûsî" olarak yer alması, muhtemelen eserden esere intikal sırasında yapılan yazım hatasından ileri gelmektedir. Burada, ıstılâhî anlamda tashif³²⁴ olarak

³¹⁷ mawdoo3.com. "شرح قصيدة (أجارتنا_إن_الخطوب_تنوب)" (Erişim 18 Mayıs .2024).

³¹⁸ "Bu tez" 49.

³¹⁹ es-Sıkkılı, *ed-Dürretü'l-ḥatîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*, 172.

³²⁰ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emşâr* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971), 17/105.

³²¹ es-Silefi, *Kitab'ü-Mu'cemü's-Sefer*, 162.

³²² İbnü'd- Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-ğurer*, thk. Selahaddîn Müncîd (Kahire: İsâ el-Bânî el-Halebî, 1961), 6/591.

³²³ el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikü'l-emşâr*, 17/105.

³²⁴ Emrullah İşler, "Tashîf" (İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi', 2011), 40/128-129.

adlandırılan bir durumun meydana gelmiş olma olasılığı yüksektir. Bununla ilgili bir örnek ise, İbnü'l-Katta' es-Sıkillî'nin *ed-Dürretül-ḥaṭîre* adlı antolojik eserinin 84.sirasında yer verdiği biyografidir. *ed-dürre*'de Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen b. et-Tûbî el-Kâtib Sâhibü Dîvânî'l-inşâ olarak yer almaktadır.³²⁵ Muhakkik bu isimle yer vermiştir. *Mesâlikü'l-Ebsâr*'da, Fahrü'd-devle el-Hasan el-Kâtib”³²⁶ olarak zikredilir. Silefi, onu; Ebû Abdullah Muhammed bin el-Hüseyn b.et-Tûbî es-Sıkillî olarak zikreder.³²⁷ İbnü'l-Kıftî, İnbahü'r-Rüvât'da Ebû Abdullah İbnü't-Tûbî'yi, “Muhammed b. el-Hasan İbnü't-Tûbî Ebû Muhammed” olarak zikretmektedir.

Muhakkik, şairleri numaralandırarak sıralamıştır. İlk (16-15) arasındaki sıralarda emir, kumandan, fakîh olarak tanınan isimler göze çarpmaktadır. Muhakkikin, şairleri sıralarken bazı sınıflamalara gittiği, görülmektedir (51-61) arasındaki biyografilerde, Ebü'l-Hasen künyesi ile başlayan şairlerin isimleri görülmektedir. Bu sıralamaya başka künyelerde de rastlanılmaktadır. Künyesi aynı olan şairleri ard arda sıraladığı, aynı künyenin önüne “el fakîh” “el-kâid” gibi ünvanlarının geçmesi durumunda bu ismi, tasnifin son sırasına aldığı görülmektedir. Muhakkik, dipnotlarında, okuyucuyu aydınlatacak ve eserin anlaşılmasını sağlayacak, önemli bilgilere ve bu bilgilerin geçtiği bütün kaynakların isimlerini vermeye özen göstermiştir. (80- 90) arasındaki biyografileri, kendi ifadesi ile عَبَادِلَّة (Abdullahlar)

olarak sınıflandırmıştır. Bunlar arasında çalışmamızın 51. sayfasında daha önce bahsi geçen 84. Biyografi Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen b. et-Tûbî el-Kâtib yer almaktadır. Bu sınıflandırmayı Abdullâh es-Safedî'ye isnad eder. Safedî, Ebû Abdullâh Muhammed b.el-Hüseyn es-Sıkillî et-Tûbî el-Kâtib olarak zikreder. Ona “abâdile”(Abdullâhlar) kısmında yer vermektedir.³²⁸ Bu bilgiyi dipnotta açıklamaktadır.

Eserde yer alan şairlere ve şiirlere yer verilirken öncelikle, şairlerin biyografileri hakkında bilgiler verilmiştir. Bazılarında bu bilgiler daha fazla, bazılarında bir kaç cümle, bazılarında ise hiç bir biyografik bilgi verilmemiştir. Hiçbir bilgi verilmeyip sadece şairin isminin ve şiirinin verilmesinin iki muhtemel sebebi vardır. İlki, şairin üst düzey ve tanınan biri olma ihtimalidir. İkinci ihtimal ise İbnü'l-Kattâ'nın eserinin tamamının, dolayısıyla da şaire ait yazdığı metnin günümüze ulaşamamış olmasıdır. 5. sıradaki Emir Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. el-Hasen el-Kelbî'nin yalnızca adının ve tek bir dörtlüğünün yer alması bu duruma bir örnektir. Bu emir, Kelbî emirlerinin ilkinin oğlu olup vefatı Kayrevan'da H. 359 yılında olmuştur. ³²⁹ Bazı şairlerin şiirlerinin azlığı, dikkat çekmektedir. Eserin günümüze ulaşamamış olması durumu, bunların nedeni ile ilgili kesin bir şey söylememizin önüne geçmektedir. Bu

³²⁵ es-Sıkillî, *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*, 172.

³²⁶ el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr fi memâlikî'l-emşâr*, 17/105.

³²⁷ es-Silefi, *Kitab'ü-Mu'cemü's-Sefer*, 162.

³²⁸ Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmet Arnavut (Beyrut, ts.), 17/315.

³²⁹ İclal Arslan, *Nüsha*, “Vefatının 900.Yılında İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî ve ed-Dürretü'l-hatîre Adlı Eseri”, *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 54 (2011), 257.

eksikliğin, azlığın veya hiç olamamasının nedenleri üzerinde bazı ihtimaller belirlemektedir. Eserin yazımı ile ilgili amacın, genel olarak müellifin Sicilyalı şairlerin isimlerini ve şiirlerini tescil etmek olduğu, belkide müellifin elinde ne bilgi var ise ivedilikle yazıya geçirdiğidir. Bunun nedeni olarak akla gelen şey, o dönemde şairlerin çokça yer değiştirdiği ve büyük bir şair göçünün yaşandığıdır. Müellif, şair adlarının ve şiirlerin kaybolması endişesi taşımış olabilir. Sicilyalı şairlerin, Sıkkılye'den göçünün en açık nedenlerinden biri ise, Kayrevân'ın el-Muiz b. Bâdîs zamanında edebi açıdan statüsünün, faaliyetlerinde Palermo'ya rakip olacak noktaya kadar yükselmesidir. Mağrib'in çeşitli bölgelerinden çok sayıda şair, el-Muiz'in etrafında toplanmıştır. Öyle ki İbn Reşîk'in, "Ünmûzecü'z-zamân"adlı kitabının geri kalanını okuyan herkes, Mağrib'in edebî rönesansının; ne ondan önce ne de sonra, ancak, el-Muiz döneminde netleştiğini hayal edebilir. Yakut el-Hamevî, *Mu'cem'ül-Üdebâ*'da³³⁰ şöyle belirtir; el-Muiz'in hükümdarlığı sırasında Kayrevân, âlimlerin ve yazarların varış noktasıydı ve el-Muiz'in ilim ve edebiyat insanlarına olan ilgisi nedeniyle, gezginler her taraftan buraya gelirdi.³³¹

Bazı şairlerin şiirlerinin ve biyografilerinin azlığının diğer bir nedeni, muhakkikin, "*ed-Dürretü'l-ḥaṭîre*'yi başta İmad el-İsfahânî olmak üzere pek çok antoloji kaynağından alıntılarını bir araya getirerek tahkik etmiş olmasıdır. Söz konusu kaynakların yazarlarının, el-İsfahânî örneğinde olduğu gibi öznel bir tutum takındığı, sîyâsî, dînî ve örfî bazı kaygılar ve hassasiyetler güttüklerini çalışmamızın bir bölümünde belirtmiştik. el-İsfahânî, eserinde İbnü'l-Kattâ'nın şiirlerinden bazılarını, bu gibi nedenlerden ötürü yer vermemiştir.³³² Aynı durum biyografisine ve şiirine az yer verilen diğer şairler için de geçerli olabilir. Örneğin, 21. Biyografide yer alan e-l Kâid Ebû Muhammed el-Hasen b. Ömer b. Mektûd, İbnü'l-Kattâ'nın hocası İbnü'l-Birr'i içki içtiği için, Mazara'dan uzaklaştırıp şarabın bol olduğu başka bir şehre gitmeye zorlamıştır. ³³³ Belki de İbnü'l-Birr'in İbnü'l-Kattâ'nın hocası olmasından dolayı el-Kattâ', hocasından çekinerek Metkûd'un şiirine az yer vermiş olabilir. Çünkü İbn Metkûd bir kumandandır ve gözden kaçacak bir isim değildir. Aynı zamanda bir kumandan olan şairin biyografisine yer verilmemiş, sadece bir nilüfer çiçeğini konu alan küçük bir şiir kesitine ve vâfir vezninde, az bir şiirine yer verilmiştir.³³⁴ Kanaatimizce, yine şarabı ve içkiyi öven şiirlere de yer verilmesinden kaçınılması durumu, şiirlerin eksilmesine neden olmuş olabilir. Bu ve bilenemeyen başka nedenler, *ed-Dürre*'deki bazı şairlerin şiirlerinin azlığı ile ilişkilendirilebilir şeklinde düşünülmektedir.

³³⁰ el-Hamevî, *Mu'cem'ül-üdebâ*, 19/37.

³³¹ Abbas, *el-Arab fî Sıkkılye*, 168.

³³² Bu tez 34.

³³³ Kıftî, *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nüḥât*, 3/190.

³³⁴ es-Sıkkıllî, *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fî 'şu'arâ'l-cezîre*, 62.

2.7. *Dürre*'de Yer Alan Şairler

Muhakkik, eserde yer alan şairlerin biyografilerden bazıları, ülkelerine ve ait oldukları yere göre; Tarabnuşî, Semantârî, Veddânî, Tûbî, Kemmûnî, Karanî gibi bir nesebe bağlandığını ve aynı zamanda *Dürre* şairleri, o asırda var olan bütün kültür çeşitlerini temsil ettiğini belirtmektedir. Muhakkik; kurra, muhadî, münzevî ve mutasavvıflardan, doktor, müneccim ve matematikçilere kadar her kesimden şair *ed-dürre*'de yer aldığını, ancak, biyografisi olan şairlerin çoğunun dilci, nahivci ve inşâ kâtiplerinden olduğunu ifade etmektedir.

Muhakkike göre, eserde adı geçen şairlerden erbabü'l-büyût sınıfında; Kelbîler, Sicilya hükümdarları, Kattâ'ogulları, Şamioğulları, Veddanîogulları, Rukbânîogulları'na nisbesi olanlar vardır. Şairlerden bazıları; Levatî ve Miklâtîogulları gibi Berberîler'e mensuptur. Nesebi Arap olanlara gelindiğinde, bunlar iki bölümdür.; Ezdî, Mu'âfirî, Kelâî, Lahmî, Hulânî ve Zebîdî gibi Yemenli ve Kahtânî asıllı olanlar, diğer taraftan ise Kursî, Fehrî, Sehmî, Temimî, Tağlibî, Kaysî gibi Adnânî asıllı olanlar vardır. Bazıları ise "Ensârî" şeklinde İslâmî bir nisbeye sahiptir.³³⁵

Eser, bir antolojik eser olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle aşağıda, , eserin muhtevasında yer alan toplam 106 şairin isimlerine, eserin muhakkiki Beşîr el-Bekkûş'un sıralamasına ve numaralandırmasına göre yer verilmiştir.

1. Ebû İshâk İbrahim b. Mâlik el-Me'âfirî
2. Ebu İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. Hafif el-Kâtib
3. İbrâhîm b. Mahmûd el-Kasrî
4. Ebul Kâsım Ahmed b. İbrahim el veddanî
5. el-Emîr Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. el-Hasen el-Kelbî
6. Ebu'l-Feth Ahmed b. Alî eş-Şâni
7. Ebu'l-Fađl Ahmed b. Ali el-Fehrî
8. Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. el-Kâf el- Kâtib
9. el-Fakîh Ebu'l- Abbas Ahmed b. Ebî Muhammed el- Kelâ'î
10. el-Fakîh Ebu'l- Abbâs Ahmed b. Muhammed el-Lahmî
11. Ebu'l-Hasen Ahmed b. asr el-Kâtib
12. el-Emîr Sîkatüddeve Ca'fer İbn Te'yidüddeve el-Kelbî
13. el-Emîr Tâcüddeve ve Seyfümillle Ebû Muhammed Câ'fer b. Sîkatüddeve

³³⁵ Muhakkikin Mukaddimesi 9.

14. el-Emîr Ebû Ahmed Câ'fer b. et-Tayyîb el-Kelbî
15. Ebû Muhammed Câ'fer b. Ali b. Muhammed es-Sa'dî, (İbnü'l-Katta' olarak tanınmaktadır.)
16. el-Kâdî Ebu'l-Faḍl el-Hasen b. İbrâhîm b. eş-Şâmî el- Kenânî
17. Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed el- Kâtib
18. Ebû Alî Hasen b. Ebî el- Hasen b. el-Veddânî
19. Ebû Alî Hasen b. Abdullah el-Humânî
20. Ebû Alî Hasen Abdullah et- Tarâbunuşî
21. e-l Kâid Ebû Muhammed el-Hasen b. Ömer b. Mektûd
22. Ebû Alî el-Hasen b. Muhammed el-Kâtib (İbn el- Astabî)
23. Ebû Muhammed el-Hasen b. Muhammed et-Tûbî el-Kâtib
24. Ebû Alî el- Hüseyin b. Ahmed b. Muhammed b. Ziyâdetüllâh es-Sa'dî
25. Ebû Ali Hüseyin b. Hâlid el- Kâtib
26. Ebû Abdullah el-Hüseyin b. Ebî Alî el-Kâid
27. Halûf b. Abdullah b. el-Berkî
28. Ruzeyk Razîk b. Abdullah eş-Şâir
29. Süleyman b. Muhammed et-Tarâbunuşî
30. el-Vezîr Ebu'l-Faḍl Tâhir b. Muhammed et-Taḡlebî (İbn Rukbânî)
31. Ebu'l-Abbâs b. Muhammed b. el-Kâf
32. Abdulcebbâr b. Abdurrahmân b. Sürü'ayn el-Kâtib
33. el-Fakîh Ebû Muhammed Abdu'l-Hak b. Muhammed b. Hârûn es-Sehmî
34. el-Fakîh Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Sarakûsî
35. Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Hasen el-Kâtib
36. el-Emîr Mustahlisuddevle Abdurrahman b. el-Hasen el- Kelbî
37. Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdu'l-Ganiyy el-Mukrî el-Vâiz
38. el-Vezir el-Kâtib Ebu'l-Fâdl Abdu'l-Azîz b. Ahmed b. Dânik
39. Ebu Muhammed Abdu'l-Azîz İbnü'l-Hâkim Ömer b. Abdu'l-Azîz el-Me'afirî
40. Ebû Muhammed Abdulazîz b. Abdurrahmân el-Ensâri el- Kâtib

41. el-Emîr Ebu'l-Kâsım Abdullah b. Süleymân b. Yahlif el-Kelbî
42. el-Vezîr Ebû Muhammed Abdullah b. Abdullah el Hâşimî
43. Ebû Abdullah el-Arûzî
44. Ebu'l- Musîb Abdullah b. Ebî Mâlik el-Kaysî
45. Ebû Muhammed Abdullah b. Mahlûf el-Fa'fa'
46. Ebû Muhammed Abdulmu'ti b. Muhammed es-Sarakûsî
47. Ebû Muhammed Abdulvehhâb b. Abdullah b. Mübarek
48. Ebû Bekr Atîk b. Abdullah b. Rahmân el-Havlânî el- Mukrî'
49. Ebû Bekr Atîk b. Alî b. Dâvûd (es-Sementârî)
50. Ebû Sa'id Osmân b. Atîk es-Sifâr el-Kâtib
51. Ebu'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Zeynü'l-Had el-Ezdî
52. Ebul'-Hasen Alî b. Ebî İshâk İbrâhîm el-Veddânî
53. Ebu'l-Hasen Alî b. Bişrî el-Kâtib
54. Ebu'l-Hasen Alî b. el-Hasen b. Habîb el-Luğavî
55. Ebu'l-Hasen Alî b. el-Hasen b. Ebî Sa'id el-Kâdî Sehl b. Mihrân
56. Ebu'l-Hasen Alî b. el-Hasen İbn et-Tûbî
57. Ebu'l-Fadl Alî b. Tâhir b. er-Rukbânî
58. Ebu'l-Hasen Alî b. Abdulcebbâr el-Kâtib (İbn el- Kemmûnî)
59. Ebu'l-Hasen Alî b. Abdurrahmân el-Ensârî el- Kâtib
60. Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Abdullah b. el-Hüseyn b. el-Katta' es-Sâ'di
61. Ebu'l-Hasen Alî b. Abdullah b. eş-Şâmî
62. Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî er-Rub'î (İbnü'l-Hayyât)
63. Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed (es-Sıkillî)
64. Ebu'l-Hasen Alî b. el-Mu'allim
65. Ebû Hafs Ömer b. Hasen ibnü's-Satberak
66. Ebû Hafs Ömer b. Hasen ibnü'l-Karnî el-Kâtib
67. Ebû Hafs Ömer b. Halef b. Mekkî

68. el-Kâdî Ebû Hafs Ömer b. Ebî et-Tayyib
69. Ebû Hafs Ömer b. Abdullah el-Kâtib
70. Ebû Hafs Ömer b. Abdunnûr (İbnü'l-Hakkâr)
71. el-Fakîh Ebû Hafs Ömer b. Mâzûz b. Halîl el-Levâtî
72. Ebû Hafs Ömer
73. el-Emîr Ebû Muhammed Ammâr b. el-Mansûr el-Kelbî
74. el-Kâid Ebu'l-Fütûh b. el-Kâid Bedîr el-Miklâtî
75. Ebû Muhammed el-Kâsım Abdullah et-Temîmî
76. el-Emîr Ebu Muhammed el- Kâsım b. Nizâr el-Kelbî
77. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed (Divânü'l-inşâ sahibi)
78. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed es-Sabbağ et-Temîmî
79. Muhammed b. el-Fakîh Ahmed el-Kilâî b. Abdurrahmân
80. Ebû Abdullah b. Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî (İbnü'l-Hâle)
81. Muhammed b. Ahmed b. Yahyâ el-Kâtib
82. el-Emîr Ebû Abdullah Muhammed b. el-Emîr Cafer b. Muhammed b. el-Hasen el-Kelbî
83. Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen el-Kâtib (er-Rucûnî)
84. Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen b. et-Tûbî el-Kâtib Sâhibü Dîvânî'l-İnşâ
85. Ebû Abdullah Muhammed b. el-Hasen İbnü'l-Karnî el-Kâtib
86. Ebu'l-Feth Muhammed b. el- Hüseyñ İbnü'l-Kurkûrî el-Kâtib
87. Ebû Muhammed en-Nahvî (ed-Dem'a)
88. Ebû Abdullah Muhammed b. Zeyd et-Tartâî
89. Ebû Abdullah Muhammed b. Sedûs en-Nahvî el-Kâtib
90. Ebû Bekr Muhammed b. Sehl Kâtib (ez-Zureyk)
91. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. el-Hüseyñ İbnü'l-Katta'
92. Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah el-Mukrî en-Nahvî
93. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Attâr el-Kâtib
94. Ebû Abdullah Muhammed b. Alî b. es-Sabbâğ el-Kâtib

95. Ebû Bekr Muhammed b. Alî b. Abdülcebbâr el-Kemmûnî
96. Ebû Abdullah Muhammed b. Ebu'l-Fadl et-Tağlibî (İbnü'r- Rukbânî)
97. Ebû Abdullah Muhammed b. Kâsım b. Zeyd el-Lahmî el-Kâtib el-Kâdî
98. Ebu'l-Fadl Müşrif b. Râşid
99. Ebu'l-Arab Mus'ab b. Muhammed b. Ebu'l-Furât el- Kuraşî
100. el-Emîr Ebu'l-Hasen el-Mikdâd b. el-Hasen el-Kelbî
101. Ebû Sa'id Meymûn b. Ebî Bekr el-Verrâk
102. el-Emîr Ebû Muhammed Meymûn b. el-Hasen el-Kelbî
103. Ebu'l-Kâsım Hâşim b. Yûnus el-Kâtib
104. Ebû Yûsuf Ya'kub b. Alî ez-Zebîdî
105. Ebû Yâ'kub Yûsuf b. Ahmed ed-Debbâğ en-Nahvî
106. Ebu'l-Kâsım Alî b. Cafer b. Alî et-Temîmî es-Sa'dî (*ed-Dürre'nin müellifi İbnü'l-Kattâ'*)

Bu liste, şair isimlerinin doğru telaffuzu ve anlaşılması için danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi İclâl ARSLAN'ın, makalesinden alınmıştır.³³⁶

---

³³⁶ İclal Arslan, *Nûsha*, "Vefatının 900.Yılında İbnü'l-Kattâ' es-Sikillî ve ed-Dürretü'l-hatîre Adlı Eseri", *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi* 54 (2022), 262-268.

SONUÇ

Tarihi ve coğrafi açıdan stratejik bir konuma sahip olan Sicilya, medeniyetlerin buluşma yeri, edebî ve kültürel faaliyetlerin yoğun olduğu önemli bir yerdir. Bu coğrafyada, edebi alanın önemli bir bölümünü ise çok uluslu Sicilya'nın şiiri oluşturmaktadır. Geleneksel Arap kasidesinin, bu çok uluslu edebiyat ve kültür alanında varlığını koruması ve sürdürmesi dikkate değer bir olgudur. Tarihî süreç ve adadaki çeşitli hâkimiyetler, edebî ve kültürel hareketler, İslâmî Sicilya (Sıkkılıye)'de Sıkkılıye Şiirinin oluşumunda önemli sayılabilecek bir etkiye sahiptir. Böylece, Sıkkılıye Şiiri, Arap edebiyatı tarihinde önemli bir yer edinmiştir. Bu önemli yere sahip olmada, adada var olan ilim ve edebiyat ehlinin rolü büyüktür. Hicrî 6. asırda yaşayan ve adada bulunan ünlü dilbilimci, şair ve filolog İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî, Müslümanların adayı fethetmesinden sonra "Sıkkılıye" adını alan Sicilya Adasında edebî alanda öne çıkmış âlimlerden biridir. Antolojik bir eser olan ve "Değerli İnci" anlamına gelen *ed-Dürretü'l-ħaħire* 'nin müellifi olarak bu eseriyle, Sicilya Şiirinin günümüze ulaşmasını sağlamış ve Arap edebiyatı tarihinde istisnâ bir yere sahip olmuştur. Eser, aynı zamanda çok uluslu Sicilya'da ihtiva ettiği şair biyografileri ve şiirlerle, şairlerin yaşadıkları dönemlere ait târîhî, kültürel ve sosyal birçok kaynaştırıcı unsuru içinde barındırarak Sıkkılıye şiirinin günümüze aktarılmasını sağlamıştır. Yalnızca Sıkkilyeli şairleri ele alması nedeniyle, bir mihenk taşı olarak Arap edebiyatı tarihinde benzersiz bir yere sahip olmuştur. Batılı birçok araştırmacının, farklı yıllarda eserle ilgili akademik çalışmalar yapması dikkat çekicidir. Son yıllarda *ed-Dürretü'l-ħaħire* ile ilgili çalışmaların yapılması eserin uluslararası edebiyat alanında oldukça mühim bir yere sahip olduğunun bir göstergesidir. Ancak, bu mümtaz eserin günümüze ulaşamamış olması büyük bir eksiklik ve talihsizliktir. Tüm bunlar gözönünde bulundurularak, böyle bir çalışmayı yapmaya istek duymanın ve yapabilmiş olmanın haklı gururu ve sevinci yaşanmıştır. Bu çalışma yapılırken, eserin bir gün bir şekilde bulunması ve ortaya çıkma umudu içerisinde olunmuştur. Bu beklenti içinde, *ed-Dürretü'l-ħaħire* adlı eserin müellifi İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkilî'nin hayatı, eserleri, ilimî ve edebî kişiliği, ele alınmıştır. Antolojik bir eser olan *ed-Dürretü'l-ħaħire* tanıtılmış, eserin muhtevasını oluşturan geleneksel Arap Kasîdesinin izlerini taşıyan Sıkkılıye Şiiri'nin karakteristik ve genel özellikler hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. *ed-Dürretü'l-ħaħire*'nin özellikleri, muhtevası ve yöntemi analiz edilmiştir.

Bu değerli edebî ve kültürel aktarımın ortaya çıkarılabilmesi, anlaşılması ve ondan istifade edilmesi için gerek ülkemizde, gerekse başka ülkelerde kapsamlı ve metodolojik çalışmaların sürdürülmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Abbas, İhsan. *el-Arab fî Sıkkılliye*. Beyrut: Darü's -Sekâfe, 1975

mawdoo3. "شرح قصيدة (أجارتنا إن الخطوب توب) Erişim 21 Nisan 2024 <https://mawdoo3.com>

Abbas, İhsan. *Mucemü'l-Ulemâ ve eş-Şuarâ es-Sıkkılliyyîn*. Beyrut: Dârü'l Garbi- İslâmiyye, 1994.

Ahmed, Aziz. *A History of İslamic Sicily*. Edinburgh, 1975.

Almaany. Erişim 19 Mayıs 2024. <https://www.almaany.com>

Amarı, Michele. *el-Mektebetü'l-Arabiyyetü es-Sıkkılliye*. thk. Recep Kâsım Muhammed. Leipzig: Mektebetü'l-Müsna, 1857.

Arslan, İclal. "Vefatının 900.Yılında İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkıllî ve ed-Dürretü'l-hatîre Adlı Eseri." *Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2011.

Aslan, Burak. "el-İdrîsî'nin Kitâbü Nüzheti'l-müştâk fî ihtirâkı'l-âfâk'ında Sicilya Coğrafyası." *Journal of İslamic*, 2021: 835-866.

Avcı, Casim. "Muiz b. Bâdîs." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 31/95-96. Ankara; TDV Yayınları,2020

Aydın, Cengiz,-Gülseren Cengiz. "Batlamyus." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 5/196-199. İstanbul: TDV Yayınları,1992

Bammat, Haydar. *Garp Medeniyetinin Kuruluşunda Müslümanların Rolü*. Çeviren Aydın İlhan ve Ali Muhammed Ömerî. İstanbul, 1996.

İslâm Medeniyeti Tarihi. Çeviren M. Fuad Köprülü. Ankara, 2004.

Barthold, Wilhelm. *İslâm Medeniyeti Tarihi*. 3 çev. M. Fuad Köprülü. Ankara: Akçağ Yayınları, 2004.

Bayraktar, Mehmet. *İslâm Felsefesine Giriş*. Ankara: TDV Yayınları, 1997.

"Bedüzzaman el-Hemedânî" (Erişim 18 Kasım 2023)

bilimgenc.tubitak "İdrisinin yuvarlak dünya haritası". Erişim 22 Nisan 2024. <https://bilimgenc.tubitak.gov.tr>

History, Geography & People Britannica "Sicily" Erişim 21 Nisan 2024. <https://www.britannica.com/place/Sicily>

Bozkurt, Nebî. "Korsan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/210-212. Ankara: TDV Yayınları, 2002

Burak, Aslan. "el-İdrîsî'nin Kitâbü Nüzheti'l-müştâk fî İhtirâkı'l-âfâk'ında Sicilya Coğrafyası" *Journal of İslamic* 40/3 (2021), 835-836.

Carpentieri, Nicola. "Sosyal Para Birimi olarak Ortaçağ Sicilya'sında Kaside'nin Hayatta Kalması." *Uluslararası Bilgi Aktarım dergisi*, 2018: 1-18.

Corci, Zeydan. *İslâm Uygarlıkları Tarihi*. çev. Nejdî Gök. Cilt 1. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Çetin, Nihat. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1973.

Dayf, Şevkî. *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*. Cilt 9. Mısır: Darü'l-Maârîf, 1990.

Demiralay, Mehmet. "IX Ve XIII. Yüzyıllar Arası Sicilya Adasında İslam Kültür Ve Medeniyetinin İzleri." *Türük*, 2018: 227-249.

Devâdârî, İbnü'd-. *Kenzü'd-dürer ve câmi'u'l-gurer*. thk. Selaheddîn Müncîd. Cilt 6. Kahire: İsâ el-Bânî el-Halebî, 1961.

- Durmuş, İsmail. "Şiir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39/154-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Ebû Halîl, Şâvkî. *İslâm ve Dünya Medeniyetleri Tarihi*. çev. Aydın Atik-Abdülhadi Timurtaş. İstanbul: Bilge Adam, 2005.
- Efil, Muhammed ve Emin Uz. "Klasik Doğu ve Batı Edebiyatındaki Cimri Karakteri: Câhız ve Moliere Örneği." *Bilimname*, 2019: 321-354.
- Eymen Fuâd Seyyid, "İbnü's-Sayrafi, Ebü'l-Kâsım", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2000), 21/200-201.
- İşler, Emrullah. "Tashîf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 40/128-129. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- el-Kûfî, İbn A'sem. "el-Fütûh." çev. Caduk, Mehmet Cevher. Ankara: Ankara Okulları, 2020.
- el-Kûfî, İbn A'sem. *Kitabü'l-Fütûh*. thk. Ali Sirî 2.Cilt Beyrut: Dârü'l-Edvâ, 1990.
- el-Mukaddesî. *İslam Coğrafyası (Ahsenü't-tekâsîm)*. çev. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- el-Bekkûş, Beşîr. *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*. Cilt 1. Beyrut: Dârü'l-Mağribi'l-İslâmiyye, 1995.
- el-Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-büldân*. Beyrut, 1990.
- el-Hamevî, Yâkût. *Mu'cemü'l-üdebâ*. thk: İhsan Abbas. Cilt 4. Beyrut: Dârü'l-Mağribi'l-İslâmiyye, 1993.
- el-İdrîsî, Şerif. *Nüzhetü'l-müşṭâk fi' ihtirâkı'l-âfâk*. 1 Cilt Kahire: Mektebet'üs-Sekâfet'i ed-Dîniyye, tarih yok.
- el-İdrîsî, eş-Şerîf, *Nüzhetü'l-müşṭâk fi' ihtirâkı'l-âfâk*. 2 Cilt Beyrut: Âlimü'l-Kütüb, 1409.
- İsmail Yiğit, "Zeytûne Camii", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2013), 44/381-383.
- el-İstahrî, Muhammed. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*. Kâhire, 1961.
- el-Kayrevânî, İbn Reşîk. *el-'Umde fi şinâ'ati's-şî'r ve naḫdih*. thk. Abdülvâhid Seğlân en-Nebevî. Cilt 7. Kahire, 1460.
- el-Kayrevânî, İbn-Reşîk. *Dîvân*. thk. Abdurrahman Yâgî. Beyrut: Dârü's-Sekâfe, 1989.
- el-Kelbî, İbn Dihye. *el-Muṭrib fi eş'âri ehli'l-Mağrib*. thk. İbrahim Ebyârî. Dârü'l ilim, 1955.
- el-Makdisî, Muhammed b. Ahmed. *Aḥsenü't-tekâsîm fi ma'rifeti'l-eḳâlîm*. Leiden: Matbaat-u Brill, 1906.
- el-Makrîzî, Muhammed. *el-Mevâiz ve'l-i'tibâr*. Cilt 2. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418.
- el-Medenî, Ahmed Tevfik. *el-Müslimûn fi cezîreti Sıkkiliye ve cenûbi İtâliyâ*. Cezayir: eş-Şeriketü'l-Vataniyye, 1968.
- el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Alî b. Mahmud, Ebü'l-Fidâ. *Takvîmü'l-Büldân*. Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1840.
- el-Merrâküşî, İbn İzârî. *el-Beyânü'l-muğrib fi (iḥtişâri) Aḥbâri mülûki'l-Endelüs ve'l-Mağrib*. thk. Lévi Provençal. Cilt 1. Beyrut: Darü's-Sekâfe, t.y.
- el-Ömerî, İbn Fazlullah. *Mesâlikü'l-Ebşâr fi Memâliki'l-Emşâr*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- el-Zevzenî, Ebû Abdullah. *Kitabü Şerhu'-Muallakatı Seba*. Beyrut: Dârü İhyâi't-Türasil-Arabi, 2002.
- Ergin, Ali Şakir. "Ferezdak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/373-375. İstanbul: TDV Yayınları 1995
- es-Sıkkillî, İbnü'l-Kattâ'. *ed-Dürretü'l-ḥaṭîre fi' şu'arâ'i'l-cezîre*. thk. Beşîr el-Bekkûş Beyrut: Dârü'l-Mağribi'l-İslâmiyye, 1995.

- İbnü'l-Esîr. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Muhammed Yusuf er-Rigâg. Cilt 7. Beyrut: Darü'l-Mektebü'l İlmiyye, 1987.
- İbnü'l-Esîr, İzzedin. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdü's-Selam Tedmîrî. Cilt 5. Beyrut: Dârü'l- Kitâbü'l-Arabiyye, 1997.
- es-Safedî, *Abdillâh. el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmet Arnavut. Cilt 17. Beyrut, tarih yok.
- es-Silefî, Ebû Tahir. *Kitab'ü-Mu'cemü's-Sefer*. thk. Abdullah Ömer Bâravdî. Mekke: Mektebetü'l-Ticarî, t.y
- es-Süyûtî, Celâlüddîn. *Buğyetü'l-vu'ât fi tabakâti'l-lugaviyyîn ve'n-nühât'*. thk. İbrahim Muhammed ebü'l Fazl. Cilt 2. Kahire, 1964.
- Eymen, Fuad Seyyid. "İbnü's-Sümne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/212. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmü'n-nübelâ'*. thk. Şuayb el-Arnaût. Cilt 18. Beyrut: Müessesetü'l Risale, 1985.
- ez-Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Târîhu'l-İslâm*. Ömer thk. Abdü's-Selam Tedmirî Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1993.
- ez-Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm*. Beyrut: Dârü'l-İlmü'l Melâyîn, 1085.
- ez-Zübeydî, Ebû Bekir. *Tabakâtü'n-naḥviyyîn ve'l-lugaviyyîn*. Kahire, 1984.
- Günaltay, Şemsettin. *Zulmetten Nûra*. İstanbul: Furkan Yayınları, 1998.
- Günel, Fuad. "İbnü'l-Kattâ' es-Sıkillî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/105-106. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Gürkan, Ahmet. *İslâm Kültürü'nün Garbı Medenîleştirilmesi*. İstanbul: Cihan Yayınları, 2015.
- Hallîkan, İbn. *Vefeyâtü'l-a'yân*. Cilt 5. Beyrut: Dârü's-Sâdır, 1994.
- Hamdis, İbn'i. *Dîvânü İbn Hamdis*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dar'üs-Sâdır, tarih yok.
- Havkal, İbn. *Sûretü'l-arz*. Beyrut: Dârü'l- Mektebetü'l-Hayât, 1992.
- Hitti, Philip. *Siyâsî ve Kültürel İslâm Tarihi*. çev. Salih Tuğ. Cilt 3. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1980.
- Humphreys, R.Stephen. *İslam Tarih Metodolojisi*. çev.Murtaza Bedir-Fuat Aydın. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2004.
- Hunke, Sigurd. *Avrupa'nın Üzerine Doğan İslâm Güneşi*. çev. Servet Sezgin. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1972.
- İbn Rüste', Ebû Alî Ahmed b. Ömer. *el-A'lâku'n-nefise*. Leiden, 1892.
- İbn, el-Hurdâzbih. *Kitâbü'l- Mesâlik- ve'l-Memâlik*. Leiden, 1889.
- İbn, Manzûr. *Lisânü'l-Arab*. thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Muhammed Ahmed Hasbillah ve Hâşim Muhammed Şâzî. Kahire: Darü'l-maârif, 1119.
- İbn-Reşîk, el-Kayrevânî. *el-'Umde fi şinâ'ati's-şî'r ve nakdih*. Kahire: Mektebetü'l- Hancî, 1460.
- İhtiyar, Üsâme. *İttihâcâtü's-Şî'rü'l-Arabî fi Cezîreti Sıkilliye ve Hasâisuhâ el-Fenniyyeti münzü el-Fethi hattâ Nihâyetü'l-vücûdi'l-Arabî fîhâ*, Dimeşk Üniversitesi Doktora Tezi, 2004.
- İhtiyar, Üsâme *Şiğru'l-Arabî fi Cezîreti-Sıkilliye*. Suriye: Menşûrâtü -Vizâretü es-Sekâfe, 2008.
- İzmirli, İsmail Hakkı. *İslam Müfekkiri ile Garp Müfekkiri arasında Mukayese*. 2. Ankara: DİB Yayınları Sanat Matbaası, 1964.

- Kiftî, İbnü'l. *el-Muhammedûn mine's-su'arâ' ve eş'âruhüm*. thk. Muammerî Hasan. Darü'l-Yemâme, 1970.
- Kiftî, İbnü'l. *İnbâhü'r-ruvât 'alâ enbâhi'n-nühât*. Cilt 3. Kahire: Dârü'l- Fikrû'l-Arabiyye, 1986.
- Kılıç, Hulusi. "Ebu Amr eş-Şeybânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/98-99. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kur'an Yolu. Erişim 1 Mayıs 2024. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kur'an Yolu. Erişim 19 Mayıs 2024 <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kuteybe, İbn. *eş-Şî'r ve's-su'arâ'*. thk. Şakir Ahmet Muhammed. Cilt 1. Kahire: Darülmaârif, 1119.
- Mazzaselma, Luca. "*ed-Dürretü'l-hatîre, İbnü'l-Kattâ' es-Sıkkîlî bazı fragmanların analizi*". Üniversita Degli Studi dı Catania Dıpartimento dı Scienze Umanistiche Yüksek Lisans Tezi 2017-2018.
- Moreno, Martino Mario, "*Sicilya'da Müslümanlar*", çev. Abdülhalık Bakır-Aydın Çelik Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi 5/1 (2007), 167.
- Nedîm, İbnü'n-. *el-Fihrist*. 2. thk. İbrahim Ramadân. Beyrut: Darü'l-mağrife, 1997.
- Öğüt, Salim. "Saf". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* . 35/435-436. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Özdemir, Mehmet. "Tavâif-i mülûk, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 08 Mayıs 2024 <https://islamansiklopedisi.org.tr/mulukut-tavaif>
- Öznurhan, Halim. "Zevzenî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi İslâm Ansiklopedisi*. 44/311-312 Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Raşid, Rüşdi. *İslam Bilim Tarihi*. çev. Habib Türker-Cemile İpar. İstanbul: Litera yayıncılık, 2006.
- Rizzitano, Umberto. *Storia E Cultura Nella Sicilia*. Palermo, 1975.
- Saraç, Celal. *Bilim Tarihi*. MEB Yayınları, t.y..
- Sefer, Turan, ve Fuad Sezgin. *Bilimler Tarihçisi*. İstanbul: Timaş, 2010.
- Şahin, Seyhun. *Normanlar Döneminde Sicilya Adası*. Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Sezgin, Fuat. *İslâm Kültür Dünyasının Bilimler Tarihindeki Yeri*. 1. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Forumu, 2004.
- Şakiroğlu, Mahmut H. "Michele, Amarı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/559-560. İstanbul:TDV Yayınları, 1989.
- Şakiroğlu, Mahmut. "Sicilya". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/138-139. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Şakiroğlu, Mahmut. "Umberto Rizzitano". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 35/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Şeşen, Ramazan. "İdrîsî". TDV İsam Yayınları, 2000: 493-495.
- Temmam, Ebû. *Dîvân-ı Hamâse*. Tah: Abdül Menam Ahmed Sâlih. Irak: Dârü'r-reşîd, t.y.
- Tez, Zeki. *Bilim ve Teknikte Ortaçağ Müslümanları*. Cilt 1. Ankara: Nobel Yayınları, 2001.
- Toprak, Faruk. "İbn Hamdîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/20-21. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Whitfield, Peter. *Batı Biliminin Dönüm Noktaları*. 1. çev. Serdar Uslu. İstanbul: Küre Yayınları&The British Library, 2008.

H.Yanık, Nevzat. "İbn Kalâkıs." *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/103-104. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Yiğit, İsmail. " Murâbitlar". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/152-155. Ankara: TDV Yayınları, 2020

Yıldız , İlhan. "İslam Bilim ve Kültür Tarihçisi olarak Prof. Dr. Fuat SEZGİN," *3. Uluslararası Ahmed-i Hânî Sempozyumu. İsam Yayınları*, t.y.

Yıldız, Hakkı Dursun. "Abbâsîler." *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/31-48. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.

Yıldız, Musa. "Zürrûme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/581-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Yıldız, Yusuf. "15. Yüzyıla Kadar İtalya'da Müslümanlar." *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017: 67-88.

Zevzenî, Abdullah b. Muhammed. *ketabonline.com*. "Ĥamâsetü'z-zurefâ" Erişim 19 Mayıs 2024 <https://ketabonline.com/ar/books/185/read?page=2&part=1#p-185-2-54>

Zeydân, Corcî. *İslâm Uygarlıkları Tarihi*. çev. Necdet Gök. Cilt 1. İletişim yayınları, 2012.

